

Marja Holmila

”Semmoista elämänviisautta,
jota olisi sopinut kyllä vähän
laajemminkin kuunnella”

Ikänaisten elämisen taito ja kokemukset
asemastaan yhteiskunnassa

SISÄLLYS

SAATTEEKSI	4
KIITOKSET	6
1. JOHDANTO	8
2. AINEISTO JA RAPORTIN RAKENNE	11
IKÄÄNTYVIEN NAISTEN HAASTattelut	11
SOTAPOLVIEN LAPSIA	12
RAPORTIN RAKENNE	23
3. ELÄMISEN TAITO	26
OPPIA IKÄ KAIKKI: ELÄMISEN TAIDON ULOTTUVUUKSIA	26
POSITIIVISUUS JA ONNELLISUUS	28
VASTUU KOKONAISUUDESTA JA OMAN PELIPAIKAN PELAAMINEN	29
ITSENÄKÖINEN ELÄMÄ	30
TAISTELUN JA PERIKSIANTAMISEN VÄLINEN TASAPAINO	30
VAIKENEMINEN: VIISAUTTA VAI ALISTUMISTA?	32
ITSENÄISYYS	35
MITEN ELÄMISEN TAITO KARTTUU?	37
4. LAPSUUDEN MALLIT	40
LAPSUUDEN MUISTELU KOROSTUU IÄN MYÖTÄ	40
VAHVAT NAISET JÄLLEENRAKENNUKSEN PERHEISSÄ	40
MUMMOT JA TÄDIT, JOILLA OLI AIKAA KUUNNELLA	42
OPETTAJAT JA OSAAVAT AMMATTILAISET – OMALLE TIELLE JOHDATTAJIA	44
KOKO KYLÄ KASVATTA	46
KOTONA TEHTIIN TÖITÄ JA LEIKITTIIN LUONNOSSA	47
5. SUKUPOLVIEN KETJUSSA: KIINNITYSKOHTIA JA SOLMUJA	49
IKÄÄNTYVÄT SUKUJENSA JÄSENINÄ	49
SUHDE AIKUISIIN LAPSIIN	53
IHANA ISOVANHEMMUUS	54

6. NAISEUS JA KEHITYS KOHTI TASA-ARVOA	57
TYÖ ELÄMÄNTAIDOJEN LÄHTEENÄ	57
NAISEUS TYÖSSÄ JA YHTEISKUNNALLISESSA TOIMINNASSA	60
VAIETUT VAIKEUDET	63
IKÄÄNTYMINEN TYÖNTEON JA YHTEISKUNNALLISEN OSALLISTUMISEN ESTEINÄ	64
7. KUULLUKSI TULEMINEN	68
KUULLUKSI TULEMISEN TÄRKEYS	68
IKÄÄNTYVIEN JA NUOREMPIEN VUOROVAIKUTUS TYÖELÄMÄSSÄ JA ELÄKKEELLE SIIRTYMISEN PROSESSISSA	71
IKÄPOLVIEN VUOROVAIKUTUS PERHEESSÄ	73
8. ELÄMÄNTAIDOJEN JAKAMINEN – KEHITTÄMISEHDOTUKSIA	75
ELÄKELÄISET TYÖSSÄ JA VAPAAEHTOISTOIMINNASSA	75
ASUINYHTEISÖT	77
JULKINEN KESKUSTELU	78
IKÄÄNTYVIEN KANNUSTAMINEN.	79
9. YHTEENVETO	81
ELÄMISEN TAITO JA SUKUPOLVIEN SUHTEET – HAASTATELUHAVAINTOJEN KOONTIA	81
ELÄMÄNTAIDON SIIRTYMINEN – MAHDOLLISUUKSIEN POHDINTAA	85
NOSTOJA IKÄÄNTYNEIDEN KOKEMUKSISTA – MIHIN PITÄISI HAVAHTUA?	87
LOPPUVIITTEET	90
LÄHTEET	91

ISBN: 978-952-5895-82-7

©E2 TUTKIMUS JA KIRJOITTAJAT

GRAAFINEN SUUNNITTELU: SUSANNA MUKKALA

TAITTO: JUHA RÄTY

SAATTEEKSI

Tohtori **Angela Stent** kommentoi suurvaltasuhteiden kireää tilannetta Ylen tv-uutisissa tammikuun alussa. Amerikkalainen Stent on monipuolisesti meritoitunut kansainvälisen politiikan tutkija.

Stentin ikäiset 75-vuotiaat suomalaisnaiset ovat harvoin asiantuntijoina uutisissa, ajankohtaisohjelmissa tai seminaareissa. Vaikka ura olisi mittava ja työkuunto hyvä, ikääntyneille naisille ei esiintymiskutsuja juuri tule.

Ikääntyneiden naisten osaaminen jää sivuun muissakin kuin akateemisissa tehtävissä. *Työelämä jotenkin sylkee sen vanhan työntekijän syrjään sieltä*, kuvaa tilannetta tähän raporttiin haastateltu nainen.

Kirjoitin elokuussa 2020 Helsingin Sanomiin kolumnin *Vanhoja hiljaisia naisia kannattaisi kuulla*. Sain tekstistä pysäyttävän määrän palautetta. Valtaosa kirjoittajista oli ikääntyneitä naisia, jotka kokivat, ettei kukaan huomaa heitä. Läheisen hoivaaminen oli monille elämäntehtävä, mutta olematon kiinnostus naisten mielipiteitä ja kokemuksia kohtaan harmitti heitä selvästi. Palautteet koskettivat.

Kun tutkimusprofessori (emerita) **Marja Holmila** otti yhteyttä ja kertoi halustaan tutkia ikänaisia, innostuin asiasta heti. Tunnistimme E2 Tutkimuksessa ikääntyneiden naisten vähäisen roolin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Erityisen kiinnostavaa olisi kuulla, miten naiset itse näkevät elämänsä, asemansa ja mitä he toivovat. Kyse on tasa-arvosta ja vanhenevan yhteiskunnan kannalta isosta voimavarasta: Suomessa 70 vuotta täyttäneitä naisia on yli 500 000.

Kiitän lämpimästi Marjaa yhteistyöstä. Kiitokset myös E2 Tutkimuksen ohjelmajohtaja **Jenni Simoselle** ja hänen tiimilleen tuesta ja asiantuntemuksesta työn käytännön toteutuksessa.

Hankkeen toteutusta ovat tukeneet Eläkeläiset ry, Eläkkeensaajien Keskusliitto EKL ry, Kristillinen Eläkeliitto ry ja Eläkeliitto ry. Kiitän järjestöjä hyvästä yhteistyöstä.

Toivotan antoisia lukuhetkiä ja ennen kaikkea sitä, että ikääntyneiden naisten näkemykset saavat Suomessa ansaitsemansa tilan. Naisilla on paljon annettavaa yhteiskunnan kehittämiseen.

Helsingissä 17.1.2022

Karina Jutila

johtaja

E2 Tutkimus

KIIITOKSET

Ajatus tämän raportin tekemisestä syntyi kesällä 2020, jolloin kirjoittaja samoin kuin kaikki ikäisensä 70 vuotta täyttäneet olivat kodeissaan eristyksissä koronaepidemian vuoksi. Tilanne nosti perustavanlaatuisia kysymyksiä.

Perheenjäsenten ja ystävien ikävöintiä, tarpeettomuuden tunnetta, pitkäsytymistä ja identiteettiongelmia lievitin puhelinkeskusteluilla ystävien ja sukulaisten kesken. Samanlaiset haasteet nousivat keskusteluissa esille.

Keskellä hiljaiseloon sopeutumista ja luonnossa oleskelua silmiini osui E2 Tutkimuksen johtajan **Karina Jutilan** kolumni Helsingin Sanomissa (Jutila 2020). Jutila kirjoitti, että ikääntyvien hankkima elämäntaito ei välttämättä rikasta yhteistä keskustelua eikä siirry sukupolvelta toiselle. Kuitenkin tämä elämäntaito voi antaa perspektiiviä ylivirittyneeseen elämäämme ja voi muistuttaa siitä, mikä on arvokasta ja kestävä. Aihe on ajankohtainen vanhenevassa Suomessa.

Kirjoitus oli koskettava ja innostava. Soitin Jutilalle ja E2 Tutkimuksen ohjelmajohtaja **Jenni Simoselle**. Ehdotin, että tekisin aiheesta pienen selvityksen. He suhtautuivat asiaan myönteisesti ja lähtivät mukaan idean kehittelyyn. Tästä heille suuret kiitokset. E2 Tutkimus otti hankkeen osaksi vuoden 2021 toimintasuunnitelmaansa.

Jatkoneuvottelujen jälkeen sovittiin hankkeesta, jossa toteutuksesta vastasi tämän raportin kirjoittaja. E2 Tutkimus tarjosi assistentti- ja asiantuntijapalvelua. Aineistonkeruu käynnistyi syksyllä 2020 ja saatettiin loppuun alkuvuodesta 2021. Hankekumppaneiksi kutsuttiin eläkeläisjärjestöjä, joilla on aiheesta relevanttia osaamista ja vahva yhteiskunnallinen rooli. Hankkeesta kerrottiin E2 Tutkimuksen verkkosivuilla. Järjestökumppanit kutsuttiin seurantaryhmään, ja ne osallistuivat vapaaehtoisten haastateltavien rekrytointiin ilmoittamalla hankkeesta omilla kanavillaan.

Ohjelmajohtaja Jenni Simonen oli korvaamaton yhteistyökumppani. Hän kommentoi ja tuki työtäni sen eri vaiheissa. Raportin kirjoittamiseen Simonen osallistui kommentoimalla ja korjaamalla käsikirjoitusta yksityiskohtaisesti, kannustavasti ja osaavasti. **Anni Vilkkö** kommentoi lopullista käsikirjoitusta, ja antoi useita tärkeitä muokkausehdotuksia. Näistä suuri kiitos!

Polveilevien ja eri murteilla käytyjen nauhoitettujen puhelinhaastattelujen vaativan purkutehtävän tekstimuotoon hoiti **Inka Elomaa** nopeasti ja tarkasti. Hänelle kiitos erinomaisesta työstä. Haastatelluilla oli tietysti suurin rooli

tekstin sisällön luomisessa. Kiitän heitä ajasta ja paneutumisesta asiaan. Kiitos myös niille, jotka etsivät minulle lisää haastateltavia ja toimittivat yhteystietoja.

Marja Holmila

I. JOHDANTO

”Kyllähän eläkeläisillä joka kohdassa olis paljon annettavaa” ja on ”semmoista elämänviisautta, jota olisi sopinut kyllä vähän laajemminkin kuunnella.”

Näin toteavat tähän raporttiin haastatellut yli 70-vuotiaat naiset. Raportissa ääni annetaan seitsemänkymppisille ja sitä vanhemmille naisille. Raportissa kuvataan ikääntyvien naisten elämänaikaista tietämystä, jotta edes osa siitä muuttuisi yhteiseksi kulttuuriseksi pääomaksi ja välittyisi sukupolvelta toiselle. Keskeistä on, miten sukupolvien välinen luottamus sekä tiedonvaihto syntyvät ja säilyvät. Siihen liittyy olennaisesti kysymys eri sukupolvien välisen keskustelun ja tiedonvälityksen kanavista. Onko yhteiskunnassa riittävästi väyliä eri sukupolvien kohtaamiseen?

Suuri, ehkä kasvava osa arjesta vietetään ikäryhmittäisissä tilanteissa. Päiväkodit, koulut, harrastuspiirit, huvipaikat, taidemuodot, monet työpaikat, jopa asuinalueet ovat ikäryhmittäin eriytyneitä.

Perheissä ja sukujen piirissä sen sijaan on nuorten ja ikääntyvien välistä kommunikaatiota. Niissä yhteisymmärrystä ja kuulemista voivat lisätä molemminpuolinen rakkaus ja yhteiset intressit, mutta tällä ei ole suurta vaikutusta yhteiskunnalliseen keskusteluun. Julkista keskustelua leimaa ajoittain nuorten ja eläkeläisten vastakkainasettelu. Puhutaan ikääntymisen aiheuttamista kustannuksista, ei yhteisistä voimavaroista. Kuitenkin ikääntyvillä on paljon annettavaa myös taloudessa.

Tämän selvityksen avulla halutaan ymmärtää ikääntyvien naisten elinikanaan keräämää elämisen taitoa ja viisautta ja sen siirtymistä seuraaville sukupolville. Elämisen taito (elämäntaito) on hiljaisen tiedon laji, jota ei ole helppo kuvata yksittäisinä faktoina, tai edes sanoina. Raportissa olen selvittänyt, miten naiset itse sitä kuvaavat.

Raportissa tarkastellaan:

1. Minkälaiset tapahtumat ovat ikääntyvien oman näkemyksen mukaan edesauttaneet elämänviisauden kertymistä, sen saattamista teoiksi ja sanoiksi?
2. Millainen on ollut viisauden oppimisen prosessi ja sen saavuttamisen hinta?

3. Mitä ikääntyvien naisten elämisen taito kertoo naiseuden kuvastosta: jäävätkö ikääntyvät naiset hiljaiseen rooliin vai saavatko he äänensä kuuluviin?
4. Mikä on heidän osallisuutensa yhteiskunnan kehittämisessä ja miten heidän kokemuksensa siirtyvät nuoremmille sukupolville?

Yhteisöllä on yhteinen jaettu historiansa. Tietoisuus omista juurista, taustasta ja menneestä ovat välttämättömiä myös yksilön kasvulle ja identiteetille. Ikääntyneille on tärkeää säilyttää yhteys nuoriin ja sitä kautta tulevaisuuteen. Myös yhteiskunnan kehittämisessä ikääntyneillä on roolinsa. He voivat nostaa kuvan menneisyydestä peiliksi nykyiselle. Vain he voivat kokemukseen nojaten kuvata yksityiskohtaisesti polkua, joka johti aiemmasta nykyiseen.

Eri sukupolvien irtaantuminen toisistaan olisi suuri menetys kaikille ikäryhmille. Sen sijaan että asetettaisiin nuoret ja ikääntyneet vastakkain samoista resursseista riiteleviksi vastinpareiksi, on vahvistettava ymmärrystä siitä, että ihmisyyhteisö on kokonaisuus, johon kuuluvat ihmisen kaikki ikävaiheet.

Periaatteessa tämän pitäisi olla itsestäänselvyys. Kouluissa opetetaan historiaa, monissa kodeissa noudatetaan vanhoja tapoja ja ikäihmiset kertovat lapsille menneestä. Paljon tuntuu kuitenkin menevän hukkaan - tavallisten ihmisten elämäntarinat, arkiset keksinnöt ja opetukset katoavat jälkiä jättämättä.

Vanhojen ja nuorten väliset lämpimät suhteet luovat molemmille turvallisuutta. Kaikilla ei kuitenkaan ole aikaa tai tilaisuutta niiden solmimiseen. Erityisesti poliittisessa toiminnassa sukupolvien välille syntyy ajoittain vastakkainasetteluja, jotka estävät järkevän keskustelun. Ikääntyvät nähdään silloin lähinnä rasitteena nuoremmille sukupolville, eikä ikääntyvien aktiivista panosta yhteisön hyväksi tunnusteta¹. Tällainen ajattelu estää rationaalien keskustelun ja positiivisten ratkaisujen löytämisen.

Tämä raportti nostaa esiin ikääntyneiden naisten ajatuksia. Se sisältää runsaasti otteita haastatteluista. Raportin näkökulmana on ikääntyneiden naisten ymmärrys elämisen taidosta ja oman ikäpolvensa suhteista nuorempiin. Naisten haastatteluista nousee voimakkaana esiin se, että yhteys muihin ikäpolviin on ikääntyvien oikeus ja hyvinvoinnin ehto. Myös ikääntyvien elämä tähtää tulevaan. Samalla he kuitenkin tiedostavat, että tulevan toteuttajia eivät ole he itse, vaan ne, joita he haluavat tukea ja auttaa, joiden toimintaa he seuraavat ihailen, ja joiden kasvun juurille he ajoittain ripottelevat ”menneen ajan kultajyväsiä”. Ikääntyvät saavat vastavuoroisesti iloa ja voimia nuorempien sukupolvien taidoista ja energiasta.

Haastatteluista välittyi ikääntyvien naisten halu edistää vuorovaikutusta nuorten kanssa. He miettivät aktiivisti, miten voisivat paremmin toimia isovanhempina tai nuorten kumppaneina. Toivottavasti tämä raportti antaa ikääntyville aineksia sukupolvien välisen vuorovaikutuksen kehittämiseen ja oman elämänsä pohdintaan.

2. AINEISTO JA RAPORTIN RAKENNE

IKÄÄNTYVIEN NAISTEN HAASTATTELUT

Raporttia varten haastateltiin 34 niin sanottuihin suuriin ikäluokkiin kuuluvaa naista. Heistä 25 oli 70–75-vuotiaita, neljä oli hieman alle 70 ja viisi oli 80 vuotta täyttäneitä. Vaikka olisi ollut mielenkiintoista haastatella myös ikääntyviä miehiä, päätin rajata aineiston vain naisiin saadakseni aihepiirin paremmin hallittavaksi. Raportti sisältää runsaasti haastateltavien omaa ääntä, suoria lainauksia. Suorat sitaatit tuntuvat välittävän elävämmin haastateltavien tapaa ajatella kuin niiden tulkitseminen raportin kirjoittajan kielelle.

Haastateltavat hankittiin niin kutsutulla lumipallomenetelmällä. Etsin ensin muutamia nimiä ja osoitteita omilta tuttaviltani tai sukulaisiltani ja vähitellen laajensin joukkoa uusilla nimillä. Ainoastaan yksi haastatteluun pyydetty kieltäytyi, muut ottivat tarjouksen mielellään vastaan. Haastatteluprosessin puolivälissä E2 Tutkimus pyysi useita eläkeläisjärjestöjä kumppaneiksi hankkeeseen. Eläkeläisjärjestöjen lehdissä ja nettisivuilla mainostettiin aihetta ja sitä kautta saatiin lisää haastateltavia. Pyrin myös maantieteelliseen kattavuuteen niin että haastateltavia tuli mukaan maan eri osista. Haastateltavien joukossa oli eri taustoista ja ammattiasemista tulevia naisia, maaseudulla ja kaupungeissa kasvaneita sekä kotimaassa että ulkomailla työskennelleitä. Valtaosa haastateltavista naisista oli vaimoja, äitejä ja myös isoäitejä. Muutama oli lapseton, tai heillä oli bonuslapsia. Joukossa oli myös muutama leski.

Tein kaikki haastattelut itse puhelimitse loka-joulukuussa 2020. Ihmisiä oli tuolloin helppo tavoittaa, sillä eläkeläiset olivat koronaepidemian vuoksi suurimman osan ajasta kodeissaan. Haastattelua varten olin laatinut haastattelurungon, jonka sisältämiä teemoja käsiteltiin siinä järjestyksessä ja sillä tarkkuudella kuin se kussakin tapauksessa oli luontevaa.

Ensimmäiseksi haastateltavilta kysyttiin, kuunnellaanko ikääntyviä naisia riittävästi, ja onko kulttuuristen mallien siirtyminen sukupolvelta toiselle ylipäätään tärkeää? Onko jotain mikä eri sukupolvia yhdistää vai onko niin, että elämä on eri sukupolvilla niin erilaista, ettei vanhasta ole paljoakaan malliksi? Seuraavaksi keskusteltiin siitä, millaisia vaikeuksia elämisen taidon ja ajattelumallien siirtymisessä sukupolvelta toisella on nykyään ja millaista se oli ennen.

Kolmanneksi pohdittiin, miten elämisen taidot rakentuvat ja miten niihin sosiaalistutaan lapsuudessa ja aikuisuudessa. Neljänneksi haasteltavilta pyydettiin omakohtaisia kuvauksia elämisen taitojen eri ulottuvuuksista, sellaisista kuin vastuunotto, asioiden hyväksyminen, alistuminen tai taistelu, toiminta ristiriitatilanteissa ja suhtautumien muihin ihmisiin. Tämän jälkeen siirryttiin pohtimaan, millaisia väyliä ikääntyneillä on elämäntaitojen siirtämiseksi seuraaville sukupolville. Esimerkkejä tällaisista ovat mahdollinen isovanhemmuus ja suhteet omiin aikuisiin lapsiin, työpaikan ihmissuhteet sekä poliittinen ja yhteiskunnallinen osallistuminen.

Haastattelurungosta voitiin myös poiketa, jos haastateltavan mielessä oli muuta. Haastattelujen tekeminen oli itselleni innostava ja opettava prosessi. Runsaan tunnin keskustelut naisten kanssa keskellä pandemiasyösyn yksinäisyyttä olivat suuri ilo.

SOTAPOLVIEN LAPSIA

Kaikille ikäpolville yhteistä lienee se, että elämä opettaa ja elämisen taito kertyy elämällä. Se, miten elämisen taito määritellään, ja miten sitä halutaan käyttää nuorempien sukupolvien kanssa käytävässä vuorovaikutuksessa, saattaa vaihdella ikäpolvittain. Taustaksi lienee hyvä ottaa esiin muutamia seikkoja haastateltavien edustaman sukupolven historiasta ja kuvata, millaisissa oloissa haastateltavien sukupolvi on elänyt.

Jokaisella haastatellulla on ollut omanlaisensa lapsuus. Joukossa on maan eri osissa syntyneitä, maalla ja kaupungissa asuneita, varakkaiden perheiden lapsia ja hyvin vaatimattomissa oloissa kasvaneita. Heitä kuitenkin yhdistää lapsuuden samanaikaisuus, sillä haastateltavien enemmistö kuuluu välittömästi toisen maailmansodan jälkeen syntyneisiin ikäluokkiin (vuosina 1945–1950 syntyneet). Muutamat kuitenkin kuuluvat jo sodan aikana (1939–1944) tai sitä ennen syntyneisiin ja neljä on syntynyt vuoden 1950 jälkeen. Haastateltuja yhdistää myös siirtyminen eläkkeelle suurin piirtein samaan aikaan vuoden 2010 jälkeisinä vuosina.

Haastateltujen voi siis ajatella kuuluvan samaan yhteiskunnalliseen sukupolveen. Tässä raportissa käytetty sukupolven käsite tulee lähelle Matti Virtasen tapaa käyttää Karl Mannheimin yhteiskunnallisen sukupolven käsitettä. Käsittemallin pohjana on samanikäisten ikäpolvi, jolle jokin yhteiskunnallinen murros luo yhdistävän avainkokemuksen. Osalle sukupolvea tuo avainkokemus voi muuntua yhteiskunnallisen mobilisaation lähteeksi.² Tässä haastatellut naiset eivät ehkä kuitenkaan muodosta sukupolvea mobilisaation

mielessä, mutta kokemuksellisesti heitä yhdistää sodan jälkeinen varhaislapsuus, jälleenrakennuksen kausi ja sittemmin positiivinen hyvinvointivaltion rakennusprojekti, joihin he itse ottivat osaa kouluttautumalla ja toimimalla työelämässä. Sisaruksia ja leikkikavereita suurten ikäluokkien lapsilla oli paljon. Monien elämää määrittä taloudellinen niukkuus ja asuntopula³.

Matti Virtanen tekee tärkeän huomion: suuret ikäluokat ovat hengissä selvinneiden sotilaiden lapsia. Suuret ikäluokat syntyivät suurelta osin samoihin perheisiin niin, että poikkeuksellisen moni vuosina 1945–1946 syntyneistä oli esikoinen. Samoihin perheisiin syntyi usein sisarusparvi 1940-luvun loppuun mennessä. Syntyvyys pysyi korkeana koko 1950-luvun, enemmistö syntyneistä oli silloinkin sotilaiden lapsia.⁴ Osa vanhimmista haastatelluista koki ensimmäisenä elinvuosinaan kodin menetyksen Karjalassa tai Lapissa sekä pelon ja huolen ilmapiirin, joka jätti vahvat muistot. Useimpien isät olivat olleet rintamalla.

Suurten ikäluokkien syntyessä puolet ammatissa toimivista suomalaisista sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta, ja reilun vuosikymmenen ajan maatilojen ja maaseutuväestön määrä oli vielä kasvussa, vaikka kaupungistuminen ja teollistuminen etenivät. Omiin vanhempiinsa verrattuna suuriin ikäluokkiin kuuluvia voi pitää hyvin koulutettuina. Heidän vanhemmistaan 90 prosenttia oli korkeintaan kansakoulun käyneitä⁵. Koska suuret ikäluokat kasvoivat ja aikuistuivat varsin omaleimaisessa historiallisessa tilanteessa, niistä tuli selvästi erottuva ja myös itsestään tietoinen sukupolvi⁶.

SUURTEN IKÄLUOKKIEN SUKUPOLVITIETOISUUS JA YHTEISKUNNAN MUUTOS

Suurten ikäluokkien, 1945–1950 syntyneiden suomalaisten sukupolvitietoisuus on voimakkaampaa kuin heitä vanhemmilla ja etenkin nuoremmilla ikäluokilla. Yli puolet ikäluokasta samaistuu nimensä mukaisesti ”suuriin ikäluokkiin”, noin viidennes ei samaistu mihinkään sukupolveen ja loput, vajaa 30% jakautuvat melko tasaisesti ”sodanjälkeiseen sukupolveen”, ”60-luvun sukupolveen” ja ”hyvinvoinnin sukupolveen” samaistuviin.⁷

J.P. Roosin (1987) määrittelemän 1940–50-luvuilla syntyneen ”suuren murroksen sukupolveksi” kutsutun ikäryhmän yhdistäviä kokemuksia ovat maaltamuutto, koulunkäynnin voimakas pidentyminen ja koulun merkityksen muutos, ammattikoulutuksen korostuminen, asuntosäästäminen sekä työttömyys ja lasten päivähoito-ongelmat⁸. Erityisesti sosiaaliturvan syntyminen on ollut keskeistä naisten aseman kannalta⁹.

1940–1950-luvuilla syntyneet ovat eläneet nuoruudessaan sukupuoliroolien muutosten kannalta oleellista aikaa, sillä erityisesti 1960-luvun nopean murroksen aikana naisten ja miesten elämäntavat ja sukupuolten väliset suhteet alkoivat muuttua nopeasti. Ikäryhmän lapsuudessa naisten ja miesten elämänpiirit olivat paljolti erillään. Tilanne muuttui Suomen kansainvälisesti verrattuna myöhään ajoittuneen ja nopean rakennemuutoksen myötä, jossa siirryttiin maatalousyhteiskunnasta palvelu- ja teollisuusyhteiskuntaan ja muutettiin töiden perässä maalta kaupunkiin.¹⁰

Maan modernisoituminen ja urbaanin elämäntavan synty ajoivat perhettä ja työtä koskevat arvot ja vallitsevat sukupuoliroolit murrokseen¹¹. 1940- ja 1950-luvulla syntyneiden lapsuudessa ja nuoruudessa syntyi liikehdintää, jonka myötä sukupuolijaosta, jossa mies kävi töissä ja nainen vastasi kodista, pyrittiin tasapuolisempaan roolijakoon eli kohti ”uutta sukupuolisopimusta”¹². Tämä tarkoitti sukupuolten samanlaisuussopimusta, jonka ytimessä oli palkkatyöäitiys. Naisille haluttiin antaa mahdollisuus yhdistää perhe, lapset, koulutus ja ammatti. Suurelle osalle kaupunkilaisnaisia perhe ja palkkatyö olivat olleet vaihtoehtoisia ratkaisuja ennen 1960-lukua, mutta nyt ajatukseksi tuli nimenomaan eri osa-alueiden yhdistäminen.¹³

Uusi tasa-arvoa korostava sukupuolisopimus edisti myös naisten seksuaalista vapautumista ja loi sille edellytyksiä parantuneiden ehkäisymenetelmien ja abortin saatavuuden kautta. Naisten tasa-arvoa rakennettiin lainsäädännöllä ja monet naisten asemaa parantavat lait, kuten aborttilaki 1970, kansanterveyslaki ja ehkäisyneuvonta 1972, päivähoitolaki 1973 sekä hoitovapaan ja äitiys- ja isyysrahan uudistukset 1974 tulivat ikäryhmän varhaisaikuisuudessa voimaan¹⁴. Erityisesti vuoden 1973 päivähoitolaki viestitti virallisesti, että pienten lasten äitien oli moraalisesti oikeutettua käydä töissä¹⁵.

Kaikkiaan sukupuolten tasa-arvoa tukevia perhe- ja sosiaalipoliittisia etuuksia uudistettiin siten, että ne edistivät yksilöllistymistä ja purkivat perhekeskeytystä. Kun vuonna 1970 naimisissa olevista 25–54-vuotiaista naisista perheenmäntiä oli vielä 39 prosenttia, vuonna 1980 tämä osuus oli pienentynyt 15 prosenttiin¹⁶. Uudistusten myötä naiset alkoivat myös synnyttää vähemmän lapsia, erota aikaisempaa useammin ja valita yksinhuoltajuuden. Näin useat naisten asemaa parantavat lait konkretisoituivat haastateltavan ikäryhmän varhaisaikuisuudessa tuoden naisille uudenlaisia mahdollisuuksia.¹⁷

Sukupuolten muuttuneet suhteet koskivat myös naisten yhteiskunnallista ja poliittista osallistumista ja aktiivisuutta sekä naisten vapautta liikkuu sellaisilla areenoilla, jotka olivat olleet miesten valtakuntaa. 1940- ja 1950-luvuilla syntyneiden lapsuudessa ja nuoruudessa perinteinen näkemys naisen sidoksesta kotiin ja perheeseen oli ollut vahva.¹⁸ Julkisen sfäärin lisäksi muutokset näkyivät myös yksityiselämässä. Ikäryhmän lapsuuden arkea oli kehystänyt miesvaltainen sukupuolijärjestys, joka merkitsi miehen vallankäyttöä ja hallintaa, mutta hyvinvointivaltion tasa-arvoideologia ja naisten kasvava työmarkkinaosallistuminen alkoi vuosikymmenten myötä murentaa ja muuttaa perinteisiä sukupuolirooleja. Kaupungistuneen elämäntavan myötä maatalousyhteiskunnassa vallinnut miehen valtaa korostava patriarkaalinen päätöksenteko perheessä alkoi vähitellen horjua. Muutokset perheen työnjaossa kuvastavat sitä, että ikäryhmän varhaisaikuisuudessa vallinnut 1960- ja 1970-lukujen sukupuoli-ideologia alkoi painottaa miesten ja naisten samanlaisuutta monella alueella, kuten vanhempina, ansaitsijoina ja kansalaisina yleensä.¹⁹

Oman naiseutensa osalta haastatellun ikäryhmän naiset poikkesivat omista äideistään, jotka asettivat äitinä ja vaimona olemisen tärkeimmäksi osaksi naiseuttaan. Ikäryhmään kuuluvien naisten nuoruudessa lisääntynyt yksilöllisyys alkoi olla sopusoinnussa historiallisen ajan tarjoamien kulttuuristen ja sosiaalisten mahdollisuuksien kanssa. Vaikka omaa itseä ja elettyä elämää alettiin tarkastella kriittisesti, ikäluokan naiset saivat äideiltään perinnöksi myös toisten ihmisten hoivaan ja tarpeiden tyydyttämiseen suuntautuneen luonteenlaadun. Tämän voi tulkita ainakin osin miehelle, perheelle ja läheisille elämisenä ja viittaavan sosiaalisten velvollisuuksien muodostumiseen jarruksi yksilöllisiin tarpeisiin suuntautuneelle naiseudelle.²⁰

KESKEISIÄ YHTEISKUNNALLISIA AIKAANSAANNOKSIA SUKUPUOLINÄKÖKULMASTA JA TASA-ARVON EDISTYSASKELEITA 1940–2010-LUVUILLA:

1940-LUKU

- 1943 – Lakisääteinen kouluruokailu
- 1944 – Laki äitiys- ja lastenneuvoloista

1950-LUKU

- 1950 – Raskauden keskeyttäminen sallitaan lääketieteellisin perustein

1960-LUKU

- 1961 – E-pilleri hyväksytään
- 1962 – Suomi ratifoi ILO:n samapalkkaisuussopimuksen: sama palkka samanarvoisesta työstä

1970-LUKU

- 1970 – Naisia eduskuntaan ensimmäistä kertaa yli 20 prosenttia
- 1970 – Laki raskauden keskeyttämisestä: abortti sallitaan myös sosiaalisista syistä
- 1972 – Ehkäisypalvelut turvataan lailla
- 1972 – Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE) perustetaan
- 1973 – Päivähoitolaki tulee voimaan
- 1975 – YK:n kansainvälinen naistenvuosi
- 1975 – Isyyslaki ja laki lapsen elatuksesta: avioliitossa ja sen ulkopuolella syntyneet lapset samaan asemaan
- 1978 – Vanhemmille oikeus jakaa keskenään vanhempainvapaa

1980-LUKU

- 1980 – Suomen hallituksen ensimmäinen tasa-arvo-ohjelma
- 1982 – Nainen ensimmäistä kertaa ehdolla presidentinvaaleissa:
Helvi Sipilä
- 1983 – Yhteishuoltajuus mahdollistuu
- 1983 – Naisia valitaan eduskuntaan ensimmäistä kertaa yli 30 prosenttia
- 1985 – Laki kotihoidontuesta, nimitykset äitiys-, isyys- ja vanhempainvapaa vahvistetaan
- 1986 – Nimilaki, jonka perusteella avioituva nainen saa säilyttää sukunimensä ja lapselle voidaan antaa kumman tahansa vanhemman sukunimi
- 1986 – Suomi ratifioi YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän kieltävän yleissopimuksen (CEDAW)
- 1986 – Naiset saavat oikeuden papin virkaan (ensimmäiset naispapit vihitään 1988)
- 1987 – Laki naisten ja miesten tasa-arvosta (tasa-arvolaki)
- 1987 – Laki tasa-arvovaltuutetusta ja -lautakunnasta

1990-LUKU

- 1990 – Alle 3-vuotiaille subjektiivinen oikeus kunnalliseen päivähoitoon
- 1990 – Nainen puolustusministeriksi: Elisabeth Rehn
- 1991 – Isille erillinen isyysloma (6 pv), joka ei lyhennä vanhempainrahakautta
- 1992 – Nainen Suomen Pankin johtajaksi: Sirkka Hämäläinen
- 1992 – Nainen yliopiston rehtoriksi: Aino Sallinen, Jyväskylän yliopisto
- 1994 – Avioliitossa tapahtuva raiskaus kriminalisoidaan
- 1994 – Nainen eduskunnan puhemieheksi: Riitta Uosukainen
- 1995 – Kiintiösäännös ja valtavirtaistamisen periaate uudistettuun tasa-arvolakiin
- 1995 – Naisten vapaaehtoinen asepalvelus mahdollistuu

- 1995 – Sukupuoleen perustuva syrjintä kielletään uudistetussa perustuslaissa
- 1995 – Nainen ulkoministeriksi: Tarja Halonen
- 1996 – Alle kouluikäisille subjektiivinen oikeus kunnalliseen päivähoitoon
- 1999 – Laki lähestymiskiellosta
- 1999 – Rikoslain säännökset seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta uudistuvat
- 1999 – Siveellisyysrikossäännökset kumotaan (mm. homoseksuaalisten tekojen ja aviorikosten kiellot)

2000-LUKU

- 2000 – Nainen tasavallan presidentiksi: Tarja Halonen
- 2000 – Yleinen syrjintäkielto uudistettuun perustuslakiin
- 2001 – Laki rekisteröidystä parisuhteesta
- 2003 – Isäkuukausi
- 2003 – Nainen puolustusvoimien kapteeniksi: Mervi Pehkonen, Rajavartiolaitos
- 2003 – Nainen pääministeriksi: Anneli Jäätteenmäki
- 2004 – Yksityisellä paikalla tapahtuva pahoinpitely tulee virallisen syytteen alaiseksi (lievä pahoinpitely säilyy asianomistajarikoksena)
- 2005 – Tasa-arvolain kokonaisuudistus
- 2006 – Nainen korkeimman oikeuden presidentiksi: Pauliine Koskelo
- 2007 – Naiskansanedustajia ensimmäistä kertaa yli 40 prosenttia ja maan hallitukseen naisenemmistö (60% ministereistä)

2010-LUKU

- 2010 – Nainen evankelisluterilaisen kirkon piispaksi: Irja Askola, Helsingin hiippakunta
- 2011 – Läheiseen henkilöön kohdistuvat lievätkin pahoinpitelyt virallisen syytteen alaisiksi

- 2011 – Sukupuoliyhteys puolustuskyvyttömän kanssa määritellään raiskaukseksi
- 2011 – Nainen valtiovarainministeriksi: Jutta Urpilainen
- 2015 – Istanbulin sopimus voimaan (Naisiin kohdistuvan väkivallan sekä perheväkivallan ehkäisemistä ja torjumista koskeva Euroopan neuvoston yleissopimus)
- 2019 – Äitiyden tunnustaminen ennen lapsen syntymää mahdolliseksi hedelmöityshoidoilla lapsen saavalle naisparille
- 2019 – Alaikäisten avioliitot kielletään
- 2019 – Vuoroasuminen kirjataan lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta
- 2019 – Nainen EU-komissaariksi: Jutta Urpilainen

LÄHDE: TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN LAITOS 2021, TASA-ARVON EDISTYSASKELEITA.

Ikääntyminen ei ole ainoastaan biologinen prosessi. Yhteiskunta vaikuttaa siihen, millaiseksi vanheneminen muodostuu. Sosiaalisella vanhenemisella viitataan siihen, että muuttuvat yhteiskunnalliset tekijät määrittävät ikääntymisprosessia ja ikääntyvien ihmisten elämänkulkua. Sosiaaliset tekijät toisaalta muovaavat, toisaalta muokkautuvat osaksi ikääntyvien elämää, toimintaa ja kokemusmaailmaa. Ikääntyvät ihmiset omalta osaltaan myös muuttavat omaan vanhenemiseensa vaikuttavaa ympäristöä ja yhteiskuntaa²¹. Ikääntyvistä monet ovat aktiiveja toimijoita. Ei ole samantekevää, miten he kokevat oman vanhenemisensa ja miten pyrkivät siihen vaikuttamaan.

On melko vähän tutkimustietoa ja keskustelua siitä, miten kukin ikäpolvi on kokenut oman ikääntymisensä. Myös suurten ikäluokkien yhteiskunnallista asemaansa ja vanhenemistaan koskevista kokemuksista on vain vähän tietoa.

Julkinen keskustelu näkee ikääntyvät usein objekteina, huoltovajeen aiheuttajina, yhteiskunnallisena rasitteena. Joissakin puheenvuoroissa maksettaviksi tulevat eläkkeet nähdään seuraavien sukupolvien riistona. Tässä yhteydessä ei juurikaan keskustella siitä, miten ikääntyvät itse kokevat elämänvaiheen, jossa he ovat. Vanhustyön keskusliiton eri-ikäisten keskuudessa tekemissä ryhmäkeskusteluissa ilmeni, että noin 70-vuotiaiden on hankala luonnehtia omaa ikävaihettaan, kun taas tätä nuoremmille ja toisaalta vanhemmille itsemäärittely on helpompaa. Sana ”vanha” tuntui omalta vasta lähempänä 80 vuoden ikää. Noin 40 prosenttia 60–74-vuotiaista ei kokenut olevansa enää keski-ikäisenkään. Keskusteluissa ehdotettiin eniten käytettäväksi sanoja ”eläkeläinen”, ”ikäihminen” ja ”seniori”²².

Positiivista sävyä keskusteluun tuovat elämäntaidon oppaat ja ikääntyville itselleen tarkoitettujen tekstien näkökulmat. Eläkkeelle jäämistä välittömästi seuraavaa aikaa, jolloin ollaan vielä suurimmaksi osaksi terveenä ja toimintakykyisenä, on alettu kutsua nimellä kolmas ikä²³. Kolmas ikä on itsensä toteuttamisen, mahdollisuuksien, riippumattomuuden ja toimeliaisuuden aika. Se voidaan käsittää myös kokemuksena: ihmiset eivät koe olevansa vielä vanhoja. Peter Laslettin (1987) mukaan kolmas ikä näyttää olevan pitkälle kehittyneiden yhteiskuntien ja kohtuullisen varakkuuden saavuttaneiden etuoikeus. Edellytyksiä ovat myös terveys, tarmokkuus ja päättäväisyys sekä asenteet, jotka tarvitaan, jotta ihmiset kykenevät menemään eteenpäin ja saavuttamaan ”sen, mitä kutsutaan elämänkruunuksi ihmisten myöhäisiässä”²⁴. Kolmannen iän käsitettä onkin kritisoitu elitistisyydestä ja siitä, että se unohtaa köyhät ja sairaat²⁵. Samanikäiset kilvoittelevat siitä, kuka on ikäisekseen nuori, terve tai hyväkuntoinen. Näin erottaudutaan yhteiskuntaa ja sen nuorempia jäseniä rasittavista vanhuksista. Nousee kysymys: uskaltaako pian enää kukaan olla vanha?²⁶

Olennainen osa ikääntymisen kokemuksesta liittyy siihen, millaiset ovat ikääntyvien sukupolven ja nuorempien väliset suhteet. Miten ne määritellään, millaista vuorovaikutusta ja vastavuoroista vastuunkantoa yhteiskunnassa odotetaan? Millainen on hyvä isovanhempi tai seniori? Millaista apua sopii odottaa yhteiskunnalta? Pitäisikö olla hyödyksi? Ilka Haarni (2010) toteaa, että suuria ikäluokkia on totuttu pitämään yhteiskunnallisena sukupolvena, joka ei poikkea aiemmista sukupolvista vain suuren kokonsa vaan myös elämäntavan ja sukupolvitietoisuuden vuoksi²⁷. Suurten ikäluokkien oletetaan muuttavan eläkkeellä olemisen käytäntöjä aiempaa vapaampaan ja monipuolisempaan suuntaan. Mutta mitä ikääntyvät itse ajattelevat tästä odotuksesta?

Huolimatta eläkeikäisten usein hyvästä toimintakyvystä, työelämässä heitä ei juuri tarvita. Mielekkään tekemisen ja osallistumisen muotoja ei ole helppo löytää, kun aikaisemmat tehtävät yhtäkkiä loppuvat²⁸. Omien vanhempien, puolison ja lastenlasten hoito vaatii eläkeläisiltä usein paljon ja työllistää heitä. Vain pieni osa tästä on tilastoitavissa tai arvioitavissa kansantalouden laskelmissa.

Väestöliitto on tehnyt toistuvaistutkimuksia suurten ikäluokkien (vuosina 1945–1950 syntyneet) ja heidän aikuisten lastensa välisestä vuorovaikutuksesta ja avunannosta²⁹. Vuonna 2018 toteutetussa kyselyssä lähes kaikki vastaajat olivat eläkkeellä, mutta toimeentulossa ja terveydentilassa ei ollut suuria muutoksia verrattuna vuoteen 2012, jolloin he vastasivat kyselyyn edellisen kerran. Tutkimus kertoo läheisistä suhteista isovanhempien ja heidän lastensa ja lastenlastensa välillä. Se osoittaa myös, että ikääntyneiden ja heidän aikuisten lastensa välinen auttaminen kohdistuu alaspäin sukupolvien ketjussa, eli vanhemmilta nuorempien sukupolvien suuntaan. Vahvimmin tämä tulee esiin taloudellisen tuen ja hoivan kohdalla. Auttamisen muoto liittyy yksilöiden elämänvaiheeseen ja heijastaa eri-ikäisten muuttuvia avun tarpeita.

Väestöliiton tutkimukseen vastaajien ja heidän aikuisten lastensa välillä oli usein vastavuoroista käytännöllistä avunantoa. Suuret ikäluokat ovat elämänvaiheessa, jossa he saattavat tarvita etenkin ajoittaista käytännön apua, mutta eivät niinkään taloudellista tukea. Heidän lapsensa taas tarvitsevat usein lastenhoitoapua, mutta myös taloudellista tukea. Valtaosa isovanhemmista sukupuoleen katsomatta myös hoitaa lapsenlapsiaan. Taloudellista apua oli viimeisen vuoden aikana antanut aikuisille lapsilleen 38 prosenttia ikääntyneistä vastaajista. Vain harva suuriin ikäluokkiin kuuluvista oli itse saanut taloudellista apua keneltäkään läheiseltä.³⁰

Väestöliiton tutkimuksessa on selvitetty ikääntyvien näkemyksiä myös isovanhemmudesta. Suurten ikäluokkien vastaajista 44 prosenttia oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väittämän ”Isovanhempien velvollisuus on hoitaa

pieniä lapsenlapsia”. Miehet (49 prosenttia) ovat tätä mieltä useammin kuin naiset (40 prosenttia). Noin kolmannes naisista (32 prosenttia) oli kuitenkin täysin tai jokseenkin eri mieltä väitteen kanssa³¹. Mutta kun kysyttiin, tuleeko isovanhempien ottaa vastuu lapsenlapsistaan, jos lasten vanhemmat eivät siihen jostain syystä kykene, runsas 70 prosenttia niin miehistä kuin naisista oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä. Kulttuurissamme perheen sisäinen sukupolvet ylittävä vastuu ja riippuvuus on luja.

RAPORTIN RAKENNE

Raportin ensimmäisissä luvuissa johdattelen aiheeseen ja kuvaan haastatelluaineistoa sekä viittaan muutamiin suurten ikäluokkien elämäntilannetta käsitteleviin tutkimuksiin.

Kolmannessa luvussa kuvaan haastateltavien käsityksiä elämisen taidosta. Käsite on laaja. Se tulee lähelle ajatusta siitä, että elettyään jo 70 vuotta ihminen on ehtinyt kokea ja nähdä paljon, hänelle on kertynyt kokemuksia niin ammattilaisen, perheenjäsenen kuin kansalaisenkin roolissa. Hän on ehtinyt kokeilla monia asioita, erehtyä, oppia ja saada tietoa eri lähteistä. Kokeilun ja erehtymisen kautta hän on rakentanut käsityksiään siitä, miten on hyvä elää.

Eri aikakaudet korostavat eri asioita, siten ikääntyvällä on ollut mahdollisuus kerryttää näkemyksiä eri vuosikymmenten vaiheista ja yhteiskunnallisesta keskustelusta ja verrata niitä toisiinsa. Lukeminen ja koulutus ovat myös voineet avartaa näkemyksiä.

Neljännessä luvussa kuvaan haastateltavien lapsuuden malleja. Haastateltavilta pyydettiin kuvausta lapsuudessa vaikuttaneista vanhemmista henkilöistä. Lapsuuden muistot ovat elämisen taidon sanoittamisessa tärkeitä kahdella tavalla. Ensinnäkin ihminen oppii lapsuudessaan oman aikansa ikääntyneiltä ihmisiltä elämisen taidoista. Pieni lapsi alkaa ymmärtää, että on olemassa menneisyys ja tulevaisuus. Ketju, jonka osa hän voi itse olla.

Toisaalta lapsuuden muistojen tärkeys liittyy vastaajien omaan ajatteluun. Kuten Sirkkaliisa Heimonen ja Suvi Fried (2015) toteavat, moni ikäihminen tuntee tarvetta inventoida elettyä elämäänsä, työstää ja tulkita elämäkokemuksiaan ja antaa niille merkityksiä³². Se, mitä merkityksiä hän antaa kokeuksilleen, riippuu siitä, missä elämänvaiheessa ja -tilanteessa hän inventoi ja tulkitsee menneisyyttään³³. Myös Pirkko Siltala (2013) toteaa, että vanhuuden viisaus sisältää tämän hetken ja menneen tutkimista ja arvioimista sekä siihen liittyvän elämän sisäisen mielen ja merkityksen löytämistä³⁴.

Ikääntyneen henkilön käydessä läpi mennyttä elämäänsä, ajatukset voivat helposti siirtyä niihin hahmoihin, joiden sanomiset ja tekemiset ovat lapsen mielessä sytyttäneet oivalluksia siitä, millainen on olla viisas vanhus. Mitä mummon sanontaa ja äänensävyä olenkaan puntaroinut läpi elämäni? Kuka ikääntynyt oli viisas ja minulle hyvä tavalla, jota nyt samanikäisenä itse ihailen ja haluan toistaa läheisilleni? Näiden mielikuvien kautta on mahdollista sanoittaa elämisen taidon kaltaista abstraktia käsitettä.

Ajatukseni tutkijana oli, että vanheneva ihminen kaivaa muistilokeroistaan kuvia sellaisista hahmoista ja kohtaamisista, joiden kokee vaikuttaneen olennaisesti siihen, miten hän on elämänsä ymmärtänyt, mihin pyrkinyt, mitä ihailnut tai rakastanut.

Haastatellun kuvaukset lapsuudesta ovat eräänlaista kerrontaa siitä, millaiset ehkä lyhyetkin kohtaamiset hän tällä hetkellä kokee elämisen taitonsa ja viisautensa alkulähteiksi. Nämä kuvaukset ovat abstrahoituja pikakuvia, lyhyitä tuokioita, jotka kantavat sisässään jotain, mitä kertoja pitää olennaisena. Ne ovat myös esimerkkejä muodoista, joiden kautta nyt jo ikääntynyt muistaa edellisen sukupolven vaikutuksen. Ehkä niihin tiivistyy jotain erityisen arvokasta, kun ne tulevat mieleen vuosikymmenien jälkeen?

Viidennessä luvussa kuvaan tarkemmin sukujen- ja perheidenjäsenten välistä kommunikaatiota ja kokemusten välittämistä. Miten ikääntyvät naiset kuvaavat omaa tilannettaan ja kokemuksiaan? Perhe ja suku luovat sukupolvien ketjua ja perustaa yhteenkuuluvuudelle, mutta niihin yhdistyy myös vaikeuksia ja kielteisiä piirteitä.

Kuudennessa luvussa tarkastelen naiseuden kuvia, naisten tasa-arvon kehittymistä ja naisten vähättelyä haastateltavien elämän aikana. Samalla lailla kuin ikä, myös sukupuoli vaikuttaa kuulluksi tulemiseen.

Seitsemännessä luvussa ikääntyneiltä haastateltavilta kysytään, kuulevatko nuoremmat sukupolvet heitä riittävästi ja miksi kuulluksi tuleminen on tai ei ole tärkeää? Lisäksi tarkastellaan, minkälaisia väyliä kuulluksi tulemisella koetaan olevan. Sukupolvien välisen kommunikaation väyliä ovat ennen kaikkea perhe ja suku, mutta myös yhtä lailla työelämä ja yhteiskunnan eri organisaatioissa toimiminen.

Kahdeksannessa luvussa käsitellään niitä konkreettisia ehdotuksia, joita haastateltavat esittivät sukupolvien välisen kommunikaation ja kokemusten välittämisen vahvistamiseksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Mitä voitaisiin tehdä? Millaisin keinoin voisimme parantaa yhteisiä kulttuurisia tottumuksia?

Raportin lopussa vedetään yhteen ikääntyneiden naisten kokemuksia ja haastattelujen antia. Päätösluvussa pohditaan, mihin naisten kokemusten perusteella olisi syytä havahtua ja kiinnittää huomiota.

3. ELÄMISEN TAITO

OPPIA IKÄ KAIKKI: ELÄMISEN TAIDON ULOTTUVUUKSIA

Elämisen taito on moniulotteinen käsite, jota ei ole täsmällisesti määritelty tutkimuskirjallisuudessa. Haastattelijana arvelin ensin, että on turha suoraan kysyä, mitä elämisen taito mielestäsi on. Arvioin, että asiaa pitäisi lähestyä epäsuorasti. Olin kuitenkin väärässä: monet haastateltavat antoivat kiinnostavia ja antoisia määritelmiä käsitteelle, pyytämättäkin, vaikka samalla totesivat, että asiaa on vaikea lyhyesti kuvata.

ELÄMISEN TAIDON (LIFE SKILLS) MÄÄRITTELYÄ:

Elämisen taidon käsitteestä ei ole tutkimuskirjallisuudessa vakiintunutta määritelmää. Määritelmät vaihtelevat tutkimusaloittain. Elämäntaidon käsitettä on lähestytty erityisesti kasvatuksen, terveyden ja sosiaalipolitiikan aloilla. Yhteistä määritelmille on, että käsitteen katsotaan sisältävän ajatteluun, sosiaalisuuteen ja tunteisiin liittyviä taitoja³⁵.

WHO:n (1999; 2004) määritelmässä elämisen taitoja eritellään hienosyisemmin. Määritelmän mukaan elämisen taidot ovat kykyjä, joiden avulla yksilöt voivat selviytyä jokapäiväisistä elämän haasteista. Ne ovat henkilön psyykkistä kompetenssia, joka sisältää päätöksentekoon, ongelmanratkaisuun, luovaan ja kriittiseen ajatteluun, kommunikaatioon, vuorovaikutukseen, itsetuntemukseen, empatiaan sekä tunteiden ja stressin säätelyyn liittyviä taitoja. Yksilö voi hyödyntää elämisen taitoa toisiin henkilöihin kohdistuvassa toiminnassaan tai toiminnassaan ympäristönsä muuttamiseksi.

Elämisen taidon kertymistä voi tulkita kasvatustieteen perinteen mukaisesti aktiiviseksi taitojen rakentamiseksi tai passiivisemmaksi elämisen myötä karttuvaksi viisaudeksi.

Tässä luvussa nojaututaan haastatteluihin osallistuneiden ikääntyneiden naisten tekemiin elämäntaidon kuvauksiin. Ne sisältävät tutkimuskirjallisuuden esiin nostamia elämäntaidon määritelmiin sisältyviä taitoja. Niitä kuvataan seuraavien teemojen kautta: 1) Positiivisuus ja onnellisuus, 2) Vastuu kokonaisuudesta ja oman pelipaikan pelaaminen 3) Itsennäköinen elämä, 4) Taistelun ja periksiantamisen välinen tasapaino, 5) Vaikeneminen: viisautta vaiko alistumista sekä 6) Itsellisyys. Monessa kohtaa puhe näistä asioista sisälsi suomalaisen kulttuurin vahvojen ja heikkojen puolien arviointia sekä sen pohdintaa, mihin suuntaan asioissa oli viime vuosikymmeninä menty.

Elämisen taito karttuu vähitellen. Tarvitaan paljon aikaa, ja siitä juuri ikääntymisen tuomassa kokemuksessa ja hiljaisessa tiedossa on kyse. Hippokrateen lause ”Ars longa, vita brevis” kuvaa yleisen elämisen taidon sekä erilaisten taitojen hidasta kertymistä ja elämän lyhyttä. Englanniksi Geoffrey Chaucer muotoili ajatuksen seuraavasti: ”The lyf so short, the craft so long to lerne”, minkä voisi kääntää jotakuinkin seuraavasti: ”Osaamisen ja taitojen saavuttaminen kestää kauan, mutta elämä niiden käyttämiseksi on lyhyt”. Ehkä tästäkin syystä monet ikääntyvät kokevat tarvetta siirtää elämisen taitojaan eteenpäin, kun oma aika alkaa olla vähissä.

Sirpa Taskinen (2016) toteaa, että elämän tarkoituksen painopisteet vaihtelevat ihmisen elämänvaiheen ja tilanteen mukaan. Se, mikä nuoruudessa on tärkeää, esimerkiksi työelämä ja elannon hankkiminen, vaihtuu monilla ikääntymisen myötä henkisemmiksi arvoiksi. Perheen ja ystävien merkitys säilyy kuitenkin vahvana kaikissa ikäluokissa.³⁶

Moni haastateltu koki kartuttaneensa elämisen taitoa paitsi tavallista elämää eläessään, myös kohdatessaan lapsena mielenkiintoa herättäneitä aikuisia, tutustuessaan uusiin kulttuureihin ja joutuessaan vaativiin elämäntilanteisiin. Oppiminen edellyttää myös mukaan menemistä, heittäytymistä, yrittämistä ja erehdyksiä. Monet toivat esille sen, että olennaista elämisen taidon kartuttamisessa on, onko jo lapsena oppinut luottamaan itseensä. Moni ikääntynyt nainen kiitti erityisesti isäänsä siitä, että tämä oli antanut ”isän tytölle” vankan itseluottamuksen ja minuuden eväät.

Elämäntaito on niin laaja asia. Mietin, et mitä se olisi, mutta varmaan se on ihmisen kasvamista, että näkee ylipäänsä elämän henkisen kasvun mahdollisuutena. Kaikkihan ei näekään sitä. Kasvaa omaksi itseksensä ja tekee valintoja, jotka edesauttaa sitä, eikä vahingoita itseä tai ketään muuta. (Haastattelu 22)

POSITIIVISUUS JA ONNELLISUUS

Parhaimmillaan ikääntyvät kokevat suurta iloa ja ihmetystä eletystä elämästä. Se on ikään kuin mysteeri, josta voi olla kiitollinen. Tämä ei sulje pois sitä, että on tietoinen epäkohdista tai kokee jopa syyllisyyttä, kun tiedostaa, että kaikilla ei ole yhtä hyvin. Kun tietää, että ei voi enää kovin paljoa muuttaa omaa elämäänsä, ja on valtaosin työnsä tehnyt, voi hyväksyä ja rentoutua elämän edessä. Positiivisuuteen ja tyyneyteen liittyy myös anteeksiantamisen kyky ja suvaitsevaisuus toisenlaisuutta kohtaan.

Minusta on hyvää vauhtia tulossa tosi myönteinen vanhus. Kiitollisuushan vaan lisääntyy, kun vanhenee ja on koko ajan niin paljon kaikkea sellaista ihmeellistä ja ihanaa. Siis myös tietenkään tämä maailma menee myös päin helvettiä, en sitä kiellä, ilmastonmuutosta ja koronaa ja kaikkea. Mutta kuitenkin me ollaan saatu elää niin pitkä aika sillain, että asiat on tulleet vain paremmiksi. (Haastattelu 6)

Ehkä myöskin anteeksianto on yksi sellainen, joka tulee mieleen. Ei niinkään oman kokemuksen kautta, mutta mitä olen seurannut, niin se, että et pahalla muistele asioita, on elämisen taitoa. (Haastattelu 6)

Elämisen taitona haastatellut pitivät myös sitä, että asioihin voi suhtautua rennommin. Kun on oppinut olemaan kärsivällisempi ja suvaitsevaisempi, voi antaa asioiden tapahtua omalla painollaan. Asiat ovat eri konteksteissa erilaisia ja vähemmän mustavalkoisia. Se, mikä yhdestä näkökulmasta saattaa vaikuttaa ainakin osittain väärältä, on toisesta näkökulmasta katsottuna hyväksyttävää. Elämän kokeminen perustaltaan myönteisenä ja erilaisuuden hyväksyminen helpottaa myös itselle asetettuja vaatimuksia. Moni ikääntynyt nainen kuvaa, että asioihin voi suhtautua iän myötä vähemmän tuomitsevasti:

Ainakin kärsivällisyyttä ja suvaitsevaisuutta ja ehkä elämän monimuotoisuuden ymmärtämistä. Ainakin sellaista, että ei nyt ihan pikkuasioista jaksa nipottaa. (...) Vähän sillä tavalla, että elä ja anna toisten elää. Tietyissä rajoissa kyllä, että jotain vihapuhetta ei tarvitse ymmärtää ja loukkauksia ihmisyyttä kohtaan. Mutta että jos toinen on eri mieltä, niin kyllä se pitäisi sitten mahtua maailmaan, että kaikki ei voi olla samaa mieltä asioista. (...) ja että kaikki ei oo saman värisiä ja että kaikki ei elä ydinperheessä ja kaikki ei elä heterosuhteissa ja tämän tyyppisiä asioita. (Haastattelu 10)

Tämä on ehkä se kolmas viisauden elementti sitten, että ei pipo kiristä niin kauheasti, kun ainakin mulla nuorempana tuppasi vähän kiristämään. (Haastattelu 8)

VASTUU KOKONAISUUDESTA JA OMAN PELIPAIKAN PELAAMINEN

Elämisen taitoa on vastuun kantaminen kokonaisuudesta. Elämisen taito tarkoittaa myös arkielämää ja perusasioihin keskittymistä, turvallista kotia ja toimeentuloa. Tärkeintä on varmistaa, että lapsista pidetään huolta, ja että kukin tekee parhaansa niissä tehtävissä, jotka hänelle on annettu. Eräs haastateltu tiivisti ajatuksen puhumalla oman pelipaikan pelaamisesta parhaalla mahdollisella tavalla. Kyky tulla toimeen itsensä ja läheistensä kanssa sisältää elämisen taidon ytimen.

Olet saanut esimerkiksi yhteiskunnalta koulutuksen kautta jonkun mahdollisuuden ja sitten johonkin paikkaan asettunut ja päässyt. Sitten on sen pelipaikan pelaaminen sillä lailla, että se tuo parhaan mahdollisen tuloksen koko yhteisölle. Vastuunotto on sitä, että hoidat hommasi kunnolla ja ehkä yrität päästä vaikuttamaan vähän laajemminkin, kun sen ihan oman pelipaikan kautta. (Haastattelu 11)

Elämäntaito, ai ai. Se on koti, turvallinen koti, toimeentulo, se on elämäntaitoo. (Haastattelu 30)

Haastateltavat yhdistivät elämisen taidon yksilön vastuuseen yhteiskunnan kokonaisuudesta ja omista teoistaan. Näissä puheenvuoroissa elämisen taitoon liittyy vahva vastuullisuus ja tavoite toimia kunnan kansalaisena.

Elämisen taito on kyllä tosi vaikea kysymys. Mutta jos sen nyt jotenkin tiivistäisi, niin kai se nyt ylipäättään on sitä, että me taitavasti täällä jatketaan tätä elämää, sukua ja hoidetaan mahdollisimman hyvin meidän jälkikasvu ja yritetään saada heistä onnellisia ja yhteiskuntakelpoisia. Jotta jokainen jaksaa tehdä sen oman tehtävänsä, että kaikilla ihmisillä olisi ruokaa ja elintilaa. (...) Lapset täytyy hoitaa hyvin, vaikka olisi minkä näköiset perheen muutostilanteet, se on se ykkösjuttu. (Haastattelu 14)

Elämäntaitoon kuuluu myös sen hyväksyminen, että on itse pitkälti vastuussa oman elämänsä kulusta. Vanhetessaan näkee, miten elämä on mennyt, ja viisautta olisi osata iloita siitä mikä on mennyt hyvin ja hyväksyä ja ottaa vastuu siitä mikä ei onnistunut. Näiden näkemysten taustalla on sekä onnistumisia että isoja menetyksiä ja vaikeuksia.

Jokaisella teolla on aina seurauksensa, jokaisella tekemättömällä teolla on seurauksensa. Se on ihan looginen asia sinänsä. Ja että siitä on tavalla tai toisella kannettava vastuu. (Haastattelu 30)

Vastuunotto ja sitten myöhemmin aikoina sen hyväksyminen, että näin se nyt on ja näin se meni ja että ei itketä sitä, että kaatui maitoa maahan, vaan ollaan iloisia siitä, mitä nyt maitoa jäi jäljelle. Tuli kaikkea kivaa. (...) lusikka kauniiseen käteen ja tehdään se mitä näillä on tehtävissä. (Haastattelu 8)

ITSENNÄKÖINEN ELÄMÄ

Haastateltavat toivat esiin, että yksi tärkeimmistä hyvän elämän rakennuskiivistä on oman itsensä tuntemus ja siitä kiinni pitäminen. Sitä kautta naisetkin voivat taistella yhteiskunnan alistavia rakenteita vastaan. Itsetuntemus ja omannäköisen elämän seuraaminen ei ole itsestäänselvyys, sillä ympäristö ei välttämättä tue kasvavan lapsen itsetuntemusta ja itsensä kunnioittamista. Itsetunnon puute voi johtaa alistumiseen ja huonoihin ratkaisuihin.

Et jos nyt voisin antaa nuoremmille ja erityisesti naisille jonkun neuvon, niin se olisi, että uskokaa itseenne ja kunnioittakaa itseänne. Että älkää esimerkiksi töiden tai minkään muun asian takia alistuko sellaiseen, joka tuntuu teistä itsestä pahalta tai epäoikeudenmukaiselta. Tämä on helppo sanoa, koska elämässä on alistavia rakenteita ja ihmissuhteet usein vaativat ihmisiltä ihan liikaa. Mutta itsearvostus ja itsekunnioitus, että älkää yrittäkö muuttua muuksi kenenkään muun takia, kuin mitä itse olette. (Haastattelu 33)

Eräs haastateltava toi lisäksi esille, että itsetuntemuksen korostuksessakin voi myös liioitella. Hän totesi, että jatkuva puhe siitä, miten nuorten pitäisi löytää oma itsensä ja tietää mitä elämässä haluaa, ei ole realistista.

Joo. Ja sitten aina puhutaan itsensä tuntemisesta. Arvioin sitä aika realistisesti, että kukapa meistä nyt niin itsensä tuntisi, kun me olemme eri yhteyksissä niin eri rooleissakin ja vaikka viedään joka rooliin itsemme, mutta kuitenkin eri tilanteissa meistä saa erilaisen kuvan. En usko, että itsensä tunteminen voi olla niin vahvaa, että voisimme sanoa, että joo, minä tunnen itseni. Eikä se oo staattinen asia. (Haastattelu 29)

TAISTELUN JA PERIKSIANTAMISEN VÄLINEN TASAPAINO

Haastateltavien pohdinta elämisen taidosta sisälsi keskustelua taistelun ja luopumisen tasapainosta. Keskustelu käynnistyi kysymyksillä: ”Milloin tulee luopua, milloin taistella? Mitä olet oppinut toimimisesta ristiriitatilanteessa?”

Annatko periksi vai pyritkö pitämään kiinni omista lähtökohdistasi? Milloin on viisasta luovuttaa?”

Monille haastatelluille tuli mieleen kokemukset työelämästä. Työtilanteissa syntyy erimielisyyksiä toimintatavoista. On arvioitava, miten ja milloin sopeutuu muiden näkemyksiin tai järjestelmän toimintakulttuuriin, vaikka ne eivät vastaisi omia käsityksiä. Toisaalta oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo eivät toteudu, jos periksiantajat ovat toistuvasti samoja ryhmiä, kuten naisia.

Olen oppinut näkemään systemien sääntöjen edut, vaikka haluan vapauttakin. Tietynlainen ristiriita. Säännöt luovat ennakoitavuutta, kun tietää miten pitää toimia, ja tämä antaa tilaa muillekin. Ihailen Ruth Bader Ginsburgia, tätä Amerikan korkeimman oikeuden jäsentä, joka kuoli 94-vuotiaana. Oli minusta komea osoitus, että joillakin on rohkeutta sanoa aina, ilmaista erimielisyytensä ja saada samalla asioita järjestykseen sillä tavalla ja pysyä mukana siinä. (Haastattelu 15)

Mielestäni on olemassa tervettä mukautumista ja sitten on epätervettä, siis alistumista ja kärsimistä. Et jokainenhan joutuu tekemään kompromisseja ja tinkimään, mutta siinä on aina se kysymys, kuinka pitkälle ja miksi aina samat ihmiset joutuu tinkimään. (...) En usko sellaiseen myyttiseen hiljaa alistuvaan, palvelemaan ja kärsivään naiseuteen. (Haastattelu 3)

Työelämässä oli kyllä monenlaisia taisteluita, niin mä yleensä ajattelin, että pienet asiat saa mennä, mutta se ruuti pitää säästää sitten oikeisiin asioihin. Tulee kärpäsestä härkänen, jos ei osaa sitä nähdä. (Haastattelu 12)

Toisaalta haastatteluissa tuli esiin kärsivällisyys ja se, miten maltti on kasvanut iän ja epäonnisten kokemusten myötä.

Niin ehkä ristiriitatilanteisiin olen suhtautunut niin, että en heti ryntää toimimaan, vaan yritän kestää katsella, että mistä on kysymys. Kyllähän tietysti nuorempana varsinkin tulistui ja syttyi ja huomasi, että siten vaan pelästyy ympäristöään. Että se ei sitten ainakaan johda kovin rakentavaan, että jos vaan malttaisi, niin voisi paremmin saada ymmärrystä. (Haastattelu 12)

Haastatteluissa tuli esille periksiantamisen ja hyväksymisen tilanteita, joissa on kyse työpaikan tavanomaisia kiistoja suuremmista asioista, esimerkiksi hyvän ja pahan välisistä eroista tai siitä, miten suuresta surusta pääsee eteenpäin. Kuolema tai sairaus voi myös pakottaa tilanteeseen, jossa on hyväksyttävä se,

mitä ei voi muuttaa. Tällöin tarvitaan aikaa ja jaksamista. Hyväksyminen on myös eri asia kuin alistuminen.

Se on pitkä kamppailu. Vasta nyt tuntuu, että alan hyväksyä sen tosiasian, että hän kuoli. Se on hurja sisäinen taistelu, ennen kuin sen hyväksyy, ja pystyy elämään elämänsä ilman häntä. (...) Ja kun sille ei mitään voi, niin siten sen hyväksyy. Mutta jos vain alistuu, silloin jää oma elämä vaillinaiseksi. (Haastattelu 19)

Muutamat näkivät periksiantamisen tai vastaan taistelun monimutkaisena asiana, jossa saattaa olla kyse toisen ihmisen tarpeiden asettamisesta omien halujen edelle. Viisautta voi olla myös se, että luopuu toisen hyväksi. Tämä valinta palkitsee itse itsensä tavalla tai toisella.

Se on niin tapauskohtainen. Mutta uskon toisaalta siihen, että jos luopuu jostakin toisen hyväksi, niin sitten sieltä tulee jotakin näkymätöntä palkkiota sitten siitä luopumisesta, että se korvautuu jollakin muulla. Ajattelen, että ei luopuminen ole välttämättä luopumista. Se on valinta tilanteessa jonkun korkeamman hyvän puolesta. (Haastattelu 4)

VAIKENEMINEN: VIISAUTTA VAI ALISTUMISTA?

Haastattelutilanteessa keskustelu vaikenemisestä aloitettiin siten, että haastatteliija mainitsi eräitä tuttuja sananlaskuja, joissa käsiteltiin vaikenemistä. Nämä olivat: ”Viisas vaikenee”, ”Viisaampi antaa periksi”, ”Jos elämä ei muuta opeta, niin hiljaa kävelemään”.

Sananlaskut heijastavat vaikenemisen tai nöyryyden ylemmyyttä verrattuna puhumiseen ja kantaa ottamiseen. ”Hiljaa kävelemisen” voi ymmärtää konkreettisesti tai sitten voi ajatella, että siinä tarkoitetaan harkitsevuutta ja varovaisuutta sekä muiden kuulemista ennen kannanottoa. Olin itse kuullut näitä sanontoja lapsena. Tilanteet, joissa niitä käytettiin, olivat jääneet askarruttamaan.

Vaikenemisen teema on sikälikin mielenkiintoinen, että usein suomalaisten miesten sanotaan olevan erityisen puhumattomia. Tätä on toisinaan pidetty ongelmana, ja on arvioitu, että nykyaikaistuminen on merkinnyt suomalaisten avoimuuden ja keskustelutaidon vahvistumista. On paikallaan kysyä, onko ”vaikenevan viisaan” mallilla jotain tekemistä alistamisen ja vallankäytön kanssa? Suurin osa haastateltavista muisti sananlaskut lapsuudestaan. Moni piti niitä vanhentuneina eikä halunnut niitä käyttää, mutta niissä nähtiin myös hyvää.

Osa pohti sananlaskujen merkitystä naisen roolin ilmentäjänä. Eräs haastateltu kritisoi sananlaskun ylläpitämää naiseuden kuvaa ja kertoi itse

poikenneensa vaikenemisen perinteestä. Haastateltujen sukupolvi on oppinut saamaan ääntään kuuluviin ainakin työelämässä.

Tuo on se perinteinen malli, erityisesti suomalaista kulttuuria, nimenomaan naisille opetettu. Muistan äitini usein käyttäneen ilmaisua, että viisas ei virka mitään. Se ei missään tapauksessa pidä paikkaansa. Kyllähän kulttuuri on oikeastaan sellaista, että sitä kuunnellaan, joka eniten huutaa ja joka on aina äänessä. Jos ei itse kerro, mitä ajattelet, mitä mieltä olet, miltä sinusta tuntuu, ei kukaan sitä tiedä. Ja mistä voisikaan tietää. Tosin myönän, että olen itse joutunut pahoihin ristiriitoihin sen takia, että olen puhunut suoraan mielipiteitäni. Mutta jos ihminen jatkuvasti vaikenee ja nielee tavallaan vastarintansa tai mielipiteensä, omat tunteensa ja näkemyksensä, niin useimmiten siitä seuraa vain umpikuja ja pahimmassa tapauksessa sairastuminen (...) Vaikeneminen ei ole terveellistä. (Haastattelu 3)

Monet haastatellut tunnistivat omassa kasvatuksessaan naisiin kohdistuneen oletuksen vaikenemisesta. He olivat kasvaneet tähän rooliin ja kuvasivat nuoruutensa erilaisuutta verrattuna nykyaikaan, jossa nainen saa aiempaa paremmin äänensä esiin. Haastatellut ajattelivat, että olisivat ehkä saavuttaneet enemmän, jos perinteinen rooli ei olisi ollut jarruna.

Täähän on just ollut se suuri tragedia meidän sukupolvelle, että ”vaikeneminen on kultaa”. Isä aina sanoi, että pitää olla nöyrä, eikä saa tuoda itseensä esiin. Ajattelen, että jos minulle ei olisi sanottu, ettei itseensä voi tuoda esiin, olisin paljon nopeammin päässyt pidemmälle. Ja nyt kun ollaan ihan toisessa ääripäässä. Tehdään näitä portfolioita, joissa ei ole mitään muuta kuin kehuttu itseä, niin se on jotenkin totisesti toisenlainen maailmankuva. (Haastattelu 16)

Sananlaskuista välittyvä vaikeneminen yhdistyy suomalaisessa kulttuurissa usein nöyryyteen. Sitä kuvattiin suomalaisena piirteenä ja liitettiin miehiä vahvemmin erityisesti naisiin. Nöyryyden korostaminen on vaikuttanut koko yhteiskuntaan. Eräs haastateltava totesi sen vaikuttaneen muun muassa siihen, että suomalaisilla on huono markkinointikyky. On sisäistetty ajatus ”älä tuo itseäsi esiin”, ”älä käytä voimakkaita sanontoja”, ”älä erotu liikaa joukosta”. Osaltaan tällainen ajattelutapa voi selittää kehoja väittelytaitoa.

Ainakin naiset on näillä kyllä pidetty aisoissa. Onhan naisia alistettu kaikilla tavoin. Nuo sanalaskut ovat kaikki sellaisia nöyryyteen liittyviä juttuja. (Haastattelu 22)

Musta nuo sanalaskut kuvaavat hyvin tätä meidän kulttuuria, negatiivisessa mielessä. Ne eivät rohkaise puhumaan, eikä tulemaan esille. Vaan väistämään ja olemaan alistuvainen. (Haastattelu 34)

Toinen haastateltava, joka muisti, miten hänen lapsuudessaan arvovalta liittyi saavutettuun asemaan, yhdisti ajattelutavan puritaanisuuteen. Pienten tyttöjen ei tule pyrkiä saamaan huomiota itseään koristelemalla, sillä se ei ole puritainin mielestä ”oikeaa kauneutta”.

Meillä on se väärän vaatimattomuuden kulttuuri, että ei saa tuoda itseään esille. Muistan, kun isoäiti sanoi joskus, kun minä olin peilin edessä pikkutyttönä, mitä olenkaan tehnyt, kokeillut tukkaa laittaa, niin hän sanoi, että ”rumat ne peiliin katsoo”. Se oli joku sananlasku. Olen jälkepäin ajatellut, että ranskalaisen pikkutytön äiti sanoisi, että ei saa koskaan lähteä ulos, ennen kuin ensin katsoo peiliin, että näyttää sievältä. Suomalaisille pikkutyttöille sanotaan, että rumat peiliin katsoo. (Haastattelu 20)

Osa kuitenkin näki sananlaskuissa piilevän myös hyvää. Vaikenemisen voi nähdä vastakohtana pelkälle suunsoitolle, joka on nykypäivän vitsaus. On myös niin, että konfliktitilanteissa on järkevää antaa periksi, mutta palata asiaan, kun tilanne ei ole yhtä kärjistynyt. Elämänviisautta on se, että tajuaa, missä vaiheessa kannattaa pitää suunsa kiinni. Vaikeneminen on kohteliasta. Se luo sosiaalista jatkuvuutta, niin sovinnasta kuin onkin. Vaihtoehtona on turha suunsoitto ja se, että ei kuunnella toista.

Ihan itsekkin olen toteuttanut tuota, että viisas vaikenee. Minut on aikanaan kasvatettu, että on kohteliasta olla myötäsukaan, ja ehkä se oli sen sosiaalisen jatkumon kannalta parasta. Että ei lähde rähisemään. Sovinnaisuuteen olen kasvanut, paitsi periaatekysymyksissä ja tiukassa asiassa, siitä voi lähteä kovastikin taistelemaan. (Haastattelu 14)

Niin no, mä oon kyllä tuosta aika paljon samaa mieltä monissa tilanteissa. Ihan pelkkää suunsoittoa en pidä kauheasti arvossa. Tai sellaisia ihmisiä, jotka rakastavat kuunnella omaa ääntänsä, siitä en perusta kovasti. Riitatilanteissa on vaikea saada voittoa, mutta myöhemmin menee perille se sanoma. (Haastattelu 15)

Muutamit haastatellut kyseenalaistivat ajatuksen alistamisesta ja sanoivat, että on viisautta tietää, missä tilanteessa on tarkoituksenmukaista vaieta. Nämä puhujat näkivät sanalaskujen kertovan arvostuksesta sellaista henkilöä kohtaan, joka osaa olla hiljaa muiden huudellessa.

Tämä ”viisaampi vaikenee tai viisaampi antaa periksi” on hyvin arvostettu ominaisuus. Se ei ole sitä, että kuuliainen alistuu tai hyvä vaimo alistuu, vaan että nostetaan yläpuolelle se, joka ymmärtää, ettei jossain tilanteessa kannata ruveta rähisemään, vaan pitää suunsa kiinni. Siinä se tulee se elämänviisaus justiin, että tajuaa että missä vaiheessa kannattaa pitää suunsa kiinni. (Haastattelu 2)

Vaikenemista arvostava näkökulma saa tukea perinteistä. Vanhan maatalousyhteisön johtohahmot, niin naiset kuin miehet, saattoivat ilmaista asemaansa nimenomaan vaikenemisella ja jäyhyydellä. Arvostettiin sisäistä arvovaltaa, joka on olemassa ilman sanoja. Haastateltavilla oli kyseisiä muistikuvia omasta lapsuudestaan maaseudulla. Nykyisin tiedämme, että perinteinen tapa ei tuota uutta ymmärrystä samalla tavoin kuin dialogi ja avoin keskustelu. Lisäksi valta-aseman osoittaminen vaikenemalla sisältää mahdollisuuden alistaa.

Nuo sanalaskut heijastavat suomalaista perinnettä, jossa ihaillaan jäyhyyttä, ja vaikenemalla luotua arvovaltaa. Ilmeisesti liian avoimesti väittelyyn heittäytyvää on ainakin perinteisesti pidetty meillä vähemmän arvostettavana henkilönä. Mielikuvissa niin nainen kuin mies voi saavuttaa tällaista arvovaltaa. Se oli hyvin ristiriitaista. Sanottiin, että viisaus on pohjalaisissa naisissa. Täytyy sanoa, että meillä oli paljon hienolla tavalla viisaita vanhoja naisia. Muistan että jotkut emännät nuttura päässä ja hyvä ryhti ja tavallisesti puettuina tulivat kauppaan ja käveli tiskin ääreen, niin heillä oli sellainen olemus, että lapsikin hiljeni siinä. Kyllä ymmärrän, että vaikenemisella ja katselemisella viisastuu myös. Mutta en pelkästään sitä näkökulmaa korostaisi viisauden oppimisena, vaan myös sitä toista, joka olisi aktiivisempi, ja oppimista sen kautta. Vuorovaikutus luo uutta ymmärrystä. Lisäksi vaikenemisen ja nöyryyden korostaminen voi olla tapa alistaa ja pitää kurissa. (Haastattelu 12)

Eräs iäkkäimmistä haastatelluista sisällytti kommenttiinsa ironisen sävyn todeten: ”Ei nykyään viisaat vaikene. Kyllä se on historiaa tuo ’viisas vaikenee’, ei tämän ajan. Viisaat väittelee nykyään”. (Haastattelu 30)

ITSENÄISYYS

Suhteista toisiin ihmisiin keskusteltiin haastatteluissa yksityisyyden ja itsenäisyyden näkökulmasta. On mahdollista ajatella, että ihminen joko itse hallitsee elämäänsä, hankkii elämisen taitoja itselleen aktiivisesti, ja vastaa itse omasta elämästään tai vaihtoehtoisesti kukin nojaa toisten tukeen ja neuvoihin.

Luultavasti kulttuurit ovat erilaisia siinä missä määrin yksilö elää ja toimii oman harkintansa varassa ja missä määrin muut suoraan puuttuvat hänen toimiinsa. Myös elämäntilanne vaikuttaa siihen, missä määrin Omat itsenäiset valinnat ovat mahdollisia ja missä määrin on mentävä läheisten tai perhetilanteen ehdoilla.

Haastateltavilta kysyttiin, milloin heidän mielestään on oikein puuttua toisten ihmisten elämään. Tämä on ikääntyville ja heidän läheisilleen ajankohtainen asia, kun avuntarve vanhetessa kasvaa.

Perusnäkemys oli, että toisen elämään ei pidä puuttua. Vain poikkeustilanteissa on syytä puuttua siihen mitä toinen tekee. Suomalainen kulttuuri korostaa yksilön autonomisuutta aina yksinäisyyteen asti. Pienet lapset ja myös hyvin ikääntyneet muodostavat poikkeuksen: heillä ei ole samaa itse-määräämis-oikeutta kuin muilla. Tämä ei kuitenkaan ole välttämättä oikein ikääntyviä kohtaan: ”Kun ihminen vanhenee, pitää uskoa siihen, että hänellä on oma tahto ja järki” (Haastattelu 22).

Suomalainen itsellisyyden korostus voi johtaa liiallisuuksiin, totesi osa haastateltavista. He muistelivat, miten heidän lapsuudessaan ja nuoruudessaan toisten huomioiminen ja auttaminen oli helpompaa ja luonnollisempaa kuin nykyään. Muutos välinpitämättömämpään kulttuuriin ajoittuu haastateltavien mielestä 1980-luvun alkupuolelle.

Suomalaiset ei puutu toisten elämään ollenkaan, vähemmän kuin muissa maissa. Täällä on tietty arkuus auttaa ihmisiä, jotka on selvästi avun tarpeessa. Ei oikein ole semmoisia malleja, että millä lailla se tehdään kivasti, ystävällisesti. Ei ole tuntemattomien ja puolittujen ihmisten välistä keskustelukulttuuria, helppoutta kommentoida. Jos esimerkiksi kadulla tulee vastaan joku ihminen, jonka tuntee, ja jos hän näyttää hyvin masentuneelta, niin aika harva suomalainen tulee kysymään, että ”no, mistä on kyse, miksi sä vaikutat masentuneelta?”. (Haastattelu 15)

Hyvin vaikea kysymys. Meillä on se taipumus, auttamisen halu ja taipumus, koska meistä tuntuu siltä, että jos me ei ojenneta auttavaa kättä jossakin tilanteessa, niin me teemme väärin. Että meidän kuuluu olla auttamassa, mutta siinä pitää tietysti aina kunnioittaa sitä sen kohteen tahtoa. Ei saisi tyrkyttää silloin, kun toinen ei halua. Mutta taas voi olla elämänlanka jollekin, jos sanoo oikeat sanat oikeassa kohdassa. Tässä on tapahtunut laajassa mittakaavassa ajatellen muutosta. Nyt ei oikein tykätä ainakaan ulkopuolisten ihmisten ohjeista. Muutos tuli näkyviin sanotaanko 40 vuotta sitten. (Haastattelu 4)

Muutama haastateltava paikallisti puuttumattomuuden ja osaamattomuuden oman ikäryhmänsä ongelmaksi ja arvioi nuorten toimivan heitä paremmin. Osaamattomuuden lisäksi puuttumattomuudessa on kuitenkin kyse myös välinpitämättömyydestä. Itsellisyyden ja autonomian ylläpitäminen voi tällöin johtaa yksin jättämiseen ja laiminlyöntiin.

Minä ihailen näitä nuoria, miten ne käyttää kieltä kauniisti. Ja ne osaa ilmasta vaikeitakin asioita hyvin kauniilla tavalla. Ja meillä taas, mun ikäluokalla, on kieli ollut paljon enemmän semmoista käskyttävää. Se koetaan tällä hetkellä vähän kovaksi tavaksi. Ja sitten taas, kun mä en oo syntynyt tähän tällaiseen kielenkäyttöön, en aina edes ymmärrä, että nyt se käski mua, kun se sano sen niin kauniisti. (Haastattelu 18)

Ainakin just tämä, vanhoja ihmisiä, jos on yksinäisiä ja näkee, et ihan selvästi kohdellaan kaltoin, niin silloin kyllä mun mielestäni voisi puuttua. (...) Nykyään tuntuu ainakin, et liian vähän (puututaan). Että melkein mitä vaan katsotaan, että ei kuulu puuttua tai ei pidä puuttua ja ollaan vaan välinpitämättömiä. (Haastattelu 5)

Lisäksi on käsitys, että ongelmien hoitoon on olemassa viranomainen, jota voi lähestyä ja samalla säilyttää etäisyyden ongelmaan.

On helpompi soittaa poliisille, kuin sanoa suoraan jollekin, että älä tee noin. Tai soittaa sosiaalihuoltoon, sosiaalipäivystykseen, vai mikä se onkaan, mihin voi soittaa nimettömänä. Niin on helpompi soittaa sinne, kun puuttua. (Haastattelu 5)

MITEN ELÄMISEN TAITO KARTTUU?

Tärkeintä elämisen taitojen kartuttamisessa on haastateltavien näkemysten perusteella aika. Oikotietä ei ole, totesi eräs haastateltava. Asioiden toistuminen ja etäisyys yksityiskohtiin luo perspektiiviä siihen, mikä on olennaista ja mikä satunnaista. Kokemus voi kerryttää viisautta. Näissä haastateltavien näkemyksissä korostuu elämäntaidon kertyminen ajan saatossa, vaikka osa elämäntaitojen karttumisesta nähdäänkin perustuvan aktiivisemmalle valintojen tekemiselle.

Elämäntaitoa kasautuu nimittäin myös silloin, kun ihminen joutuu tilanteisiin, joissa joutuu itse päättämään, mitä pitää tehdä.

Tarkotan sitä, et jotkut asiat on luonteeltaan sellaisia, että ne kerrostuvat. Että ei voi oikaista. Kumuloitunut kompetenssi tai iän mukanaan tuoma viisaus on eri asia kuin tiedot. Sitä vaan ei voi olla, jos ei ole tarpeeksi

perspektiiviä ja tarpeeksi elämäkokemusta. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että kaikki ihmiset antaisivat vuosien viisastuttaa itseään. Mutta jos suostuu siihen, tästä kaikesta seuraa se yksinkertainen vastaus, että kannattaisi kuunnella vanhoja naisia. (Haastattelu 13)

Mä olen tosi monessa paikassa ollut tilanteessa yksin, ja joutunut sitten tekemään ratkaisun. Ja siinä sitten kuitenkin olen selvinnyt, että yhä edelleen tässä porskutan vahvasti. (Haastattelu 24)

Monen kokemus oli myös, että elämisen taitojen kartuttaminen edellyttää avointa mieltä ja valmiutta yrittää: *”Voi erehtyä, tehdä virheitä, mutta mennäänpä eteenpäin (...) täytyy olla kiinnostunut, yrittää ja mennä kaiken näköisiin juttuihin mukaan”* (Haastattelu 7). Eduksi on olla kiinnostunut ja pitää siitä, mitä tekee. Vapautunut, ei liian kireä asennoituminen on myös avuksi. Tavallinen elämä ja hidastaminen ajoittain oli toisten haastateltujen ohje.

Matkustaminen ulkomaille ja ulkomaalaisten kohtaaminen on tuttua haastateltujen sukupolvelle. Suomi avautui Eurooppaan ja muualle maailmaan 1970-luvulla. Jo aiemmin suomalaisia oli muuttanut paljon siirtolaisina esimerkiksi Yhdysvaltoihin ja Australiaan. Muutto Ruotsiin oli lisääntynyt voimakkaasti 1960-luvulla. Kohtaamiset ovat antaneet vertailupohjaa.

Maahanmuuttajanaeilta olen oppinut kyllä erityisen paljon sitten just tästä vanhempien ihmisten kunnioittamisesta ja toisten kuuntelemisesta ja vähän kaikesta. Että siellä on niin jotenkin sydämellisiä naisia kyllä. Näkee myös sen, että miten siellä on koko perhe mukana. (Haastattelu 7)

MATKUSTAMINEN JA LOMAMATKOJEN YLEISTYMINEN 1960–1980-LUVUILLA:

Suomalainen massamatkailu syntyi 1970-luvulla vapaa-ajan lisääntymisen, vaurastumisen ja teknologiakehityksen myötä³⁷.

Suomen lentoasemien liikenne: kansainvälisen kaupallisen lentoliikenteen määrä 1960–1980-luvuilla³⁸

v. 1960: 235 000 matkustajaa/vuosi

v. 1970: 846 000 matkustajaa/vuosi

v. 1980: 2 110 000 matkustajaa/vuosi

Suomen ja ulkomaiden välinen matkustajaliikenne aluksilla 1960–1980-luvuilla (lähteneet matkustajat)³⁹

v. 1960: 339 000 matkustajaa/vuosi

v. 1970: 1 499 000 matkustajaa/vuosi

v. 1980: 2 940 000 matkustajaa/vuosi

4. LAPSUUDEN MALLIT

LAPSUUDEN MUISTELU KOROSTUU IÄN MYÖTÄ

Lapsuus on luonut haastateltujen elämälle pohjaa. Haastatellut kiittivät vanhempiaan itseluottamuksen tukemisesta tai muistivat, miten arkiympäristöstä erottuva vieras antoi lapselle uusia ajatuksia ja vision toisenlaisesta elämästä.

Lapsuuden ajattelemisen usein vahvistuu iän myötä, kun elämän koko kaari alkaa olla näkyvässä ja tulevaisuutta on vähemmän kuin mennyttä. Muistot siitä, miten kaikki aikoinaan alkoi, tulevat tärkeämmäksi. Omakuva ehkä kirkastuu, kun nykyistä minää vertaa siihen, mitä lapsuudesta muistaa. Millainen oli se maailma, johon synnyin? Ikääntyneet voivat vastata, että hyvin erilainen kuin nykyinen.

Haastateltavilta pyydettiin kuvauksia lapsuudessa mieleen jääneistä aikuisista. Heiltä ei kysytty elinoloista tai vanhemmista ja sisaruksista sen enempää kuin haastateltava spontaanisti kertoi. Tarkoitus oli kuvantaa niitä mielikuvia ja henkilöitä, joita ikääntyneille tuli mieleen, kun puhuttiin elämisen taidosta.

Elämänkaari kuvataan usein sateenvarjon mallisena. Toimintakyvyn kaari nousee keski-ikään asti ja alkaa sitten taas laskea alaspäin. Jos sateenvarjon kääntää toisinpäin, se ilmentää elämänkaarta eri perspektiivistä, totesi eräs haastatelluista. Keskiosa kaarta on lähellä maata. Parhaassa työiässä ihminen on kiinni todellisuudessa ja käyttää aikaansa arjen tehtäviin. Lapsi ja vanhus ovat enemmän jalat irti maasta, lapsi mielikuvitusleikeissään ja vanhus muistoissaan ja ajatuksissaan. Molemmat ovat vapaampia arjen vastuista verrattuna ihmisiin niin sanotussa ”parhaassa iässä”. Vapaus edellyttää riittävää elintasoa ja eläkettä, mitä ei välttämättä kaikilla ole. Ehkä lapsen ja vanhuksen elämänvaiheen samankaltaisuus selittää sen, miksi ikääntyneille lapsuuden muistelu on usein tärkeää. Myös vanhenevan ihmisen kiinnostus lapsia ja lapsuutta kohtaan voi kasvaa, ja lasten seurasta voi saada energiaa.

VAHVAT NAISET JÄLLEENRAKENNUKSEN PERHEISSÄ

Sodan läheisyys vaikutti monien haastateltujen naisten ensimmäisiin elinvuosiin. Lapsuudenkokemuksia yhdistää se, että sodan varjot ja jälleenrakennuksen ajan elinolot määrittivät heidän vanhempiansa elämää. Osalle

vanhimmista haastatelluista naisista isä tuli perheeseen mukaan vasta kun tytär oli leikki-ikäinen, osalle ei koskaan. Sodan aikana kotirintaman naisten elämä oli ahdistavaa ja vaativaa. Tämä väistämättä heijastui lapsiinkin. Eräs haastateltava totesi: *”Kaikki se ahdistava, pelokas tunnelma, sitä ei äitikään pystynyt salaamaan”* (Haastattelu 33).

Haastatellut korostivat naisten vahvuutta vaikeissa elinoloissa ja ihailivat äitiään ja isoäitiään tämän vuoksi. Arveltiin, että äitien lujuutta selitti ehkä positiivinen elämänasenne. Tämä oli monille muodostunut malliksi, ehkä jonkinlaiseksi vaatimukseksi myös omassa elämässä.

On ollut näitä vahvoja naisia ympärillä joo. Mun äiti oli tosi rautainen, hänen äitinsä myöskin tosi vahva, ja kuinka sen on elämässä joutunut kokemaan. Positiivinen elämänasenne on minun perheessä ollut, vaikka he on menettäneet kaiken, kodin. (...) Kaikki poltettiin helmikuussa 1940.
(Haastattelu 16)

Joidenkin ikääntyvien haastateltavien ajatuksissa äitien malli ei ollut pelkäämistään myönteinen, vaan hellyyden puute oli jäänyt ikävänä mieleen. Sanottiin, että sen ajan äidit olivat matriarkkoja tai raatajia, jotka eivät liialti lapsiaan helmineet tai sylitelleet. Opetettiin työntekoon ja vaikeista sotamuistoista vaiettiin. Lapset jäivät helposti vähälle huomiolle ja tottuivat olemaan näkymättömiä, jollei sitten isä tai muu aikuinen korvannut äidin hellyyttä. Kuten eräs haastateltava sanoi: *”Ei siihen aikaan lasta kuunnellut kukaan”* (Haastattelu 21).

Sota vaikutti siihen, miten isät saivat olla läsnä lastensa elämässä. Ennen sotaa tai sodan aikana syntyneet haastateltavat kertoivat, että kun isä palasi rintamalta, hän oli lapselle vieras. Sotatraumat vaivasivat miehiä vuosia, ehkä loppuiän, ja lapset kuuluivat heidän valittavan öisin painajaisunissaan.

Isä oli poissa oikeestaan ja mä olin aika tavalla vieraantunut hänestä kun hän tuli sodasta silloin -45. Sanoin että ”isä-setä, mee takasin sinne sotaan.”
(Haastattelu 21)

Suurin osa suomalaisista asui tuolloin maaseudulla. Jälleenrakennusajan isoissa lapsiparvissa lapset kasvoivat itsenäisiksi, vanhemmilla oli paljon työtä, omia vaikeuksia ja huolia. Elämää kirkasti kuitenkin eteenpäin meno ja maan nopea kehittäminen. Pienille tytöille selvisi varhain, että on tärkeää hankkia oma ammatti ja muuttaa pois maaseudulta.

Olin pienviljelijäperheestä ja meitä oli seittemän lasta ja siinähan sitte meillä kaikilla oli semmonen ajatus, että täältä pitää päästä pois, että se on niin epävarmaa se elämä siellä. Ja kyllähän me kaikki on sieltä lähetty ja nämä koulut käyty. (Haastattelu 33)

MUMMOT JA TÄDIT, JOILLA OLI AIKAA KUUNNELLA

Haastatelluilta kysyttiin, millaisia henkilöitä heille tulee mieleen lapsuuden tärkeinä hahmoina omien vanhempien lisäksi. Hyvin usein mainittiin mummot ja papat, mutta myös suvun muut naiset, tädit, äitien ystävättäret, opettajat ja naapurit. Monet haastatelluista kertovatkin suurella lämmöllä millaista onnea oli kiireetön aika yksin mummon, vaarin tai tätien kanssa. Aikuinen kiinnitti koko huomionsa tähän lapseen ja kuunteli häntä yksilönä.

Mähän tykkäsin aivan hirveästi minun mummosta ja olin paljon mummolassa. Mummolta mä just opin tästä hiljaisesta tiedosta kaikessa, käytiin marjassa ja miten kivoja hetkiä ne oli ne sellaiset yhdessä olemiset, kun otettiin eväitä mukaan sinne vähän ja sitten kerättiin marjoja ja tultiin sieltä sitten pois itikan syöminä ja näin. Niin sitten se oli kyllä niin mukavaa, kun mummin kanssa sitten äkkiä puhdistettiin niitä mustikoita, tehtiin marjamaitoa ja siihen sitten leipää ja syötiin yhdessä siinä. Tuli semmoista kivaa tunnelmaa, siis voisi sanoa nyt näillä sanoilla, että onnellista, siloista, silleen käsin kosketeltavaa se olo siinä. (Haastattelu 26)

Myös muut sukulaiset tai tuttavat, tädit, papat tai äidin ystävättäret saattoivat olla tärkeitä ja turvallisia aikuisia, jotka olivat kiinnostuneita lapsen asioista ja antoivat huomiota. Haastateltavien muistoissa nämä aikuiset olivat sukulaisia tai perheen tuttavina. He saattoivat asua ulkomailla tai elää yksin. Heillä oli aikaa kuunnella lasta, olla kiinnostuneita lapsesta yksilönä. Nämä aikuiset naiset kiinnostivat ehkä myös siksi, että heidän elämänsä oli erilaista, he olivat ikkuna toisenlaiseen naiseuteen ja äitiyteen, tulevaisuuteen.

Sitten kun työt oli tehty, lähdettiin rantasaunalle, ei kun vaan kahvivehkeet ja makkarat mukaan ja lämmittämään saunaa.(...) Se oli semmosta hiljasta asiaa, että tehtiin niin ja se oli mukavaa ja sinne oli mukava mennä.(...) Isä käytti sitä alkoholia ja rahat oli tiukalla, niin äitillä ei oikein riittänyt sitä sellasta, mitä taas tämä tati anto siihen. (Haastattelu 26)

Äidin ystävätär (...) ja sitte oli yks serkku, kuunteli just sillä tavoin, että mitä sulle kuuluu. Mikä ei ollut ollenkaan tavallista lapsuudessa, että kysytään, mitä lapsille kuuluu. Nythän kysytään kyllä, mutta silloin ei ollut ja ne on jääneet sellaisina aivan erityisen valoisina hahmoina mieleen. Että ajatella, se kysy multa, mitä mulle kuuluu, ja se toi sitten jonkun huivin lahjaksi ja sovitteli sitä mun päähän ja mä sain siitä huivin sitten. (Haastattelu 3)

PERHEKOKO IKÄÄNTYVIEN NAISTEN LAPSUUDESSA JA PERHEKÖÖN KEHITTYMINEN

Haastateltavien naisten lapsuudessa suuret monilapsiset perheet olivat tyypillisiä. Päivähoitoa ei ollut ja lapset olivat pääosin naisten vastuulla. Myös lapset osallistuivat työntekoon perheissä.⁴⁰

Vuonna 1950 perheeseen keskiarvo oli 3,5 henkilöä, kun se vuonna 2018 oli 2,8 henkilöä⁴¹.

Perheväestön osuus oli suurimmillaan 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin perheisiin kuului 87 prosenttia väestöstä. Vuonna 2018 perheisiin kuului 73 prosenttia väestöstä. Perheisiin kuuluvan väestön määrä pieneni vuoden 2018 aikana 21 503 henkilöllä.⁴²

OPETTAJAT JA OSAAVAT AMMATTILAISET – OMALLE TIELLE JOHDATTAJIA

Haastateltujen lapsuudessa lapset jaettiin jo 11-vuotiaina perusopetukseen ja korkeammalle koulutettaviin. Valinta perustui ennen kaikkea vanhempien taloudelliseen asemaan. Kansakoululinjalle jääneet siirtyivät yleensä varhain työelämään ja toimivat aikuisina muodollista koulutusta vähemmän vaativissa ammateissa. Oppikouluun pyrittiin kokeissa ja vain osa hyväksyttiin. Oppikoulun kävijän vanhemmat joutuivat maksamaan lukukausimaksut, koulukirjat ja ateriat. Lisäksi oli huolehdittava koulumatkoista, sillä oppikouluja oli etenkin maaseudulla harvassa ja matkat tai kortteeri koulupaikkakunnalla maksoivat. Jako kahteen oli siis haastateltujen lapsuudessa jyrkän luokkaperusteinen.

Koulutusta kuitenkin arvostettiin 1950- ja 1960-luvuilla. Kaikilla työväestön ja maaseudun lapsilla ei kuitenkaan ollut koulutusta arvostavia roolimalleja. Nyt ikäihmisinä haastateltavat osasivat arvostaa koulunkäyntiä tukeneita aikuisia. Opettajat olivat lisänneet luottamusta lapsen omiin kykyihin ja kannustaneet pyrkimään tavoitteisiin. Se lienee vaikuttanut koko elämän ajan.

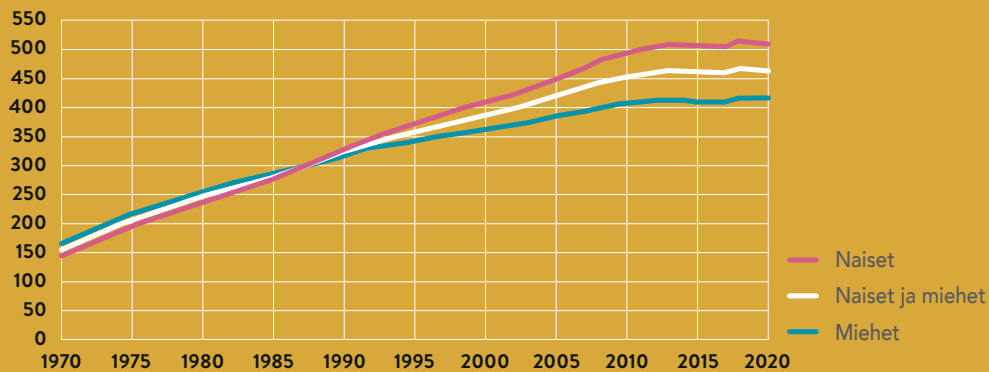
Pienen kansakoulun opettajilta sain tukea siihen omaan haluuni mennä ihan omaa tietäni ja päästä opiskelemaan. Mulla oli semmonen vaikea asia, että kun olisi pitänyt oppikouluun päästä neljänneltä luokalta, äiti kuoli vähän ennen sitä ja isä sanoi, että ei ole mahdollisuuksia nyt lähteä oppikouluun, että käy nyt vaan äkkiä koulut läpi, nämä sen aikaiset kansakoulut ja sitten töihin. Itseäni ahdisti kauheasti, kun olisin halunnut opiskella, mutta se vaan siirtyi, että kävin sen aikaiset kansakoulut ja kansalaiskoulut. Ne opettajat kauheesti tuki minua käymään iltaoppikoulut ja käy nyt lukiotkin, ja kävin sitten ne ja pääsin siihen omaan tavoitteeseeni. Pikkuhiljaa kerrytin sitä koulunkäyntiä. Kyllä uskon, että niillä opettajilla oli se vaikutus. (Haastattelu 14)

NAISTEN SUORITTAMIEN TUTKINTOJEN MÄÄRÄ

Viidenkymmenen vuoden aikana 30–39-vuotiaan väestön perusasteen jälkeinen koulutusura on pidentynyt 3,1 vuodella. Vuonna 1970 väestö suoritti keskimäärin puolitoista vuotta perusasteen jälkeistä koulutusta, kun vuonna 2020 vastaava luku oli 4,6 vuotta. Koulutustason nousu jatkui 30–39-vuotiaiden ikäryhmässä aina vuoteen 2013 asti, jolloin suoritettiin niin ikään 4,6 vuotta koulutusta perusasteen jälkeen. Tämän jälkeen koulutuspituuksella ilmaistu koulutustaso ei ole enää noussut vaan kääntynyt jopa laskuun.⁴³

Sukupuolten välisten koulutuserojen kasvu näkyi 30–39-vuotiaan väestön kohdalla. Vuodesta 1970 aina vuoteen 1987 asti miehet suorittivat naisia enemmän perusasteen jälkeistä koulutusta. Vuodesta 1988 vuoteen 2020 naisten keskimääräinen koulutuspituus on lisääntynyt 2,1 vuodella, kun miesten keskimääräinen koulutus-pituus on lisääntynyt vain 1,1 vuodella. Vuonna 2020 naiset suorittivat keskimäärin 5,1 vuotta koulutusta perusasteen jälkeen, kun miesten vastaava luku oli 4,1.⁴⁴

30–39-VUOTIAS VÄESTÖ KOULUTUSTASOMITTAIMEN MUKAAN 1970–2020

LÄHDE: SVT 2021

Naisten suorittamien ylioppilastutkintojen määrä ylitti miesten tutkintomäärän ensi kerran vuonna 1947, jos ei oteta huomioon sota-ajan poikkeusoloja. Nykyisin ylioppilastutkinnon suorittavista 58 prosenttia on naisia.⁴⁵

KOKO KYLÄ KASVATTA

Moni haastateltava kuvaili, miten heidän lapsuudessaan asuinympäristö oli erilainen kuin nykyään. Kanssakäyminen naapureitten kanssa oli päivittäistä ja vapaamuotoista. Vastavuoroinen apu oli luonnollista, ja lapset saivat kulkea talosta taloon tapaamaan kavereitaan ja siinä sivussa myös mielenkiintoisia vanhoja ihmisiä. Haastateltavien mielestä tässä suhteessa on menetetty paljon. Etenkin vanhukset ovat nykyisissä asuinyhteisöissä yksinäisiä ja vapaa kanssakäyminen, johon he tottuvat lapsina, on vähäistä.

Se elämänpiiri oli semmoinen, että sitä mentiin naapuriin ja seurusteltiin ja kuljeksittiin ja avustettiin ja naapuri apuun tuli aina ilman muuta, että kuka tarttee mitään. Eli se oli semmosta yhteishenkeä, avuliasta. Minusta se oli just sellasta, mitä pitäis olla. (Haastattelu 33)

Lapsille naapurusto saattoi 1950-luvulla olla eräänlainen seikkailupuisto, jossa voi nähdä mielenkiintoisia asioita ja tavata vanhuksia.

Se oli sosiaalisen ja vuorovaikutteisen yhteisöllisyyden aikaa se sodan jälkeinen aika ihan oikeesti, josta on paljon puhuttukin ja joka nyt omissa lapsuuden muistoissakin itseasiassa voi sanoa, et kyl se piti paikkansa. Kylä oli täynnä aivan ihania mummuja ja ukkoja, joitten luona, ku siellähän asu vanhoja mummia pienissä taloissa, miehet oli kuollu ja niihin me mentiin tytöt aina, koputettiin oviin, mentiin kylään, missä saatiin mansikkamehua ja mitä meille kerrottiin ja yks oli kutoja ja näytti, miten kudotaan kangasta. Se oli seikkailun paikka se kotikylä, joka talo. (Haastattelu 12)

Me soitettiin ovikelloa ja tultiin iltateelle. Ku mä olin lapsi, me juoksenneltiin naapuritaloissa ja naapurin rouvilla ja miehillä erityisesti oli kaikkia yhteisiä talkoita ja jonkunlaisia seurailtoja ja jotain. Tämä on häipyny. Asun kerrostalossa tällä hetkellä ja tunnen ja tervehdin naapureita, mutta en osaa sanoa, että kukaan mun naapureista ois mun ystävä. Et jotenki just sillä tavalla outoa, et jos mun ovikello illalla soi, niin ensimmäinen ajatukseni olisi, et mitäs ihmettä nyt on tapahtunu. (Haastattelu 20)

Kun lapset liikkuiivat asuinympäristössään vapaasti, he näkivät myös köyhiä, kodittomia ja humalaisia. Ympäristö kasvatti erilaisuuden hyväksymiseen ja tasa-arvon tavoitteluun. Sen voi nähdä varustautumisena elämän haasteisiin.

Kesää vietettiin tuolla pienessä lautamökissä ja lapsia oli siinä paljon ja sitten oli aikuisia, jotka oli sodasta kärsineet, niin se ihmisgalleria oli aika suuri. Ja osalla oli paljonkin ongelmia. Toisilla vähemmän, mut että

lapsena sitä sitten porukassa katseltiin, kun joku viuhotti veitsen kanssa tai pullon kanssa tai tappeli mitä mistäkin sitten, että se oli niinkun yhdenlaista elämänkoulua. (Haastattelu 13)

Kuvaukset painottavat sen aikaisten lasten elämänpiirin vapautta ja itsenäisyyttä verrattuna nykypäivän asuinympäristöihin. Elämäntavalle oli ominaista se, että eri ryhmät joutuivat arjessa toistensa kanssa tekemisiin. Kuvaukset lapsuuden ympäristöstä heijastunevat myös ehdotuksiin, joita ikääntyneillä naisilla oli sukupolvien välisen kanssakäymisen kehittämiseksi (katso luku 8). Ideoita haettiin suomalaisen yhteiskunnan historiasta, sen mieluisiksi ja hyödyllisiksi lapsuudessa koetuista piirteistä. Haastatellut myös näkivät lapsuuden ympäristössä selityksiä sille, millaisia heistä on aikuisina tullut ja millaisia ratkaisuja he ovat elämässään tehneet.

KOTONA TEHTIIN TÖITÄ JA LEIKITTIIN LUONNOSSA

Hyvin monet haastateltavat kertoivat lapsuudenkotinsa olleen paikka, jossa lapset ja aikuiset työskentelivät yhdessä pelloilla, puutarhassa tai kotitaloudessa. Vanhemmilla oli pitkät työpäivät, heillä ei välttämättä ollut aikaa eikä tottumustakaan leikkiä lasten kanssa. Kasvatus oli ikääntyneiden naisten muistikuvissa usein etäistä. Vanhemmat eivät olleet niitä, joille olisi uskouduttu tai joiden kanssa ylipäättäen olisi keskusteltu paljoakaan. Näin ei ollut kaikissa kodeissa, mutta yleiseksi piirteeksi kuvauksissa nousee se, että puhumisen sijasta perheessä kommunikointiin käsillä tehtävän työn kautta. Lapset ja vanhemmat tekivät töitä rinta rinnan, lapsille opetettiin erilaisia kädentaitoja ja puhe pyöri näiden askareitten ympärillä.

Silloin kun olin lapsi, se oli maalla sitä semmoista normaalia työntekoa ja sitä tavallista elämää, mutta eihän lasten kanssa missään nimessä ehditty leikkiä tai en muista ainakaan. Että se liittyi aina enemmän siihen normaaliin arkielämään. Ei mitään riitaakaan ollut, mutta en muista, että olisi menty kertomaan mitään omia asioita äidille. Oltiin sillä lailla ittellisempiä. Eikä ne liioin kertonu mitään tällaisia intiimiä tai muita asioita meille, että semmoista se oli, pidättyvämpää kuitenkin. (Haastattelu 5)

Samalla kun useimmat kokivat vanhempien ja lasten etäisyyden ja yleisen keskustelun vähyyden entisten aikojen ongelmaksi, josta oli päästy jo osittain pois, äänettömän kommunikaation arvo kuitenkin tunnustettiin myönteisenä suomalaisena piirteenä. Erityisesti kädentaidot ja läheinen suhde luontoon olivat arvoja, joita haastatellut halusivat opettaa digiajan sisäoloissa viihtyville

lapsenlapsilleen. Ikääntyvät kokivat, että etenkin pienten lasten kanssa oli mahdollista kokea yhteyttä ilman pitempiä puheita, oppia tärkeitä asioita maailmasta ja viettää aikaa luonnossa.

5. SUKUPOLVIEN KETJUSSA: KIINNITYSKOHTIA JA SOLMUJA

IKÄÄNTYVÄT SUKIJENSA JÄSEINÄ

Kun haastatellut pohtivat millaisia väyliä sukupolvien väliselle kommunikaatiolle on olemassa, aivan ensimmäiseksi tulivat puheeksi lapset ja muut lähimmät sukulaiset. Ikääntyvät siirtävät kaikkein luontevimmin elämisen taitojaan omille lapsilleen, lapsenlapsilleen ja lähiympäristön lapsille. Vuorovaikutusta tapahtuu tavallisessa kanssakäymisessä ja lähes huomaamatta. Arvoja, tietoja ja taitoja siirtyy sukupolvien välillä tapoina, esineinä, ruokina, rituaaleina, paikkojen välityksellä ja puheina.

Positiivista on varmaan se, että näitä perinteitä ylläpidetään, vietetään jouluja yhdessä ja on näitä kaikkia häitä ja juhlia ja kynttilöitä viedään haudoille, perinteitä, jotka yhdistää perheitä. Että just kaikki, mitä tehdään yhdessä, on hyvä asia. Eikä nää mihinkään oo kadonnu, nämä tämöset yhteiset juhlien vietot ja muut. Ne on hyviä asioita. (Haastattelu 22)

Ikääntyneillä on erityinen rooli perheen piirissä tapahtuvassa vuorovaikutuksessa. He kokevat olevansa, ei vain yksilöitä omine ajatuksineen ja kokemuksineen, vaan myös linkki menneeseen aikaan ja menneisiin sukupolviin. He haluavat välittää perheenjäsenille ennen kaikkea suvun perintöä, ei yksinomaan oman toiminnan kautta saatua henkilökohtaista tietämystään. Haastatelluista jotkut sanoivat, että kullakin perheellä ja suvulla on perhekulttuuri, joka periytyy sukupolvelta toiselle. Tätä perhekulttuuria he halusivat välittää eteenpäin. Isovanhempien sukupolvi kokee tehtävän lähes velvollisuudeksi samalla kun sukupolvien välinen vuorovaikutus antaa itselle paljon. Voi olla, että samalla kun isovanhemmat kertovat lapsille omista vanhemmistaan ja suvun tapahtumista, heillä on itsellään tilaisuus käydä läpi omaa elämäntarinaansa, taustansa ja tätä kautta ymmärtää elämänsä kulkua. Ehkä siksikin isovanhemmuuden tehtävään suhtaudutaan miltei intohimoisesti.

Nuorena inhosin puhetta sukupolvien ketjusta, sanoin että en minä missään ketjussa ole. Nyt ajattelen, että voi miten arrogantti mielipide se oli ja kuinka rikkaita nämä sukupolvisuhteet on, miten lämmittävää se on. Oon

miehelläni osa sukupolvea. (...) Ajattelen jotenkin sillä tavoin, että tässä iässä yksi niin sanottu kehitystehtävä on esittää oma elämänsä jollakin tapaa. Tätä oman elämän lankojen pohtimista on hyvä tehdä, myöskin siksi, että siten voi olla parempi mummo, että tiedän mummona enemmän kun olen miettinyt millaista elämä on ollut. (Haastattelu 13)

Ikääntyneillä on erityinen vastuu vuorovaikutuksen ylläpitämisessä, sillä nuorilla on usein paljon muuta meneillään. Kun elämä alkaa olla paketissa, elämän alun noustessa muistoihin ja lopun kohtaamisen noustessa näkyviin, ihminen voi alkaa arvostaa enemmän yhteyttä nuorempiin.

Hyvän puheyhteyden säilyminen, ajan antaminen, esimerkin näyttäminen, esimerkiksi jos omiin vanhempiin suhtaudut kunnioituksella niin kauan, kun he elää, niin se malli siitä jää seuraavalle sukupolvelle, et he sit pitää sust huolen, ku sä tarviit apua. (Haastattelu 20)

Mielenkiintoista voi olla heijastaa omaa elämää aiempien sukupolvien elämään, kun siihen on mahdollisuus ja riittävä näköala. ”Aineistoa” siihen on kertynyt pikkuhiljaa. Suvulla saattaa olla omia erityispiirteitä. Sukututkimus on nykyään yleistä ja sen lisäksi monet ikääntyvät kirjoittavat muistiin vanhemmilta ihmisiltä kuulemiaan tarinoita ja omia lapsuuden muistojaan.

Perheen historia välittyy valokuvissa, rakennuksissa, taiteessa ja käsitöissä, juhlatraditioissa, murteissa ja sananparsissa. Myös yksilöt, joiden elämä on ollut poikkeava, kiinnostavat. Isovanhemmuus herättää ikääntyvät usein ottamaan esimerkiksi valokuvia tai käsitöitä esille ja läpikäymään niitä yhdessä lasten ja lastenlasten kanssa. Myös ruokaperinne saattaa kantaa tietoja, arvostuksia ja tarinoita.

(...) Kun mun poika ja lapsenlapsi tulee jouluaattona tänne, ni mä aattelin, et mä kaivan kaikki valokuvat esille. Me voidaan jutella hänen lapsuudestaan ja niistä asioista, mitä hän ehkä ei muistakaan. Ja vietetään jouluaattoo sit sil taval, kun kerranki on yhteistä aikaa. Et tota, mullaki on paljon sukulaisten valokuvia, mistä mul ei oo aavistustakaan, ketä ne on. Sillon kun he oli viel elos, ei tullu mieleen et ois voinu vähän kysellä. Et pitäis omalt kohalt korjata tää asia. Olla itte alotteellinen. (Haastattelu 22)

Olen perhepiirissä alottanut nyt semmosen kampanjan, että sanon kertovani taas tämän jutun, jotta muistatte tämän. Hiipivä ajatus voi tulla, että ei noita nuoria kuitenkaan kiinnosta, mutta voi olla, että kiinnostaakin, ja usein kiinnostaa. (Haastattelu 6)

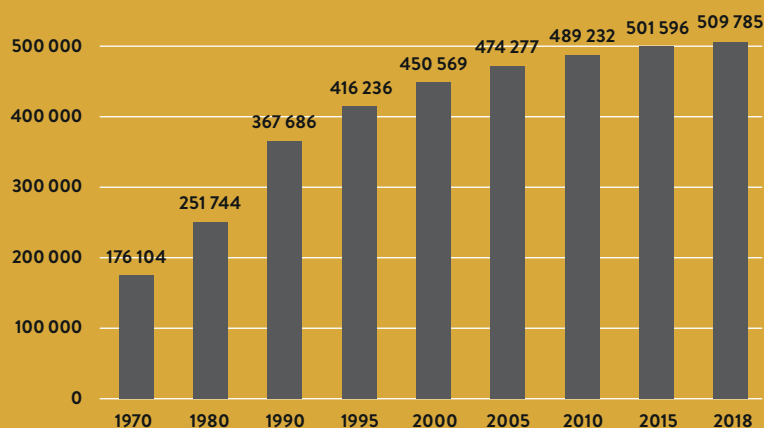
Monissa perheissä kesämökki tai lomapaikka on suvussa periytyvä, sukupolvia ja sisarusparvia yhdistävä tekijä. Vapaa-ajan paikat ovat usein laajemman suvun tapaamispaikkoja, joskus yhdessä omistettuja. Mökeillä tehdään kunnostustöitä, kerätään marjoja ja sieniä, kalastetaan, lämmitetään sauna ja uidaan. Kaikki tapahtuu pienellä alueella, usein näköyhteydessä toisiin, kiireettömästi ja tutuin kuvioin. Lapset oppivat käytännössä mitä tehdään ja miten luonnossa toimitaan. Mökkikulttuurilla on yhteys suomalaisten lähihistorian maalaisuuteen. Suuri osa nykyisistä isovanhemmista on syntynyt maa- ja metsätaloudesta elantonsa saaneeseen perheeseen.

KESÄMÖKKIEN MÄÄRÄN KEHITTYMINEN

Suomalaisessa kulttuurissa kesämökillä vapaa-ajan viettäminen on tavallista. Sanotaan, että suomalaiset ovat mökkikansaa ja erilaisten arvioiden mukaan puolet tai jopa yli puolet suomalaisista mökkeilevät säännöllisesti.⁴⁶

Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2020 Suomessa oli kaikkiaan yli puoli miljoonaa (508 289) kesämökkiä.⁴⁷ Kesämökkit periytyvät usein suvussa ja näin ollen yhdistävät eri sukupolvia.⁴⁸

Kesämökkien määrä on kasvanut nopeimmin 1980-luvulla. Seuraavassa kuviossa näkyy kesämökkien määrän kehitys 1970–2010-luvuilla:

LÄHDE: SVT 2020B. KESÄMÖKKIEN LUKUMÄÄRÄ 1970–2020.

On tärkeää huomata, että haastatellut eivät nähneet elämisen taitojen siirtymistä pelkästään yksisuuntaisena. He kokivat myös itse oppivansa uutta nuoremmita perheenjäseniltä. Kysymys on vuorovaikutuksesta. Kun sukuun tulee uusia jäseniä esimerkiksi avioliiton kautta, uusi perhekulttuuri rikastaa entistä, vaikka saattaa myös aiheuttaa ristiriitoja.

Mielestäni olen oppinut aikuisilta lapsilta konfliktien hallintaa. (...) Mun kotona oli sellainen ilmapiiri, että kaikista asioista ei puhuttu ja pahinta mahdollista oli riidellä. (...) Sitten minun toisen pojan perheeseen on miniän myötä tullut vahva riitelemisen kulttuuri, äänet kohoo ja huudetaan. Olen ehkä vähän sitä oppinut, että en heti pelästy, jos joku sanoo siinä perheessä pahasti. (Haastattelu 20)

Viime vuosina ovat kirjailijat, tutkijat ja tiedotusvälineet kertoneet sodan traumoista, salatuksi jääneistä asioista ja siitä, miten tottumattomia suomalaiset ovat puhumaan vaikeista asioista. Tämä julkinen keskustelu lienee nostanut monien mieleen oman lapsuuden kokemuksia ja auttanut sanoittamaan niitä. Yleisen puhumattomuuden todettiin olevan suvussa tyypillistä, ja moni haastateltu selitti sen johtuvan paljolti sodan traumoilla. Heidän lapsuudessaan oli hyvin yleistä, että sodasta ja sisällissodan ajaltakin oli jäänyt käsittelemättä asioita ja poliittisia ristiriitoja, jotka aistittiin epäsuorasti. Ehkä nyt vihdoin, sodan jälkeen syntyneiden lasten ikääntyessä, on aika parantaa myös näitä haavoja.

Väinö Linnan Tuntematon sotilas -romaanin merkitys haastateltujen naisten isille oli jo 1950-luvulla suuri. Usea haastateltu muisti, miten kylän miehet lukivat kirjan moneen kertaan. Se kulki kädestä käteen ja siitä keskusteltiin miesten kesken ryhmissä, joista lapset ajettiin pois.

Kyllähän monet ongelmat, mitä eri suvuissa on, niin kyllähän ne juontaa juurensa tuolta sodasta (...) Itse asiassa näistä asioista ei juurikaan puhuttu siellä kotona silloin, kun mä oon ollu nuori. Ei puhuttu sota-asioista, ei puhuttu lotta-asioistakaan, mä muistan, että äidillä oli lottapuku kyllä tallessa. (...) Ei haluttu stressata meitä niillä jutuilla. Se on ollu ihan tyypillistä, kenen tahansa kans mä oon jutellu, ei niistä puhuttu. (Haastattelu 29)

Vaikeista asioista vaiettiin, kun lapset olivat pieniä ja vaikeneminen jatkui loppuun asti. Kuilu sotasukupolven kuuluneiden vanhempien ja heidän lastensa välillä oli monissa perheissä muutaman vuoden ajan todella iso. 70-vuotias haastateltava kertoo, miten vasta nyt hänellä on riittävästi elämäkokemusta ymmärtää isänsä arat lähentymisyriytykset ja keskusteluavaukset.

Jäänyt mieleen ja jopa ihan oivalluksena, että kun mentiin koko perhe kesäisin tonne kotiseuduille pienten lasten kanssa, niin isäni oli erilaisia kirjoja pannu valmiiksi olohuoneen pöydälle ihan niinkun täkyksi, että tulisiko tästä keskustelua. Ne koski usein jotain politiikkaa, ja jotka oli semmoisia kirjoja vielä, että ne vähän ärsytti ja oli sitä meidän nuorten maailmankatsomusta kritisovia. Aina ne täkyt huomas, mutta aina ne myös kiersi. (...) Ja nyt mä oon sitte jälkikäteen miettinyt, että miksei ollut sitä uskallusta lähteä siihen keskusteluun niin, että siitä ois voinu kaikenlaista kehkeytyä, että en oo ikänä esimerkiksi haastatellu isääni sotakokemuksista tai sellasesta. (Haastattelu 12)

Puhumattomuus voi sinänsä olla perhekulttuurin ominaisuus ja periytyä elinoloista. Etenkin pohjoisessa oli vielä sodan jälkeen monen sukupolven yhteisiä maatalousyrittäjiä, jolloin samassa pihapiirissä asuivat isovanhemmat ja heidän lapsensa perheineen.

No eihän siellä keskusteltu! Mistä sitä nyt keskusteltiin, kun kaikki pyöri siinä samassa pihapiirissä ja samassa huushollissa. Eihän siellä sillä lailla keskusteltu, ei ollu sitä puhumisen keskustelua. Jos jotain tahottiin, siitä sanottiin, ja kyllähän ne jotain vanhemmat aina käskivät ja komensivat ja tekivät, he keskustelivat keskenään, mutta ei ne meidän kanssa. Ja mieki niin nuorena lähin kotoa, niin ei sitä ollu. (Haastattelu 17)

Mutta toisenlaistakin kulttuuria oli. Kaupunkien ja maaseudun elämät erosivat toisistaan, ja kuten eräs haastateltava oli päätellyt, itäisen ja läntisen kulttuurin väliset erot selittivät paljon. Pohjoisen ja lännen perinteeseen kuului vaikeneminen, kun taas karjalaiset olivat usein avoimia ja perheissä puhuttiin kaikesta.

Meillä ei vaiettu, meil oli niin avoin se koti. Ihan ihmettelin, kun menin sinne pohjoseen, että siellä ei kukaan koskaan puhunu mistään mitään. Ei puhunut omista tunteistaan, eikä omista ajatuksistaan, ikinä, miltä niistä tuntuu. Meil oli kotona aina se, että emotio oli tärkein. Miltä minusta tuntuu. Se on ihan hirveen suuri ero. Ajattelin joskus, että kirjoitan semmosen kirjan, ”kaksi rotua”, jossa pohjoinen on se toinen ja tää karjalainen avoin kulttuuri on se toinen. (Haastattelu 16)

SUHDE AIKUISIIN LAPSIIN

Valtaosalla haastatelluista naisista oli lapsia ja lapsenlapsia. Haastatellut määrittelivät oman roolinsa suhteessa aikuistuneisiin lapsiinsa usein sanalla tukihenkilö. He haluavat auttaa arjessa eri tavoin, hoitamalla lapsenlapsia, luomalla

yhdessäolon tilanteita. Ikääntyneille kyseessä on pääasiassa avustava, ei johtava rooli. Siihen siirtymisessä saattaa olla oppimista. Myös taloudellinen apu vanhemmilta lapsille on yleistä⁴⁹. Vanhemmat lainaavat lapsilleen rahaa sekä miettivät, miten perinnöstä olisi paras huolehtia tasapuolisesti sisarusten kesken.

Haastattelujen perusteella ikääntyneet ja heidän lapsensa ovat mielellään vastavuoroisesti riippuvaisia toisistaan, mutta samanaikaisesti korostavat itsellisyyttään. He tunnistivat myös, että silloin tällöin tulee tehtyä virheitä, sanottua liian suoraan ja sekaannuttua aikuisen lapsen tai hänen puolisonsa elämään.

Suhteessa omiin lapsiin on varovaista etäisyyttä, tietoista irti päästämistä. Ymmärretään, että lapsilla on oma elämänsä ja omat tapansa. Haastateltavat korostivat suhteiden ylläpidon tärkeyttä ja eripuraa välttämistä.

Tärkeintä on varmaan pitää vaan yhteyttä, kattoo sit, et mihin tarvitaan. Se puhuminen on tärkeä ja se aidon puheyhteyden säilyminen ja se vaatii myöskin uhrauksia ja sitä, että pitää vähän niinku nöyrtyäkin, että välit säilyy. Varotaan niitä puheenaiheita, mistä ollaan täysin eri mieltä. Et sit ku on se hyvä yhteys, niin siihän siihen tulee niitä tilaisuuksia puhua ja kertoa kokemuksista ja neuvoa ja... mut ilman sitä hyvää puheyhteyttä, niin ei niitä oo niit mahdollisuuksii kauheesti. (Haastattelu 22)

Vähitellen ikääntyvien oma tarve saada konkreettista apua kasvaa. Kukaan haastatelluista ei valittanut, ettei aikuisilta lapsilta olisi tarvittaessa saatu apua, joskaan sitä ei tässä vaiheessa ollut vielä paljoa tarvittu. Muutama pohti, oliko joku lapsista käyttänyt äitiään taloudellisesti hyväksi.

Itse oon sitten halunnut sen saman turvallisuuden mun lapsille, että ette vippaa keneltäkään muilta kun mammalta, siis multa vipataan rahaa, jos tarvitaan. Sitten olen kokenut, että onkohan se kauhean hyvä, kun mun poika on pyydellyt sataasia aika paljon elämän aikana, sanotaan näin. Siitä olen onnellinen, että erityisesti nyt kun on nämä lapsenlapset, että he turvautuu minuun ja pyytävät apua. Tosin silloin kun olin samalla paikkakunnalla niin pojan perhe ehkä liikaakin sitten pyysi apua. Niillä oli niin kamalasti menoja, että välillä tuntui, kun olin töissä, että uupuu siihen. (Haastattelu 9)

IHANA ISOVANHEMMUUS

Isoäidiksi tai mummoksi tuleminen on haastateltujen naisten mielestä yksi elämän suuria iloja, kuten eräs heistä kiteyttää: ”Nuoret ajattelee, että suuret tunteet kuuluvat nuoruuteen, mutta he eivät tiedä lapsenlapsista, siis sehän on ihanaa” (Haastattelu 6).

Vappu Taipale kuvaa isoäitikirjassaan miten mummot, mummit, maamot ja isoäidit hurmaantuvat, höpsähtävät ja lankeavat joukolla ihmettä ihailemaan, kun pienokainen tulee maailmaan⁵⁹. Koska suomalaiset elävät nykyään pidempään kuin ennen, isovanhemmuus tulee yhä useampien ikääntyvien kokemukseksi ja suurella osalla lapsista kaikki isovanhemmat ovat elossa. Valtaosa vauvoista saa nykyisin nauttia suuresta joukosta ihailevia aikuisia ympärillään, ja kasvaessaan monilla lapsilla on perheen ulkoinen voimatekijä pitkälle nuoruusikään.

Haastatellut tiedostivat vahvasti isovanhemmuuden tehtävän tärkeyden ja korostivat sen merkitystä myös omalle elämälleen. Isovanhemmuus muodostaa tärkeän osa ikääntyvän identiteettiä, ja lasten kanssa toimimiseen käytetään paljon aikaa ja energiaa.

No näin mummona sanoisin, että ensinnäkin on tärkeää antaa noille lapsille jatkuvuuden tunne. Ja se tunne lapselle, et häntä rakastetaan yli sukupolvien, niin on tunne, että kuuluu johonkin ketjuun. Et se on mummien ja vaarien ja tämmösiensä, et se on lapselle hirveen tärkeää (...) Kyllä tässä on tapahtunut muutos, ihan pelkästään sen takia, et me eletään vanhemiksi ja olemme vielä yleensä niin hyvässä kunnossa että pystymme niitten kanssa olemaan. (Haastattelu 2)

Isovanhemman tehtävät ovat toiset kuin vanhempien. Vanhemmat kasvattavat lapsensa, heillä on vastuu, kasvattamisen huoli ja vaiva. Vanhemmat ovat yleensä kiireisiä, eivätkä aina ehdi nauttimaan lapsen seurasta samoin kuin vain rajatun ajan lapsen kanssa viettävät isovanhemmat. Vanhemmat myös päättävät mitä lapsi saa tehdä ja mitä ei. Koska vanhemmat hoitavat lapsen varsinaisen kasvattamisen, isovanhempi voi keskittyä noudattamaan sovittuja sääntöjä ja rajoja, eikä joudu niitä samalla tavoin pohtimaan.

Vanhemmat kasvattaa lapsensa, siihen väliin mä en halua mennä, vanhemmat ovat lastensa vanhempia ja hyvin on pärjänneetkin. Mutta lastenlasten kanssa on se ihanuus, että kun sä saat olla ja viettää aikaa, (...) voit olla läsnä eri tavalla, kun se kiireinen vanhempi. (Haastattelu 7)

(Isovanhemman rooli) koostuu sellaisesta lähellä olemisesta ja saatavilla olemisesta ja sellasesta hauskuudesta ja kivoista jutuista, et se on vähän niinku rusinat pullasta olemista. Nuorena oli niin kauhean innokas sellaiseen kasvattamiseen ja äkseeraamiseen. Nyt voi enemmän vain olla ja kuunnella ja hassutella ja olla. (Haastattelu 8)

Haastatellut iloitsivat siitä, että saivat nyt olla sellaisia ikääntyneitä, joita he itse teini-ikäisinä olisivat kaivanneet.

Mummon tehtävähän on aika paljon kuunnella. (...) Yhteiskunnan taholta koetaan niin suurta vaatimusta, työssä on kiirettä ja aika loppuu ja niin edelleen. Niin meikäläinen istuu rauhallisesti tuolissaan ja kuuntelee. Et olisin toivonut sellaista mummoa, mutta sellaista mummoa ei ollu mailla halmeilla silloin, kun olin lapsi. (Haastattelu 13)

Isovanhemmaksi voi päästä laajennetun perheen kautta, jos omia lapsia ei ole. Ikääntyvät solmivat eron tai puolison kuoleman jälkeen uusia liittoja, ja perhe laajenee bonuslapsilla ja bonuslapsenlapsilla.

Meillä on semmoinen laajennettu perhe, suku siinä ilonamme. Tämmöset vanhat tädit ja pienet lapset sopii hirveen hyvin yhteen (Haastattelu 8).

Isovanhemmuuteen voi kuulua murheita ja huolia. Myös huonot asiat saattavat periytyä suvussa. Haastateltavat kertoivat, miten hyvä on huomata, kun jokin negatiivinen kulttuuriperimä on saatu perheessä katkaistua. Ilonaihe on myös se, että nykyisin myös isät hoitavat pieniä lapsia.

En yhtä ainuttakaan kertaa ole esimerkiksi ollut äidin puolen isoisän sylissä ja mummuki oli sitte semmonen, joka piti hyvää huolta muuten, mutta siihen sylihoitoon ei kerennyt ku lapsia oli paljon. Äitini vähän peri sitä ja minä jäin kaipaamaan äidin syliä. Minä olen nyt erittäin tyytyväinen siitä, että tämä on pantu poikki. (Haastattelu 33)

Isovanhemman ja aikuiseksi kasvaneen lapsenlapsen suhteessa saattaa vallita tasa-arvo ja vapautuneisuus, jota omien lasten kanssa ei voi saavuttaa. Pienen lapsen kanssa isovanhempi voi olla ja leikkiä kuin lapsi, ja ikääntyvä isovanhempi voi uskoutua ongelmissaan aikuisille lapsenlapselleen toisin kuin omille lapsilleen.

Lastenlapsille pystyn puhumaan mutta en omien. On puhuttu ihan näistä meijänki perheen asioista (perheväkivallasta). Kun he ovat jo kolmevitosia ja ammatissa ja heilläkin on lapsia. (...) Siihen tulee joku semmoinen väli. Että omien lasten kanssa on liian läheiset välit. Eikä haluaisi puhua pahaa kenestäkään, niin kuin heidän isästä vaikka varmaan näkivät tilanteitakin. Niin siltikään, ei he halua kuullakaan. Lapsenlapset kattoo asioita jo vähän pitemmältä kantilta. (Haastattelu 17)

6. NAISEUS JA KEHITYS KOHTI TASA-ARVOA

TYÖ ELÄMÄNTAITOJEN LÄHTEENÄ

Haastatellut kokivat työelämän ja yhteiskunnallisen toiminnan elämänaikueiksi, joista on kertynyt elämisen taitoa. Työelämää lähestyttiin tässä tutkimuksessa henkisen kasvun, identiteetin sekä naiseuden ja sen yhteiskunnallisten ehtojen näkökulmasta. Toinen keskeinen keskustelunaihe haastatteluissa oli ikääntyminen ja sen vaikutus työssä koettuihin tilanteisiin.

Yhteistä haastateltujen sukupolvelle oli, että naisten työssäkäynti ja omat tulot olivat yleisiä. Oman työuransa useimmat haastatellut naiset aloittivat 1960- ja 1970 -lukujen vaihteessa. He eivät olleet puolison tulojen varassa, vaikka kohtasivatkin naisten ja miesten väliset suuret palkkaerot ja naisten alisteisen aseman työpaikan hierarkiassa. Naisten oma ansiotyö oli useimmiten itsestään selvä valinta jo perheen toimeentulon vuoksi, ja koulutusta tuli hankkia, jos suinkin mahdollista.

Pohtiessaan suhdettaan työhön haastatellut vertasivat omia kokemuksiaan äitien ja isoäitien antamaan malliin. Ahkeruus oli tärkeää edellisille sukupolville, ja niin myös haastatelluille.

Onhan sekin sitä mallin antamista, että äiti oli aina töissä, hänen äitinsä puolestaan oli ison maatalon emäntä ja totta kai teki töitä ihan hirveästi. Se menee polvesta toiseen, se asenne työhön. Ja onneksi Suomessa naiset saa mennä töihin, jos vaan haluaa, saamme valita. (Haastattelu 34)

Eniten haastateltavat kertoivat tilanteista, joissa he olivat kokeneet onnistumista ja oivaltaneet, miten on paras toimia. Vähemmän he kertoivat epäonnistumisista. Haastattelutilanne ei suosinut epäonnistumisten muistelemista. Puheen keskittyminen voittoihin saattaa synnyttää kuvan sankariyksilöistä, mutta toisaalta korostettiin, että onnistumisten taustalla on tavallisten naisten arkinen elämä ja sitkeys.

NAISTEN TYÖSSÄKÄYNNISTÄ JA KOULUTTAUTUMISESTA

Sukupuolten asemaan ja suhteeseen on vaikuttanut keskeisesti naisten työssäkäynnin murros. 1960-luvulla naisten ja miesten työhön osallistumisen asteet erosivat toisistaan vielä selvästi. Kymmenvuotiskeskivertoina esitettynä miesten työhön osallistumisen aste oli 1960-luvulla lähes 83% ja naisilla yli 20 prosenttiyksikköä alhaisempi.⁵¹

Naisten työssäkäynti yleistyi 1970-luvulla. Yhä useampi nainen siirtyi kotitaloudesta kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön. Vuonna 1970 työkäisistä 18–64-vuotiaista naisista 56 ja miehistä 78 prosenttia teki palkkatöitä. Naisten ja miesten ero aiheutui pääosin siitä, että 30 prosenttia työkäisistä naisista oli vielä kotitaloudesta.⁵²

Kun naiset 1970-luvulla alkoivat joukolla siirtyä kodin ulkopuoliseen palkkatyöhön, ovat sukupuolten väliset työhön osallistumiserot sittemmin miltei kadonneet. Jo 1980-luvulla ero kaventui alle kymmeneen prosenttiyksikköön naisten työllisyyden ollessa noin 72 prosentissa ja miesten noin 79 prosentissa⁵³. Vuonna 2008 työkäisistä miehistä oli työssä 70 ja naisista 71 prosenttia⁵⁴.

Suomalainen korkeakoulutus laajeni merkittävästi 1960-luvulla ja esimerkiksi korkeakoulututkintojen määrä lähes kolminkertaistui tultaessa seuraavalle vuosikymmenelle. 11 prosenttia yli 15-vuotta täyttäneestä väestöstä oli suorittanut korkeakoulututkinnon. Vuonna 2005 vastaava osuus oli 25 prosenttia. Tilastokeskuksen koulutustilastojen mukaan naiset ovat suorittaneet yli puolet ylioppilastutkinnoista 1960-luvulta lähtien.⁵⁵

Usein nostetaan esille tällaisia yksittäisiä sankarinaisia, se on tavallaan ihan muotiakin. En oikein tykkää kun nostetaan joku ihminen sankariksi ja unohdetaan ne kaikki muut. Eniten ihailen niitä tavallisia naisia, joita ei ole koskaan nostettu jalustalle millään tavalla. (Haastattelu 3)

Haastatellut naiset toivat esille, että he olivat työn kautta oppineet muun muassa arvostamaan käytännön kokemusta muodollisen tietotaidon ja oppineisuuden rinnalla. Työ oli myös opettanut sydämellisyyttä asiakkaiden kohtaamisissa, jakamista, sitkeyttä, oman luonteen mukaisiin tehtäviin hakeutumista, itsensä toteuttamista, rohkeutta ottaa haasteita vastaan ja avoimuutta nähdä, mitä muista kulttuureista voi omaksua.

Moni haastateltu totesi olevansa iloinen siitä, että viime vuosina naisten asemaan on kiinnitetty paljon huomiota ja naiset saavat toisiltaan tukea kulttuurin muuttamiseksi. Pääosin he kokivat, että kehitys on mennyt oikeaan suuntaan ja nykyään naisena oleminen on helpompaa kuin heidän nuoruudessaan. Muutoksen voi nähdä ainakin osittain heidän oman sukupolvensa saavutuksena.

Mielestäni on aika helppo nykyisin olla naisena, se on helpompaa kuin vuosia sitten. (...) Tietyillä tavoin ovet on vähän ainakin avautuneet tai sitten naiset tulleet rohkeammiksi omien tarpeittensa puhumisessa. Mun mielestä tämmöstä piirrettä on. Naisten keskinäiset puheet, kokemukset ja keskinäinen kanssakäyminen, niin on mun mielestä paljon vilkkaampaa, kun aikaisemmin. (Haastattelu 13)

On siinä iso muutos, siis ihan jos ajattelen äitini sukupolvea, niin se oli aivan selvää, että nainen vaiken seurakunnassa. Ja vaikkei meidän aikana sitten ollut enää samanlaista, niin kyl toi nuorempi sukupolvi näyttää olevan viel vapaampaa. (Haastattelu 2)

NAISEUS TYÖSSÄ JA YHTEISKUNNALLISESSA TOIMINNASSA

Työelämä ja yhteiskunnallinen toiminta olivat omien kokemusten kautta opettaneet haastateltaville paljon naiseudesta ja naisen mahdollisuuksista. Naiseudesta nousevia kokemuksia oli sekä johtavissa asemassa olleilla että työntekijöillä. Haastatellut puhuivat sukupuolen mukaisesta epätasa-arvosta palkoissa ja työoloissa, miesten ylivallassa politiikassa ja sukupuolisesta häirinnästä. Naisten työasenteen koettiin ansaitsevan arvostusta. Erityinen haaste ja saavutus oli naisten kyky yhdistää äitiys ja perhe ansiotyöhön ja muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan.

Haastatellun sukupolven naiset toimivat aktiivisesti tasa-arvon edistämiseksi ammattiyhdistysliikkeessä ja työpaikoilla. He olivat myös keskeisiä uudistusten läpiajajia hyvinvointivaltiota rakennettaessa. Asenteet ja perhemallit olivat pitkään kaukana tasa-arvoisuudesta. Vastuu lapsista oli heidän työaikanaan edelleen eniten äideillä ja sen mukaisesti naisten tasa-arvon ehtona työelämässä olivat hyvinvointivaltion palvelut lasten hoidossa ja kasvatuksessa. Merkittävät muutokset olivat varhaiskasvatuksen uudistukset ja isien roolin muutos arjessa.

Naisilla on Suomessa sama mahdollisuus toteuttaa itseään työssä kuin miehilläkin. Hyvä päivähoitojärjestelmä tekee sen mahdolliseksi, lapsi saa hyvän hoidon ja koulujärjestelmä on hyvä. Pidän itseäni etuoikeutettuna, että meillä on niin hyvä järjestelmä. (Haastattelu 34)

Vaikka sukupuolten tasa-arvo on edennyt, on naisten ja miesten välillä havaittu olevan edelleen eroa siinä, kuinka he esimerkiksi näkyvät asiantuntijoina julkisessa keskustelussa tai mediassa.

NAISTEN MEDIAJULKISUUS JA ROOLI ASiantuntijoina

Miehet ovat naisia useammin esillä niin mediassa kuin yleisemminkin yhteiskunnallisessa keskustelussa. Se on havaittu useissa selvityksissä. Esimerkiksi GMMP Finland -raportin mukaan 33 prosenttia uutisten kohteista tai lähteistä oli naisia⁵⁶.

Tutkittaessa naisten ja miesten esiintymistä median asiantuntijoina on havaittu, että naisten ääni kuuluu mediassa miehiä harvemmin. Toimitajat ovat esimerkiksi huomattavasti harvemmin yhteydessä yhteiskuntatieteen nais- kuin miesprofessoreihin. Tutkimuksen perusteella professorimiehistä 59 prosenttia kuului ryhmään, johon oltiin kuukausittain tai viikoittain yhteydessä, kun professorinaisista tähän ryhmään kuului vain 14 prosenttia. Sama näkyi myös yleisemmin tutkijoiden keskuudessa: tutkijanaisiin oltiin yhteydessä harvemmin kuin tutkijamiehiin.⁵⁷

Poliittiseen valtaan liittyvä vahvasti näkyvyys mediassa. Tutkimukset osoittavat, että sukupuoli vaikuttaa edelleen poliittisen julkisuuden määrään, ja poliittinen johtajuus ja johtotehtävät mielletään edelleen usein miesten tehtäviksi.⁵⁸

Mediajulkisuuden sukupuolittuneisuus ei näy ainoastaan perinteisessä mediassa. Sukupuolittuneet rakenteet voivat näkyä myös esimerkiksi sosiaalisen median kanavissa. Tuoreessa suomalaisessa Twitter-eliittiä tarkastelevassa tutkimuksessa havaittiin, että vaikka naisia ja miehiä on tarkasteltavassa joukossa saman verran, seuratuimmat ja suosituimmat Twitter-tilit kuuluvat miehille.⁵⁹ Tämä kertoo, ettei naiseliitin poliittista viestiä pidetä välttämättä yhtä painavana.

Näkyvyyttä asiantuntijana ja mediajulkisuutta edistää ansioituminen työuralla. Vanhentuneet käsitykset ja asenteet lyhentävät kuitenkin yhä naisten työuraa. Haastatellut naiset kuvaavat, että nuoria naisia ei oteta vastuullisiin tehtäviin, koska heidän arvellaan jäävän äitiyslomalle ja ikääntyvät naiset ovat monien mielestä liian vanhoja. Parasta työaikaa jää vähemmän kuin miehillä.

Naisten ”parhaat työvuodet” sitaateissa, niitähän on vähän. Työhönotossa saattaa olla syrjintää silloin kun on nuori. Aikaisemmin ihan kysyttiin, että onko sulla aikeissa hankkia lapsia, koska saattaa niistä syistä tulla poissaoloja. Nythän ei enää kysytä. Sitten taas sieltä häntäpäästä vanha nainen on kelpaamaton. Elikkä siis tässä on naisten kohdalla loppujen lopuksi vähän niitä hyviä, kysytyjä työvuosia. (Haastattelu 32)

Naisilta vaaditaan omanarvontuntoista otetta suhteissa miespuolisiin työtovereihin, kun esimerkiksi taistellaan yhtäläisistä työoloista. Poliitikassa tai ammattiyhdistysliikkeessä toimineet naiset saivat kokea miesten arvostelua ja nujertamisyrittämiä silloinkin, kun oltiin miesten kanssa ajamassa samoja tavoitteita.

Työpaikalla miehiä oli viisinkertainen määrä, kun meitä keittiössä suurelle määrälle porukkaa ruokaa tekemässä ja se tuntui kyllä. Paljon leppoisempaa oli miesten puolella, ja tuntui, että suuremmalla porukalla ne pienemätkin työt siellä tehtiin. Meillä oli aina se vitsinä, että joo, siellä yks tekee ja viis seisoo. Keittiössä ja siivouksessa mitattiin kellolla, että minkä verran tuossa ja tässä työssä meni aikaa, mutta miesten puolella ei mitattu, että minkä verran päivässä teit. Keittiötyötä ei arvostettu eikä tarpeeksi ymmärretä vieläkään sen työn hektisyyttä. (...) Poliitikassa sitten toimiessani minua kyllä haukuttiin, että mikä sä luulet olevasi ja kyllä minua yritettiin lannistaa. Niin minä sanoin, että minä olen ihan samanlainen päättäjä kuin sinäkin. (...) Ja nyt mä oon hirveen tyytyväinen, että nämä nuoret naiset on hallituksessa ja toivon todella, että ne onnistuisi, koska kyllä nyt on niin paljon nähty tätä mustien pukujen politiikkaa. (Haastattelu 26)

Seksuaalinen ahdistelu on ollut tavallista työpaikoilla. Sen hillitsemiseksi ei haastateltujen työuran aikana ollut juuri yhteisöllisiä keinoja, vaan naisen oli kohdattava ongelmat yksin. Suuren työmaan päluottamusnainen kertoo tarinan niistä haasteista, joita naisilla oli omien keskuudessa. Miestovereilla oli vaikeuksia hyväksyä naista luottamusmieheksi, ja vastarinnan tyyppillinen keino oli seksuaalinen ahdistelu tai halveksuva käytös. Nuoret naiset olivat valta-asemissa olevien miesten ahdistelujen kohteina.

Seksuaalisesta ahdistelusta on ”Me too” -liikkeen kautta tullut yleisesti tuomittu ja keskusteltu aihe vasta 2020-luvulla. On mielenkiintoista huomata, miten tavallisia nämä kokemukset olivat naisten arjessa jo 1960- ja 1970-luvuilla, ja todennäköisesti sitä ennen. Yli 80-vuotias haastateltu antaa täyden tukensa nykyiselle ahdistelun vastaiselle liikkeelle.

Hei kuule, mun pitääki kertoa sulle yks juttu! Tää kuvaa kuitenkin tätä naisen asemaa. Kun mä tulin naisena [organisaation luottamustehtävään], ei aikaisemmin ollut naista siellä [luottamustehtävässä]. Olin ehkä neljäkymppinen ja mulla oli paljon [henkilöitä, joiden kanssa työpaikalla] toimin. Miehet ei oikein tykänny, ku nainen tuli [luottamustehtävään]. (...) Kahvitauolla tai ruokatauolla kävin niiden miesten luona, jos mulla oli asiata, puhelimia ei ollut. Niin minä menin sinne työmaakopille, he istu siellä. Seinät oli täynnä pornokuvia, pojat siinä syö eväitään ja ne rupes vitsailemaan kaksmielisiä. Oikein kaksmielisiä, kun minä ilmestyin paikalle. Ja sit ne nauro niin makeesti ja niin leveesti. Niin minä en yhtyny siihen nauruun ollenkaan. Minä annoin poikien nauraa, poikia nyt niin kovasti nauratti. Ja sit kun pojat oli naurunsa nauraneet, niin vasta vähän ajan päästä kerroin sen asian, mikä mun asiani oli ja juteltiin se asia. Ja jonkin kerran ne vielä yritti, mutta sit se loppu, he ei yrittänytkään enää. Ja heistä tuli minun vahvoja tukijoita (...). Minun jälkeeni tullut [henkilö] sano, että koskaan ei häntä yritettykään millään kaksmielisillä alistaa. Se muuttui mun aikana. Eli että monella lailla voidaan ottaa se paikka tai valta, tai mikä sitten onkin.

Mä olin silloin mielestäni nuori, kun olin neljäkymppinen. Mutta kun mä näin sen, mitä ne pelit joskus oli, kun kuulin mitä ne nuoret tytöt tuli joskus sanomaan mulle, miten esimerkiksi miesesimiehet toimi. (...) Ehattomasti ei pidä alistua mihinkään vääryyteen, sillä se on väärää vallankäyttöä, esimiesaseman väärää vallankäyttöä. Kyllä näitä minä näin kans, voi helvetin helvetti kuule. Siihen pitää kokonaisuukoin kyllä tarttua. ”Me too” liike on hyvä, koska se on vääryyttä vastaan. Et kyllä minä tietysti [luottamustehtävässä] joskus jouduin puuttumaan joihinkin asioihin, miehet kyllä olisi yrittänyt. (Haastattelu 31)

VAIETUT VAIKEUDET

Haastateltujen elämässä on ollut ongelmia. Tällaisia ovat mielenterveyden ongelmat, päihdeongelmat ja yleensä perheiden sisäiset vaikeudet. Heikomman taloudellisen tai sosiaalisen aseman vuoksi nainen on mieheen verrattuna

useammin riippuvainen puolisostaan ja tämä voi vaikeuttaa ongelmien ratkaisemista. Esimerkiksi puolison kontrollointihalu ja väkivaltaisuus voivat muodostua naisen koko elämää määrittäväksi vankilaksi. Suomessa näitä tarinoita on paljon. Yksilöllisestä selviytymisestä on usein vaikea puhua, eikä kanavia asioiden käsittelyyn välttämättä löydy. Yli 80-vuotias nainen kertoi:

Hän ei tykänny, jos mie lähin johonki. Ei ollu vaihtoehtoja. Siitä tuli aina joku riita ja semmonen, että... Hän oli hyvin leppoisa noin muuten, mutta kyllä hän sitten saatto jotain tuommosta väkivaltaakin käyttää. Jäin siihen kun on ollu pakko. Mihin sinä viet viittä lasta ja lähet niitten kanssa?

Olihan se työssä olo toisaalta mukava asia, että näki ihmisiä, mutta siinä tuli sitten ne toiset vaikeudet. Että sitte tuli se mustasukkasuus ja kaikki tämmönen siihen. Minä yritin sitte lähteä ja mennä kaupunkiin asumaan. Ja viikon asuin, mutta sitten hän rupesi tahtoon takasin ja semmosta se oli sitte. (...) no kyllä mie sanoisin muille neuvoksi, että pitäisi aikanaan lähteä. Eikä tehä lapsia sitten, niin että. (...) Että kyllä sitä on ollu vähän tossun alla, mutta kai sitä on kuitenkin jotenki sinnitelly. (...) Minä oon joskus ajatellu, että voisko sitä vielä, näin niinkö nyt on neljä vuotta tässä, kun mies on kuollu, niin jollekin tuollaselle asiantuntijalle mennä keskustelemaan näistä. Kun tuntuu monesti, että kelle minä puhun näistä asioista, ku ei viittis lapsille. Lapsenlapsille kyllä olen puhunut. (Haastattelu 17)

IKÄÄNTYMINEN TYÖNTEON JA YHTEISKUNNALLISEN OSALLISTUMISEN ESTEINÄ

Paitsi naiseus myös ikä luo esteitä aktiiviselle osallistumiselle työhön ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Naisen ”paras työikä” lyhenee yhä ilman perusteluja myös viimeisinä työvuosina. Ihmisten eliniän pidentymisen myötä myös heidän terveytensä ja toimintakykynsä ovat parantuneet. Samaan aikaan on kuitenkin syntynyt myös rakenteellinen viive ikääntyneiden mahdollisuuksiin olla mukana yhteiskunnassa.

Tutkimusten mukaan tähän on useita syitä⁶⁰. Ikäsyrrintä estää rakentavan keskustelun, ja ikääntyminen nähdään samana kuin vanhuus, joka taas nähdään lähinnä taloutta rasittavana ilmiönä. Mediassa on vahvistettu tätä puhumalla muun muassa sukupolvien sodasta.

Ilka Haarni (2020) toteaa, että vaikka parantunut terveys ja pidentynyt elinikä ovat johtaneet siihen, että hoivaa vaativa vanhuus on siirtynyt myöhemmäksi, ja vaikka pitkäikäisyys on kauan ollut ihmiskunnan haave, vanhuus on viime

vuosikymmeninä leimattu ennen kaikkea avun ja palvelujen tarvitsemisen, huonontuvan terveyden ja vinoutuvan huoltorasitteen ajaksi sekä sosiaalisesti ongelmaksi. Tämä ikääntymisen vieroksuminen marginalisoi vanhoja ihmisiä.⁶¹

Ikääntyminen koskee niin naisia kuin miehiä. Jotkut haastateltavat sanoivat kuitenkin, että negatiivinen suhtautuminen on erityisen korostunutta naisten kohdalla.

Onko se vähättely tai joku tämmönen asenne naista kohtaan. Siis vanha perimä, tapa. No kyllä minusta tuntuu, että meikäläisen ikäiset, me ollaan sitä romukoppasakkia. (nauraa) Näinkö suoraan sanotaan. (Haastattelu 25)

Haastateltavien mielestä kysymys on asenteista ja haluttomuudesta nähdä ikääntyneitä ihmisinä, joilla voisi olla paljon kokemusta ja kykyjä. Olisi järkevää käyttää hyväksi kaikkia osaajia iästä huolimatta, kunkin voimien mukaan. Tuoreen selvityksen mukaan eläkeläisillä on myös halua tehdä ansiotyötä⁶².

Aattelen, että tietoa ei saa pihdata. Sehän on erinomainen vallankäytön väline se tiedon pihtaaminen työelämässä. Kun välittää nuoremmille tietotaitoa aktiivisesti, pystyy siirtämään taitoja. (Haastattelu 10)

(...) hiljasta tietoo, sehän sisältää mun ymmärtääkseni kaikenlaista, ei pelkästään sellaista, et pudotellaan suuria kiteytyneitä viisauksia nuorempien iloksi, vaan myöskin monen tasosta perinnettä ja tarinaa ja virheellisiäkin ja tyhmiäkin tulkintoja, se koko soppa on siinä käsittelyssä, missä ihmiset on tekemisissä keskenään. Vanhat ja viisaat voi puhua ihan tyhmiäkin ja silti siitä voi seurata ihan hedelmällistä, et "hei kui sä noin aattelet?" ja näin, puolin ja toisin. (Haastattelu 8)

Edelleen työssä oleva haastateltu toteaa, että on ideaalitilanne, jos samassa työpaikassa on eri ikäisiä, jotka saavat toinen toisiltaan. Hyvä tapa siirtää tietoa nuoremmille on näyttää, miten asiat etenevät parhaiten. Useat haastatellut painottivat tätä ja olivat pohtineet asiaa viimeisinä työvuosinaan.

Se että sai mitään siirretyksi perustui siihen, että oli saanut tietynlaisen arvostuksen. Piti esimerkillä näyttää, että näin asiat etenee parhaiten. (Haastattelu 11)

Työyhteisöjen pitäisi olla semmoisia, että niissä olisi aika sekaisin monen ikäistä. Kyllä mä oon etuoikeutettu, kun mä saan olla näitten fiksujen, itteeni nuorempien ihmisten kanssa olla joka päivä tekemisissä, mutta kyl mä koen, et he on myöskin etuoikeutettuja, jos he saa työskennellä vanhojen

tyyppien kanssa, tai et on monen ikäisiä. Must se on oikeesti tärkeitä.
(Haastattelu 8)

Lähellä eläkeikää olevien suhteet työtovereihin ja esimiehiin kuvattiin kuitenkin pulmallisina. Ikäsyrrjintä on todellisuutta ja se kovenee silloin, kun työpaikoista on kilpailua ja työyhteisön nuoremmat odottavat vuoroaan saada vakituinen työ tai lisää palkkaa. Viimeiset työvuodet voivat tuntua vaikeilta, jos ikääntyvä kokee ympäröivän ilmapiirin kielteisenä.

Viime vuosina on käyttöön tullut osa-aikaeläkkeen kaltaisia järjestelyjä, jotka helpottavat siirtymää pois työelämästä ja hyödyttävät sekä työntekijää että työnantajaa. Kuitenkin yhteyksien nopea katkeaminen eläkkeelle jäämisen jälkeen on ollut monille yllätys.

No mä en oikeesti tiedä, että mitä kaikkea siellä (ikärasismien) taustalla on. Todennäköisesti, siis olisiko näin, että on pelko siitä, että sairastetaan enemmän ja että enemmän tulee kustannuksia, tai sitten kuvitellaan, että ikääntynyt työntekijä olisi väsynyt ja kyyninen ja välinpitämätön. Ja näinhän ei kaikesta päätellen myöskään ole. Jotenkin sellainen, nuoruutta palvotaan paitsi työelämässä, niin muutenkin aika kritiikittömästi. (...) Ajatellaan, että ikääntyvät ihmiset ovat ongelma, he ovat hoitovajeen aiheuttajia ja sitten ovat nuorten tukkona työelämässä. Tavallaan niin kun ainoa, että heistä pitäisi päästä mahdollisimman nopeasti eroon jollakin tavalla. (Haastattelu 7)

Kyllä mulle työelämässä jäi ne viime vuodet vähän semmoisena happamana mieleen juuri tämän sukupolvikysymyksen vuoksi. Yhteisössä, jossa olin, alkoi olla tosi nuoria johtajia ja mitä ryhmänvetäjiä ja osanimiä niillä nyt olikaan. Ja alkoi näkyä semmoinen, että ohitetaan näitä vanhempia ja ikään kuin nostetaan nuoria ja sillä tavoin. Semmoinen ilmapiiri alkoi, ootetaan, että koskahan tosta nyt vapautuis toi positio ja saatais nuoria kehiin. Vois aatella, että jos aina silloin tällöin panisivat kutsuja seminaareihin, että kiinnostaisiko tulla kuuntelemaan vielä (...) Mutta eihän tämä millään tavoin kannusta meitä ylläpitämään ammatillista osaamistamme ja jotenkin asteittain luopumaan siitä. Tai jopa keskustelemaan vielä näkemystemme kanssa, jotka voi sitten eläkkeellä ollessa vielä kiteytyä paremmiksi, kun siinä hektisen työajan aikaan. (Haastattelu 12)

Ei ikääntyneitä naisia, ei meitä noteerata kyl mikskään, vaikka kokemuksia on vaikka mistä. (Haastattelu 30)

ELÄKELÄISTEN ANSIOTYÖSKENTELY

Ansiotyön tekeminen vanhuuseläkkeellä on yleistynyt selvästi vuoden 2005 eläkeuudistuksen jälkeen⁶³.

Tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston (2020) mukaan 65–74-vuotiaan väestön työllisyysaste on kasvanut 2000-luvulla 2,5 prosenttiyksikköä. Vuonna 2019 oli 65–74-vuotiaita työllisiä 31 700 (osuus saman ikäisestä väestöstä 4,5%).

Miesten työllisyysaste on ollut tässä ikäryhmässä keskimäärin noin prosenttiyksikön verran korkeampi kuin naisilla, mutta 2010-luvun aikana ero on pienentynyt.⁶⁴

7. KUULLUKSI TULEMINEN

KUULLUKSI TULEMISEN TÄRKEYS

Haastatteluissa kysyttiin ”Kuunnellaanko ikääntyviä naisia nykyään tarpeeksi?” Naisista suurin osa koki, että vuorovaikutuksessa nuorempien kanssa oli puutteita. Suvun ja perheen sisällä käytävän vuorovaikutukseen ja yleisen yhteiskunnallisen keskustelun välillä on tässä suhteessa kuitenkin merkittävä ero. Naisten mukaan yhteiskunnallisessa keskustelussa on eniten esteitä, vuorovaikutusta haittaavat paitsi institutionaaliset esteet myös asenteet.

Haastatellut olivat paikoin hyvin kriittisiä. Yhteiskunnassa toiminnan aikajänne on nykyisin liian lyhyt ja unohdetaan, että kaikki ei muutu, vaan aiemmissa ratkaisuissa on paljon arvokasta uusiin olosuhteisiin sovellettavissa olevaa. Viisautta olisi osata erottaa asioista hyvät puolet ja jättää huonot pois.

Ikääntyvien kuuleminen on tärkeää koska on olemassa sellaisia arvoja ja kokemuksia, jotka on sovellettavissa yhä uudelleen ja uudelleen, uusiutu-neissa olosuhteissa. On olemassa perusarvoja ja periaatteita, jotka toimii kaikkina aikoina. (Haastattelu 4)

Näen kehityksen sellaisena siksak-liikkeenä. Et mennään vähän edes ja taakse ja vastustetaan aina edellistä sukupolvea. (Haastattelu 2)

Ulkomailla asunut ja Suomeen palannut haastateltu koki, että Suomesta puuttuu joustavuutta ja aiemmin saatujen kokemusten kuuntelua. Kehityksessä saatetaan mennä tekniikka edellä tyhjältä pöydältä huomioimatta vanhempien sukupolvien kokemusta siitä, mikä toimii.

Mä oon aika kauan asunut pois Suomesta ja tullut kymmenen vuotta sitten takaisin ja mua hämmästyttää se, miten vähäistä on sellainen joustava keskustelu kaikissa hallinnollisissa asioissa, miten vähän kuunnellaan ikääntyneiden tietoa siitä, miten tämä on aikoinaan hyvin mennyt ja joustavasti. Nuoret tekee ikään kuin tyhjältä pöydältä digitaalisia järjestelmiä ja sitten jää niitä kupruja, joita joudutaan aina selvittämään. (Haastattelu 11)

Tulevaisuudentutkimukseen perehtynyt haastateltava toteaa, että ilman historiaa ei voi tehdä tulevaisuuden suunnittelua. Suunnittelun aikajänne jää nykyisin liian lyhyeksi.

Minusta elämäntaidon siirtyminen on hirvittävän tärkeää, koska mä uskon tämmöseen jatkumoon (...) ja tosiaan uskon siihen, että monet aikaisemmat käytännöt, jotka löydetään uudelleen ovat hyödyksi. Ei tarvitse niin paljon käyttää aikaa uusien keinojen etsimiseen, jos vähän perehdytään siihen, miten aikaisemmin on tehty. Esimerkiksi että perinteiset materiaalit pitäisi ottaa takaisin käyttöön. Meillä on se aikajänne nyt liian lyhyt ihan joka asiassa. Tää pitkän aikavälin suunnittelu mun mielestä on meiltä romahtanut täysin. Siis pitäisi ajatella paljon pidemmällä horisontilla. Jos nyt tulee näitä ihan yllätyksellisiä tilanteita, niinkun nyt tää pandemia tai ilmastonmuutos. Olen ollut mukana noissa tulevaisuudentutkimuspu-rokoissa, niin nehän sanoo, et ilman historiaa ei voi tehdä tulevaisuuden suunnittelua. (Haastattelu 16)

Ikääntyneiden kuulemisen esteet ovat usein asenteellisia. Suomessa ei olla herätty huomaamaan, että ikääntyvät ihmiset ovat usein hyväkuntoisia ja seuraavat aikaansa, jolloin myös annettavaa on. Kulttuurissa on myös nuoruuden ylenpalttista ihailua. Haastatellut totesivat, että asenteissa olisi ikääntyvillä itsellään myös korjattavaa. He saattavat vastustelematta alistua rooliin, joka heille on annettu. Julkinen keskustelu ruokkii ikäsyrijintää ja keskustelu huoltosuhteesta jättää huomiotta eläkeläisten aktiivisuuden yhteiskunnassa ja taloudessa.

No ei, kyllä se niin on, että kyllä se on aika pitkälle sitä paljon, että ne vanhat ihmiset on vähän niinku rasitus yhteiskunnalle ja vielä jopa sitäkin, että pitää elättää. (...) Itse en ole yhtään sitä mieltä, että minä olisin yhteiskunnan varassa. (Haastattelu 33)

Voi olla, että naiset itse ei katso olevansa tarpeeksi merkittäviä tekijöitä enää tässä yhteisössä ja yhteiskunnassa, en tiedä. Voi olla, että tämmöskäin. Mutta jos ajatellaan lehtiä ja televisiota ja sellaista, niin ei, ei kuunnella. (Haastattelu 15)

Tärkeä ulottuvuus on myös kyky keskustella: taito, jota suomalaisessa kulttuurissa tulisi haastateltavien mielestä edelleen kehittää. Netin keskustelukulttuuri ei ole kehittänyt dialogin taitoja.

Meidän on ollut opeteltava tämä puhumisen taito, eikä se välttämättä vielä läkään, ihan arkielämässäkään välttämättä suju. Ja jos nyt ajattelee tätä

päivää, niin tää puhuminenhan vaan taantuu, ku on nämä välineet, joita vaan tuijotellaan ja viestiminen on lyhyttä ja kielellisesti köyhää. Nehän on enimmäkseen väittämiä, joita siellä näkyy, valmiita mielipiteitä. Ei niitä tarvi perustella tai kuunnella toista. (Haastattelu 29)

Kehittyvien maiden kulttuurin vertailu Suomen kulttuuriin on niissä asuneiden haastateltujen mukaan tuonut esille voimavaroja, jotka Suomessa jätetään käyttämättä.

Jos esimerkiksi Afrikkaan vertaa, kylhän se vanhempien naisten kuunteleminen, on ihan että mikään ei pyörisi ilman heitä. Miehet on yhteiskunnassa aktiivisia, mutta naiset pyörittää kaikki perusasiat ja naiset on tukipilari. Vanhenevia ja vanhoja naisia kohtaan on niin valtavaa kunnioitusta mitä meillä ei ole enää. (...) Afrikassa, missä ei oo suurinpiirtein mitään muuta infraa, edes teitä, niin sitten kaikki osaa käyttää kännykällä jotain maksujuttuja, niin miten ihmeessä se tapahtuu? Se tapahtuu just sitä varten, että naisten kautta niihin vanheneviin päälliköihin saatiin se yhteys nuorison ja päälliköiden välille. Se luottamuksellinen suhde auttaa siihen, että pysytään kehitystä edistämään. Enkä puhu pelkästään Afrikasta, mutta esimerkiksi Karibialla niissä köyhissä maissa. Kyllä mä luulen, että jos meillä kuunneltaisiin ikääntyneitä, niin se laventaisi sitä millaisia ratkaisuja yhteiskunnassa tehdään monen kymmenen vuoden päähän. (Haastattelu 11)

Toisaalta haastatteluissa oli niitäkin, jotka kokivat, että viime aikoina on ehkä tapahtunut hitaasti myönteistä muutosta. Ikääntyneitä naisia on julkisessa keskustelussa alettu kuunnella entistä enemmän. Tämä perustuu siihen, että esillä olevat henkilöt ovat jo nuorempina luoneet asemansa yhteiskunnassa ja heitä on alettu kuunnella jo silloin. Eräs haastateltava toteaa: ”Esimerkiksi Vappu Taipale tulee reippaasti esille julkisuudessa ja ikään kuin pitää sitä lippua korkealla, ensinnäkin vanhuksien ja erityisesti vanhempien naisten lippua korkealla” (Haastattelu 3).

IKÄÄNTYNEIDEN KOKEMUSTEN KUULEMINEN

Ikääntyneiden kokemuksia on kuultu jossain määrin. Esimerkiksi eduskunnan muistitietoarkistoon on koottu muistitietoa myös ikääntyneiltä kansanedustajilta⁶⁵. Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon on puolestaan arkistoitu vuonna 2013 toteutetun Elämän konkari -kirjoituskilpailun aineistoa, jossa on tavoitettu yli 60-vuotiaita suomalaisia ja kuvattu ikäryhmän elämäntaitoa ja pärjäämistä vastoinkäymisissä⁶⁶.

Ikääntyneiden kokemuksia on tarkasteltu myös joissakin julkaisuissa. Esimerkkinä voi mainita ikääntyneiden kokemuksia tarkastelevia selvityksiä⁶⁷.

IKÄÄNTYVIEN JA NUOREMPIEN VUOROVAIKUTUS TYÖELÄMÄSSÄ JA ELÄKKEELLE SIIRTYMISEN PROSESSISSA

Moni haastateltu oli kokenut eläkkeelle jäämisen ainakin aluksi kipeänä menetyksenä. Vuosikausien oppiminen, yhä uusien ja uusien taitojen omaksuminen ja itsensä kouluminen muuttuu yhtäkkiä tarpeettomaksi, eikä kukaan ei ole enää kiinnostunut taidoista. On luontevaa kysyä: Eikö taidoillani todellakaan ole käyttöä, eikö kukaan halua oppia minulta niitä?

Sen takia jotenkin tuntuu, että työelämä jotenkin sylkee sen vanhan työntekijän syrjään sieltä. Ei osata ajatella sitä, se jää hiljaiseksi tiedoksi, et ne osaa paljon semmoista, mitä ne nuoret ei edes tiedä olevankaan ja millä tuotetaan ihan äärettömästi sitä tulosta. (Haastattelu 14)

(...) vaikka amerikkalainen kulttuuri muuten on niin hölynpölyä välillä, se sosiaalinen mutkattomuus, jonka ne osaa, toimii tässäkin kauhean hyvin. On jäänyt mieleen tosiaan, että siellä kutsuttiin eläkeläisiä tilaisuuksiin ja kysyttiin mielipiteitä näiltä vanhoilta ihmisiltä, eikä he istuneet nurkassa ulkopuolisina. (Haastattelu 12)

Toisaalta useilla eläkkeelle siirtyvillä on toive vapautumisesta, mahdollisuudesta tehdä jotain kiinnostavampaa, tai he kokevat olevansa väsyneitä ja tarvitsevänsä aikaa hoitaa vaivoja ja kohottaa kuntoaan. Eläkkeelle jääminen voi olla suuri helpotus, pitkään odotettu vapaus. Työntäyteisen elämän jälkeen on ihmeellistä, että rahaa tulee tilille, vaikka ei tekisi mitään. Suurella osalla ikääntyvistä on myös läheisiä, joille haluaisi tai joille täytyy antaa enemmän aikaa. Ensimmäiset eläkevuodet saattavatkin kuluu täyspäiväiseen hoitotyöhön, jonka merkitystä ei oteta kansantaloudellisissa hoitovajelaskelmissa huomioon.

Useimmilta kuluu aikaa löytää tasapaino ja identiteetti uudessa tilanteessa, ja asiaa saatetaan pohtia vuosia ennen eläkkeelle jäämistä. Miten ajan saa kulumään, kun tähän asti on tottunut painamaan täysillä? Tulotason pudotus voi olla huomattava, eikä kokematta jääneisiin matkoihin ja muihin harrastuksiin olekaan lopulta varaa⁶⁸.

Haastatellut olivat huomanneet, että he voisivat itse vaikuttaa siihen, miten eläkkeelle siirtyminen ymmärretään. Sana ”eläkeläinen” on negatiivinen ja viittaa siihen, että joku muu ryhtyy elättämään tähän asti itsenäistä ihmistä. Mieluummin voitaisiin puhua senioreista tai reserviläisistä. Yhteiskunnassa olisi paljon muutettavaa siinä, miten esimerkiksi osa-aikaisen ansiotyön ja eläkkeellä olon suhde määritellään. Tähän liittyvä tutkimus, keskustelut ja käytännön uudistukset ovat viime vuosina kuitenkin lisääntyneet⁶⁹.

Todettiin just tämmösessä porukassa, että meidän ei pidäkään käyttää tätä sanontaa, että ollaan siirrytty eläkkeelle, vaan ollaan siirrytty vapaalle. Eli kun sanoo jossakin, et mä oon eläkeläinen, niin se on jotenkin niinku semmonen, et ihan kun sillä ajattelukin olisi niinkun, et ei olisi sitä terävää ajattelua enää. Ja sitten ku on vapaalla, että ihmiset ei tiedä, työelämässä ovat, että toi on eläkkeellä, niin silloin otetaan ihan mukavasti. (Haastattelu 9)

Meille naisille tulee se kuilu ikäpolvien välille. Et joku jää pitäisi murtaa, että siihen tulisi ystäväksi taikka kysyttäisi mielipidettä taikka oltaisi kiinnostuneita. Sitä jotenkin vois vaikka tuoda esille enemmän julkisuudessa, että kuitenkin meidän naisten pitäisi pitää yhtä. (Haastattelu 26)

Eläkeläisjärjestöissä on pohdittu, että jäsenistön ammatti-identiteettiä ja laajaa osaamista ei pitäisi jättää huomiotta ja riisua jäsenistöä pelkällä etunimellä kutsutuiksi Maijoiksi ja Mateiksi.

Minua jotenkin harmittaa se, että meidän pitäisi oppia tuntemaan, et mitä näiden ihmisten takana on, että ei siellä ole vaan yks Sirkka ja yks Kaija

ja niin edelleen, mutta mitä se Kaija on tehnyt? Missä se on taitava? Mitä kaikkea hän on tehnyt? Koska heillä on hirveen paljon tietoa ja taitoa, jota ei kukaan kysele. Eikä tunnu tarvitsevan. (Haastattelu 7)

Kaikista vaikeuksista huolimatta haastateltavat toivat esiin, että heidän mielestään asioissa oli tapahtunut positiivista kehitystä.

Vähän aikaa sitten minulla oli sellainen tunne, että ikääntyminen on taakka ja ikääntyvät ovat taakka. Mutta nyt kuitenkin tuntuu, että ollaan ehkä jo pikkusen menossa tai ainakin vaa'an kielellä että tämmönen aktiivinen senioriteetti onkin vallitseva. (Haastattelu 18)

Ihmiset elää nykyään vanhemmiksi ja he ovat myös terveempiä. Et siinä mielessä on keskusteltu, niitten, no esimerkiksi Vappu Taipale on herättänyt ja monet muutkin, keskustelua siitä, että ihminen voi olla vanha, mutta siitä huolimatta terve ja työkykyinen. (Haastattelu 7)

IKÄPOLVIEN VUOROVAIKUTUS PERHEESSÄ

Haastatellut toivat siis esille monenlaisia ongelmia ikääntyneiden ja nuorempien sukupolvien välisessä kommunikaatiossa niin julkisessa keskustelussa ja päätöksenteossa kuin työelämässäänkin. Sen sijaan keskustelu perheistä oli tässä suhteessa pääosin hyvin myönteistä. Haastattelujen perusteella ikääntyvät naiset kokevat perheensä sisällä tulevansa nähdyiksi ja kuulluiksi, ja suhde lapsiin, lapsenlapsiin ja muihin sukulaisiin kuvattiin hyvin tärkeäksi ja toimivaksi. Perheen sisäiset tunnesuhteet luovat yhteyden, jossa vuorovaikutus onnistuu. Päämäärät ovat usein myös yhteisiä: koko perheen ja erityisesti lasten hyvinvointi ja menestyminen.

Perheenjäsenet eivät aina tarvitse kieltä kommunikaatioon, vaan yhdessä vietetty aika ja yhteiset kokemukset toimivat kommunikaation välineinä (katso luku 5). Niistä on paljon iloa, kun vain tilaisuus vuorovaikutukseen syntyy. Monet myös kirjaavat asioita ylös, sukututkimuksen tai tarinoiden muodossa.

Tilanteet, jossa on mahdollisuus kuulla puolin ja toisin, koen myös itseäni kasvattavina. Opin enemmän itse tästä maailmasta ja aikaistapahtumista, niitten merkityksistä. Se on hirveen kiinnostavaa. (Haastattelu 20)

Suvun ja perheen puitteissa siirretään menneen aikakauden vaurautta ja viisautta eteenpäin nuorille. Vuorovaikutus ei kuitenkaan synny itsestään, muuttuvissa tilanteissa on luotava uusia tapoja toimia. Lapset ja lapsenlapset saattava asua

kaukana, tapaamisia ei ole usein ja nuorten ihmisten kiinnostuksen herättämisessä on oltava luova ja sitkeä. Ikääntyneet panostavat perheenjäseniinsä paljon.

*Olen perustanut blogin, jossa kirjottelen vanhoja reseptejä, äitini ja anoppi-
ni ja kaikkien sukulaisten vanhoja, ja teen ruokaa. Nämä on mulle tärkeitä
asioita, että pystyisi siirtämään tietoa ja kaikkia juttuja, et mitä se elämä
on ollut. Kaikki muuttuu niin hirmuisen nopeasti. Mutta onneksi mulla on
kuvat ja reseptit tallessa. (Haastattelu 7)*

*Sehän ei oo mikään helppo prosessi, että semmosii keskustelui käynnistyy.
(..) Minua edeltävällä sukupolvella heilläkin on varmaan ollut pulmia löy-
tää niitä foorumeita, joilla heidän kokemustaan oltaisi otettu vastaan ja
ehkä ymmärretty, kommentoitu. (Haastattelu 12)*

Vuorovaikutukseen tarvitaan aikaa ja luottamusta siihen, että vaikka toiset eivät näyttäisi kiinnostavan huomiota ikääntyneen puheisiin, osa siitä menee perille.

*Vanhempien puheeseen ei niin hirveästi kiinnitä ehkä huomiota. Mutta sit-
ten jäljestäpäin huomaa, että he on kuitenkin ominut niitä asioita. Siinä
eletään rinnakkain ja vanhempien ajatukset ja teot vaikuttaa, että mun
mielestä se siirtyy kyllä sillä tavalla paremminkin. Melkeinpä niinkuin hil-
jaisesti. (Haastattelu 26)*

Pelkästä puheen kautta välittyvästä tiedosta ei ole kyse. Tärkeintä on oma esimerkki, kuten eräs haastateltavista toteaa: ”Mikään muu ei toimi kuin esimerkki. Puhe ei toimi, tai toimii huonosti kaikille ikäkausille. Esimerkki osoittaa, että tämä on nyt järkevää.” (Haastattelu 31)

Asialla on toinenkin puoli, myös huonot asiat tai heikkous voivat periytyä sukupolvelta toiselle, kuten eräs haastateltavista kuvasi:

*Et onhan siin tietenki, et se mikä siirtyy sukupolvelta toiseen, niin nehän
on paljon hyviä asioita, mut on siel myös huonoja asioita, niinkuin vaika
yilisukupolvisuus sosiaalipalvelujen käyttäjinä. Se on tapa elää, mikä
siirtyy ikävällä tavalla, että kyllä ne siirtyy nää tavat hyvässä ja pahassa.
(Haastattelu 22)*

8. ELÄMÄNTAITOJEN JAKAMINEN – KEHITTÄMISEHDOTUKSIA

ELÄKELÄISET TYÖSSÄ JA VAPAAEHTOISTOIMINNASSA

Suomessa on viime aikoina tapahtunut myönteistä kehitystä siinä, miten ikääntyvät voivat osallistua työhön ja toimintaan, olla hyödyksi, tulla nähdyiksi ja kuulluiksi. Eräs haastateltava totesi, että ”annettujen roolien väljenemistä onkin tapahtunut, vaikka se ei koske kaikkia eivätkä kaikki tunne niin” (Haastattelu 13).

Monilla haastatelluilla oli laajaa kokemusta toimimisesta eri-ikäisten tai vain omanikäistensä kanssa. Moni oli kokenut, että heillä olisi enemmänkin aikaa ja halua toimintaan, kun työtä ja perhetehtäviä on vähemmän. Haastatellut esittivät useita ajatuksia siitä, miten ikääntyvien kansalaisten kuulemista ja toiminnallisuutta voitaisiin edelleen kehittää.

Lyhennetyt työajan mahdollisuus viimeisinä työvuosina on monien kohdalla siirtänyt eläkkeelle jäämisen ikää. Eläkeläiset toimivat usein myös sijaisina tai lyhytaikaisesti työssä omalla alallaan ja myös tarvitsevat näitä tuloja. Useat tähän raporttiin haastatellut ikääntyvät naiset toimivat aktiivisesti järjestöissä, mutta useimmat olivat jättäneet ansiotyön.

Suurella osalla haastatelluista on hoitotehtäviä oman perheen tai suvun piirissä. He hoitavat puolisoitaan, muutama myös vanhempiaan ja enemmistö osallistui säännöllisesti lastenlasten hoitoon tai heidän harrastuksiinsa. Muutamat huolehtivat pysyvästi sairaiden lastensa hoidosta. Joillakin on hoitovastuuta samanaikaisesti niin itseään vanhemmista kuin nuoremmistakin perheenjäsenistä. Niin mielellään kuin ikääntyvät osallistuvatkin perhepiirin hoitotehtäviin, vaarana on, että he joutuvat ponnistelemaan yli voimiensa.

Naiset ikääntyneinäkin ovat niin monella tavalla edelleen siinä hoitajan roolissa. Tunnen tuttavapiiristäni kuuskymppisiä naisia, jotka pitää huolta iäkkäistä ja hyvinkin sairaista vanhemmistaan. Sitten heillä on lapsia, joita he tukee monella tavalla, usein myös taloudellisesti, ja sitten hoitavat lapsenlapsiaan. Se on tavallaan kolminkertainen huoltotaakka. Moni nainen jää pois työelämästä sen takia, että haluaa hoitaa puolisoaan tai esimerkiksi vammaista lastaan. Ja mun mielestä se on jollakin tavalla naisten

työvoiman ja osaamisen hyväksikäyttöä, koska jos he olisivat tämän alan ammattilaisia, heille maksettaisiin siitä kunnon palkka. (Haastattelu 3)

Järjestöaktiivit toimisivat mielellään samoissa järjestöissä nuorempien kanssa, mutta tämä ei kuitenkaan välttämättä onnistu. Usein käy niin, että eri ikäpolvet erottautuvat omiin porukoihinsa. Yhdessä toimittaessa eri ikäryhmät voivat oppia toinen toisiltaan.

Siinä pienessä kylässä, missä toimin järjestön sihteerinä, eläkeläiset olivat voimavara. Ne oli aina valmiita lähteen ja ne teki niin paljon, kun ne suinkin pystyi ja jaksoi. Et kyllähän eläkeläisillä joka kohdas olisi paljon annettavaa, siellä on monenlaista osaajaa ja monenlaista ammattikuntaa, kaikennäköistä. (Haastattelu 28)

[Erään] naisyhdistyksen [tehtävissä] olen ollut nyt 15 vuotta, ja siellä on tullut nuorempia jäseniä ja uusia nuoria, aivan suorastaan voisivat olla minun lapsenlapsia, että heidän kanssaan, kun meillä on avoimia tilaisuuksia, on viestitetty sitä, minkälaisia juttuja oli ennen ja heiltä taas kysytään, et mitenkä tää voitais hoitaa nyt ja mitä on tulevaisuudessa. Et se on yks semmonen väylä vuorovaikutukseen nuorempien kanssa. (Haastattelu 7)

Ikääntyneiden aktiivisuuden kanavoiminen ei ole välttämättä yksinkertaista. Esteitä on monia, eivätkä ikääntyneet ole varmoja, halutaanko heidän kanssaan toimia. He epäilevät, etteivät ehkä olisi tervetulleita mukaan. Ilmastoasioiden edistäminen mainitaan toimintana, joka on tarjonnut uuden osallistumisen kanavan. Se on konkreettinen asia, jonka eteen työskentely voisi luontevasti yhdistää eri sukupolvia.

Kyl varmasti tää on semmonen aika ikuisuusaihe, josta on kaiken maailman senioripuolueita yritetty ja muuta kaikkee sellasta, mikä nyt ei oo ihan välttämättä hyvä idea, minusta eri ikäisten ihmisten pitäisi toimia yhdessä. Et en osaa sanoa, miten jos vaikka päättäisi lähteä jotain asiaa ajamaan tai hoitamaan, et miten tervetullut sitä olisi siihen mukaan. (...) Kun oli se koululaisten ilmastomielenosoitus, niin lähdettiin sit ihan vaan käymään tuolla eduskuntatalolla ja kattelin niitä ihmisiä, et jonkun verran siellä oli mummeleita siinä koululaisten joukossa. Vahvistui ajatus, että pitäis olla eri ikäisten ihmisten yhdessä. Just tän ikäisten ihmisten pitäis olla nuorten tukena ja apuna ja niinku ainakin jollakin lailla osottaa, että ollaan samassa. (Haastattelu 8)

Haastatellut olivat myös havainneet ympäristössään sukupolvet ylittäviä sosiaalisia ongelmia, joissa he mielellään auttaisivat vapaaehtoistyönä, jos asia osattaisiin jotenkin järjestää. Isovanhemmuuden ajatusta olisi mahdollista laajentaa yhteisölliseen suuntaan ja ehkäistä esimerkiksi nuorten mielenterveysongelmia ja lisätä heidän hyvinvointiaan.

Eräs nainen oli seurannut kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten tilanteita lähiympäristössään ja totesi, että lisäämällä huostaanotettujen lasten ja ikään-tyvien välistä vuorovaikutusta he voisivat toinen toisiaan auttaa.

Näillä lapsilla on todella huono olo joillakin. Kaikessa tämmöisessä voisi matkan varrella olla vanhemmat ja eläkeläiset mukana. Voisi järjestää jotakin sellasta, kuvitellaan nyt, että olisi joku paikka, missä vois kokoontua. (...) Täytyisi saada annettua ohjausta näille nuorille sillä tavalla luontevasti, että toinen ei huomaakaan. Että ottaa vähän olkapäästä kiinni ja sanoa ”hei, istutaas vähän tähän ja jutellaan”. (Haastattelu 28)

Usea haastateltava sanoi, että koululla voisi olla rooli ikääntyneiden ja nuorten välisen kanssakäymisen edistämiseen. Luontevia kohteita voisivat olla esimerkiksi historian ja kotitalouden opintoihin liittyvät opintojaksot tai elämäntaidon opetus eri näkökulmista. Yksi haastateltavista ehdotti, että ”peruskouluihin voisivat vanhemmat ihmiset mennä vaikka joskus juttelemaan näiden lasten ja nuorten kanssa” (Haastattelu 29).

ASUINYHTEISÖT

Haastatteluissa nousi esiin useita ideoita asuinyhteisöjen suunnitteluun. Kaavoituksella ja tietoisella asumisen suunnittelulla tulisi pyrkiä luomaan puitteita eri ikäisten kanssakäymiselle. Tällaista suunnittelua on Suomessa edistetty kehittämishankkeina. Haastateltavat pitivät tällaista suuntausta hyvänä.

Kuuntelin ympäristöministeriön hankkeista radiossa, ja siellä oli semmoisia aika mukavia hankkeita, että kehitetään uutta asuinaluetta, jossa on sitten kaikenlaisia ihmisiä. Ja siihen liittyi palvelut, että päiväkotit ja joku ikääntyvien palvelutalo tai asunto. Näiden uusien asumisratkaisujen kautta voi kyllä syntyä oikeaa, syvällisempääkin yhdessäoloa. (...) Se edellyttää, että yhteisössä on eri ikäisiä. (Haastattelu 18)

Asukkaiden oman aktiivisuuden ansiosta joillakin oli kokemuksia siitä, miten yhteistä pihaa oli käytetty esimerkiksi taloyhtiön juhlien järjestämiseen, ja naapurit voivat vanhan perinteen mukaan kokoontua tekemään käsitöitä yhdessä. Malleja löytyy haastateltavien lapsuuden asuinyhteisöistä. Eräs

haastateltava kutsui kahden kadunpätkän muodostamaa aluetta pääkaupunkiseudulla ”omaksi kyläksi”.

Meillä oli esimerkiksi viime lauantaina tässä taloyhtiössä tapahtuma, jossa nämä nuoret perheet järjesti meidän taloyhtiön pihan ja puutarhan koko miljööksi Halloween -kyläksi. Tutustuin siellä uusiin ihmisiin. (Haastattelu 12)

Omalla kylällä on tietysti meillä ompeluilta, jossa istutaan ja saattaa olla lapsiakin mukana. Kudotaan sukkaa, mutta jutellaan ja mietitään ja kerrotaan sitten, lapsetkin on mukana kuuntelemassa, lapsenlapset, että mitä juttuja me jutellaan. Et senhän minä muistan omasta lapsuudestani, kun äidillä oli ompeluiltoja ja siellä aina salakuunneltiin, mitä ne naiset puhu niissä ompeluilloissaan. (Haastattelu 7)

JULKINEN KESKUSTELU

Negatiivinen keskustelu huoltosuhteesta ja ikääntyvien aiheuttamasta taloudellisesta rasitteesta on ajoittain ollut vallitseva tapa viestiä sukupolvien välisestä suhteesta. Eräät haastateltavat totesivat, että medialla olisi paljon mahdollisuuksia viedä keskustelua myönteisempään suuntaan. Erot mediakäyttäytymisessä voivat vaikeuttaa vuorovaikutusta ja verkostojen rakentamista eri ikäryhmien välillä.

Sukupolvien välisen kommunikaation väylät yhteiskunnassa, se onkin hyvä kysymys. Naistenlehdissä nyt on haastatteluja naisista. Niitä voisi olla enemmän muissakin lehdissä kuin naistenlehdissä. Vanhemmille ihmisille voisi olla omat sivut sanomalehdissä. Ylipäätään mediassa voisi olla eri ikäpolvien suhteita käsitteleviä juttuja enemmän. Ei sellaisia ole paljoa, perheistä kyllä on artikkeleita. (Haastattelu 15)

Yleisiä kanavia ei oikeastaan ole olemassa. Ellei nyt sitten hirveästi kirjota lehtiin, yleisönosastoihin, mutta nekin ovat hyvin valikoivia siinä mitä ottavat vastaan. Todella niitä kanavia ei ole. Tällä hetkellä suurin ongelma varmaan on se, että netin kautta pystyisi rakentamaan vaikka mitä verkostoja ja puheenvuoroja, mutta vanhemmilla ihmisillä on teknisiä vaikeuksia, tai on ihan suoranaista vastenmielisyyttä ruveta tutustumaan kaikkiin tekniisiin mahdollisuuksiin. Että se on mun mielestä tällä hetkellä se suurin este. (Haastattelu 15)

Eri oppilaitosten kaikille avointa kurssitarjontaa tulisi edelleen lisätä. Ikääntyvät hyödyntävät jo paljon eri aikuisopistojen kursseja ja käyvät kuuntelemassa

yliopistojen avoimia luentoja. Haastateltavat toivoivat, että oppilaitosten ajattelua voisi tässä laajentaa niin, että nuoria opiskelijoita kannustettaisiin aktiivisesti osallistumaan samoihin tilaisuuksiin ikääntyneiden kanssa.

Mä oon joskus aikoinaan, kun mä oon opiskellu täällä [paikkakunnalla], niin silloin täällä alkoi semmoset ikääntyvien yliopistoluennot. Ja siellähän oli näitä kaikkien alojen maan huippuja luennoimassa. Tällasia pitäis avata enemmän, että se ei olis mikään ikääntyvien yliopisto, vaan se pitäisi olla laajempi, että sinne menisi muitakin, sitä pitäisi aktiivisesti sitten markkinoida erilaisille opiskelijoille, koska jos syntyy keskustelua, niin kylhän se avartaa sitte itseäkin. (Haastattelu 18)

IKÄÄNTYVIEN KANNUSTAMINEN

Haastateltavat olivat huomanneet, että ikääntyneitä pitäisi kannustaa ja tukea, jotta he voisivat täysillä elää kolmatta ikää ja pysyä terveinä. Aktiivisuuden lähte ovat ennen kaikkea ikääntyvät itse, mutta myös ympäristöstä olisi tärkeää saada viestejä siitä, että nuoremmat arvostavat heidän ajatuksiaan ja osuuttaan yhteiskunnassa. Tällä olisi merkitystä huonon vanhuuden ehkäisyssä ja paljon puhutun huoltosuhteen parantamisessa.

Mutta kyllä niin on, ettei eläkeläisiä voi pistää sinne eläkeläisten kastiin vaan, että juu, se on työnsä tehnyt, eikä sillä ole mitään tehtävää enää. (...) Nauttisin siitä, jos saisi niitä sukupolvien välisiä kuiluja vähän loivennettua. Mutta siihen tarvitaan tietysti, jotakin koulutusta vähän näille eläkeläisille, että ei varmaan eläkeläinenkään tykkää pahaa siitä, että meille annetaan vinkkejä, että miten voisi edetä jonkun asian kanssa. (Haastattelu 28)

Hyväkuntoisia nuoria eläkeläisiä pitäisi kaikin maailman keinoin tsemptata pitämään yllä kuntoaan ja terveyttään, että he mahdollisimman pitkään olisi terveitä ja se huono vaihe jäisi sitten mahdollisimman lyhyeksi siellä loppupäässä. (...) Voisi olla enemmän eläkeläisten lounaspaikkoja, aika pieniäkin, että niitä voisi olla lähellä. Että tuettaisiin vaikka tämmöistä. (...) Tämmöisiä huonon vanhuuden ennalta ehkäisyyn tähtääviä asioita, niitä vois olla ehkä enemmän. (...) Mä luulen, että eläkeläisten kuntosali ja lounaspaikka jo ratkaisisi yksinäisyyden ongelmaa. (Haastattelu 20)

Ikääntyviltä saattaa puuttua itseluottamusta ja he pelkäävät arvostelun kohdeeksi joutumista.

Osa on vähän arkoja siitä (elämäntaidosta) puhumaan, että ne on vähän kuoreensa vetäytyneitä. Jos vähän enemmän vanhustenhuollossa rupee vanhusten kanssa juttelemaan, niin kyllä heillä oli sitä semmoista elämänviisautta, jota olisi sopinut kyllä vähän laajemminkin kuunnella. Vanhuksien asenne on vähän sellainen, että muut kuitenkin tykkää, että me ollaan niitä vanhoja höperöitä ja niitä ei kannata kuunnella. (Haastattelu 33)

Haastatellut ikääntyvät naiset totesivat, että Suomessa ei ole juuri tilanteita, joissa sukupolvet kohtaisivat luonnostaan perheiden ulkopuolella. Omasta aktiivisuudesta on kiinni, järjestääkö itsensä tilaisuuksiin, joissa tapaa nuorempia. Suurten ikäluokkien polvea ei kuitenkaan niin vain lannisteta.

Mut täytyy nyt sanoa, että suuret ikäluokat ikääntyvät nyt, ja ne ei välttämättä mene samoihin muotteihin, kun on menneet heidän vanhempansa. Niin voi olla, et suuret ikäluokat vaan änkeää sitten semmoisiin tilaisuuksiin, missä on nuorempiakin. (Haastattelu 10)

9. YHTEENVETO

ELÄMISEN TAITO JA SUKUPOLVIEN SUHTEET – HAASTATTELUHAVAINTOJEN KOONTIA

Elämisen taidon käsite on laaja ja epämääräinen ja haastatellut tarkastelivat sitä monesta näkökulmasta. Heitä ohjattiin pohtimaan, voiko ikääntyminen vahvistaa ja syventää elämisen taitoa. Kiinnostus kohdistui siihen, miten suurten ikäpolvien naiset määrittivät elämisen taidon käsitettä, kuvasivat sen muodostumista ja sen eri ulottuvuuksia.

Haastateltujen perusteella elämisen taito liittyy henkiseen kasvuun. Se on kasvua omaksi itsekseen ja sellaiseksi ihmiseksi, joka välttää itsensä ja muiden vahingoittamista. Toisaalta on heittäytyttävä mukaan elämään ja erehdyttäväkin.

Myös tavallisen arjen, toimeentulon ja kodin ylläpitäminen kasvattaa ja vaatii elämisen taitoa. Haastatteluissa painottui, että lapsena on tärkeää saada itseluottamusta. Tutustuminen muihin kulttuureihin antaa vertailukohtia ja perspektiiviä.

Ennen kaikkea elämäntaidon karttuminen kuitenkin edellyttää aikaa, jota ikääntyneillä on ollut. Iän mukanaan tuoma viisaus on eri asia kuin tiedot. Elämisen taitoon liittyy arkisia, yksittäisinä ehkä pieneltä vaikuttavia asioita. Suhde luontoon on yksi keskeisimmistä - samoin kädentaidot, vanhat työtavat ja kyky kuulla ja ymmärtää toisia ihmisiä sekä tietoisuus kuulumisesta johonkin itseä suurempaan.

Elämisen taidon karttuminen kuvattiin onnellisuutta ja positiivisuutta tuottavaksi henkiseksi kasvuksi. Tätä kuvattiin sanoilla kiitollisuus, kärsivällisyys, suvaitsevaisuus ja anteeksiantamisen kyky. Tyynen ja rentoutuneen mielen ehdonä on myös vastuullisuus. On kannettava vastuunsa kokonaisuudesta ja huolehdittava jälkeläisistä. Tulee tehdä hyvin se, minkä elämä kohdalle asettaa, ja ottaa vastuu siitä missä ei ole onnistunut.

Elämisen taidon yksi tärkeimmistä rakennuskivistä on oman itsensä tunteminen ja siitä kiinni pitäminen. Lapsia on kannustettava arvostamaan itseään ja kunnioittamaan omaa ominaislaatuaan. Elämässä on kuitenkin tehtävä kompromisseja. Aina ei voi noudattaa omaa näkemystään. Täytyy löytää

tasapaino taistelun ja periksi antamisen välille. Tähän liittyvät esimerkit löytyivät työelämästä. Työtaitojen oppimisen yksi osa on ymmärtää, milloin on syytä sopeutua muiden tahtoon ja yhteisön toimintakulttuuriin siten, että ei kuitenkaan luovu omista tavoitteistaan. On ehkä kysymys vastaanpanemisen ajoituksesta tai sen arvioimisesta, onko kyse pikkuasioista vai suurista kysymyksistä.

Keskustelu siitä, onko viisasta vaieta vai tuoda itseään esille laajeni haastatteluissa koko suomalaisen kulttuurin kritiikiksi. Naisilta ennen odotettu ”vaikeneminen seurakunnassa” on osa kansakunnalle ominaista mallia, jossa korostetaan nöyryyttä, vaatimattomuutta ja toisaalta puhumattomuuteen ja jäyhyyteen liitettyä arvovaltaa. Moni ikääntynyt toi esille, miten haitallinen tällainen tapakulttuuri on nyky maailmassa, jossa asiat tulee hoitaa keskustelemalla ja kuuntelemalla. Toiset taas huomauttivat, että vaikenemisen kulttuurissa on etuja verrattuna tyhjään suunsoittoon. Lähes kaikki haastatellut muistivat, että heitä oli lapsena ohjeistettu sanomalla ”viisaampi vaikenee” ja siitä oli ajoittain tullut este omalle aloitteelliselle toiminnalle.

Samalla tavoin kuin kysymys vaikenemisestä, keskustelu itsellisyydestä laajeni haastatteluissa suomalaisen kulttuurin arvioinniksi. Haastatellut olivat sitä mieltä, että muiden ei pidä yleisesti ottaen puuttua toisen elämään, jollei henkilöllä selvästi ole hätä tai ellei hän ole vaarassa. Myös vanhenevien ihmisten on annettava päättää omasta elämästään.

Suomalainen itsellisyyden korostus voi kuitenkin johtaa liiallisuuksiin, laiminlyöntiin ja kylmään asennoitumiseen. Meillä ei ole riittävästi osaamista puuttua sopivalla tavalla. Joidenkin mielestä yhteisöt ovat tässä mielessä menneet taaksepäin viime vuosikymmeninä. Toiset taas sanoivat, että nuoret ikäluokat ovat kohteliaampia ja osaavat puhua loukkaamatta ja kauniimmin kuin vanhemmat.

Haastatelluilta kysyttiin kuvauksia lapsuudessa vaikuttaneista ja mieleen jääneistä aikuisista. Esille tuli kaksi ryhmää. Ensimmäkin mainittiin asuinyhteisön kaikki aikuiset ryhmänä. Suurten ikäluokkien lapset kulkivat melko vapaasti kodin ympäristössä, leikkivät isoissa lapsiryhmissä yleensä ulkoilmassa ja kävivät toinen toistensa kotona. Lapsuuden kotikylä tai kaupunginosa oli eräänlainen seikkailupaikka, jonka taloissa asui mielenkiintoisia mummoja ja pappoja, ja kaikki pitivät lapsia silmällä. Lapset myös osallistuivat ulkona luonnossa tehtäviin töihin aikuisten ohjauksessa. Mielikuva kertoo yhteisöstä, jossa eri ikäpolvet ovat luontevassa yhteydessä toisiinsa.

Toinen haastateltavien mainitsema ryhmä koostui yksittäisistä aikuisista, esimerkiksi isovanhemmista tai vierailevista tädeistä ja sedistä tai opettajista. Nämä henkilöt kiinnittivät huomionsa lapseen yksilönä ja kuluttivat kiireettömästi aikaa hänen kanssaan, kysyen mitä hänelle kuuluu ja mitä hän ajatteli. Tällaiset

aikuiset loivat erilaisen ilmapiirin kertojan kotiin verrattuna. Haastateltavat halusivat nyt ikääntyvinä itse toteuttaa samanlaista yksilöllisen läheisyyden mallia omien lastenlastensa ja muiden ympäristön nuorten ja lasten kanssa. Kuluneina vuosikymmeninä heille oli kirkastunut menettelyn syvä viisaus.

Haastateltavien mielikuva omasta äidistä korosti usein äidin vahvuutta ja työteliäisyyttä. Sota oli ehkä haavoittanut isää henkisesti tai fyysisesti ja molemmilla vanhemmilla oli valtavasti työtä maan jälleenrakennuksessa. Suuren perheen arki jäi usein äidille. Äidit olivat usein sankariäitejä, vaikean ajan läpi taistelleita ja kodin tehtävissä uupuneita.

Hellyyttä ja läheisyyttä ei perheissä ilmaistu kovinkaan avoimesti. Lapsista kasvatettiin omillaan pärjääviä. Haastatellut naiset pitivät nyt ikääntyneinä erittäin myönteisenä sitä, että kulttuuri on muuttunut siten, että lapsiin kiinnitetään yksilöinä paljon enemmän huomiota. Hyvin myönteistä on myös se, että nykyiset (haastateltavien pojat) osallistuvat vapaaehtoisesti lasten hoitamiseen.

Selvityksen eräs päätavoite oli valaista, mitä suurten ikäluokkien naiset ajattelevat sukupolvien välisestä vuorovaikutuksesta. Onko yhteiskunnassa väyliä, joiden kautta kolmatta ikää elävät voivat päästä kosketuksiin nuorempien kanssa? Kun pohdittiin, mitä väyliä sukupolvien välisellä kommunikaatiolla voisi olla, tuli ensimmäisenä puheeksi suhde omiin lapsiin ja lähimpiin sukulaisiin. Ikääntyvät siirtävät kaikkein luontevimmin elämäntaitoaan omille lapsilleen, lapsenlapsilleen ja lähiympäristön lapsille.

Ikääntyvillä on erityinen rooli perheen piirissä: he kokivat olevansa linkki menneeseen aikaan ja menneisiin sukupolviin. Tämän vuoksi he pyrkivät välittämään ennen kaikkea suvun perintöä, ei niinkään oman elämänsä aikana saatua henkilökohtaista tietämystään. Haastatellut ovat kekseliäitä ja näkevät paljon vaivaa kertoakseen menneestä ajasta juhlatapojen, valokuvien, anekdoottien, esineiden ja ruokaperinteiden kautta. He pohtivat myös suvun negatiivisia perinteitä, kuten puhumattomuutta ja sitä, miten sukupolvelta toiselle siirtyvien ongelmien ketjuja voisi katkaista. Ikääntyneet arvelivat, että toisinaan heidän jälkeläisensä eivät heitä kuuntele, mutta silti kannattaa yrittää toistaa asioita, joita pitää tärkeinä. Jotain toisille kuitenkin jää mieleen vaikkapa perheessä kulkevana sanontoina.

Suhdettaan omiin aikuisiin lapsiinsa ikääntyneet kuvasivat usein sanomalla, että isovanhemmat ovat tukihenkilöitä. Tämä vastaa Väestöliiton tutkimuksen tulosta, jonka mukaan perheissä apu suuntautuu yleensä vanhemmilta ikäpolvilta nuoremmille.⁷⁰ Tukihenkilön on oltava sopivasti etäinen ja vältettävä liiallista sekaantumista nuorten elämään, jotta pysytään hyvissä puheväleissä.

Aikuisten lasten seura on ikääntyneille enimmäkseen onni, joskin murheitakin välillä on. Lapsenlapset ovat elämän suuria iloja. Isovanhemmuus muodostaa tärkeän osan identiteettiä, ja monet ikääntyneet käyttävät paljon aikaa ja energiaa lasten kanssa olemiseen. He kokevat saavansa nauttia ”rusinat pullasta”, eli olla lapsen kanssa kaikessa rauhassa ilman varsinaista vanhempien kantamaa kasvatusvastuuta ja arkihuolia. Suhde lapsenlapsiin on erilainen kuin aikoinaan omiin lapsiin. Lapsen kuuntelemista sekä saatavilla ja lähellä olemista korostettiin.

Tärkeystään huolimatta perhe ja suku ovat kuitenkin vain yksi osa naisten elämää. Ammatissa toimiminen ja työelämä oli ollut tavallista ja keskeistä haastateltujen elämässä. Näillä elämän alueilla eri ikäpolvien suhteet tuntuvat olevan ongelmallisempia kuin, mitä ne ovat perheissä ja suvun piirissä.

Haastatellut kokivat työelämän ja yhteiskunnallisen aktiivisuuden elämänalueiksi, joista elämisen taitoa oli kertynyt keskeisellä tavalla. He vertasivat kokemuksiaan äitien ja isoäitien antamaan malliin ja totesivat, että ahkeruus oli tärkeää myös edellisille sukupolville. Haastatellut kokivat pääosin, että kehitys naisten asemassa on mennyt oikeaan suuntaan ja nykyään naisena oleminen on helpompaa kuin vuosia sitten.

Työ ja yhteiskunnallinen toiminta oli opettanut monille paljon naiseudesta ja siitä, miten naisena voi toimia. Tasa-arvo oli edennyt työpaikoilla. Näiden naisten elinaikana rakennettu hyvinvointivaltio on tehnyt naisten yhtäaikaisen toimimisen äiteinä ja työntekijöinä mahdolliseksi lasten hyvinvointia vaarantamatta.

Naisten työuraa lyhentävät kuitenkin edelleen epätasa-arvoiset käsitykset ja vanhentuneet asenteet työuran alussa ja lopussa. Parasta työkästä on vähemmän kuin miehillä. Seksuaalinen häirintä ja ahdistelu oli tuttua myös näille naisille ja haastateltavat pitivät hyvin tärkeänä viime vuosien laajaa keskustelua ja ilmapiirin muutosta naisiin kohdistuvan vallan väärinkäytön vähentämiseksi.

Haastateltujen naisten elämässä oli myös ongelmia, joissa muutosta oli ollut vain vähän heidän elinaikanaan. Perheiden sisällä on mielenterveyden ongelmia, päihdeongelmia ja väkivaltaa, joiden edessä naiset kokivat jäävänsä usein melko yksin.

Paitsi naiseus myös ikä asettaa esteitä osallistumiselle työhön ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Negatiivinen suhtautuminen ikääntyviin ja suoranainen ikä syrjintä korostuvat.

Kun haastateltavilta kysyttiin, kuunnellaanko ikääntyviä naisia tarpeeksi, suuri osa koki, että vuorovaikutuksessa nuorempien kanssa oli puutteita. Eniten niitä oli yhteiskunnallisessa elämässä ja työpaikoilla. Ikääntyvien kuulemisen esteet olivat usein asenteellisia ja niihin liittyy nuoruuden kritiikitön

ihailu. Työpaikalla eri ikäisten yhteistyö ja vuorovaikutus voisivat olla rikkaus. Hiljaisen tiedon ja kokemuksen siirto ja esimerkit siitä, miten asioita saadaan yhteisössä eteenpäin ovat tärkeitä.

Lähellä eläkeikää olevien suhteet työtovereihin ja esihenkilöihin kuvattiin usein pulmallisiksi. Osalle haastatelluista viimeiset työvuodet olivat tuntuneet tämän vuoksi vaikeilta. Haastateltavien mielessä tässä olisi paljon kehitettävää. Muun muassa kyky keskustella rakentavasti on taito, jota suomalaisessa yhteiskunnassa pitäisi parantaa.

Haastatteluissa keskusteltiin, miten sukupolvien välistä elämäntaidon jakamista voitaisiin vahvistaa. Mahdollisuudet päästä toimimaan eri-ikäisten kanssa tasa-arvoisina arvioitiin heikoiksi ja ylipäätään kanssakäyminen nuorempien kanssa oli vähäistä. Haastatteluissa ehdotettiin, että ikääntyneiden aikaa ja tietämystä voitaisiin käyttää sosiaalisten ongelmien ehkäisyssä esimerkiksi nuorten parissa, asuinyhteisöissä eri-ikäisten yhteistoiminnassa ja kaikille avoimessa opiskelussa. Erityisen paljon kehittämistä olisi julkisessa keskustelussa ja mediassa, sillä sukupolvien välisen kommunikaation väyliä ei julkisuudessa juuri ole.

Ikääntyneitä pitäisi myös kannustaa esillä olemiseen ja osallistumiseen yhteiseen toimintaan. Ikääntyneiltä voi puuttua itseluottamusta, ja heillä voi olla tunne siitä, että heitä ei haluta mukaan ja että nuoret epäilevät heitä höperöiksi tai ikäviksi. Kannustuksesta olisi hyötyä myös huonon vanhuuden ehkäisyssä ja ikäihmisten terveyden ylläpidossa.

Haastatellut totesivat, että tilanteita, joissa sukupolvet kohtaisivat luontevasti ei juuri ole perheiden ulkopuolella. On pitkälti ikääntyneiden omasta aktiivisuudesta kiinni, löytääkö tilaisuuksia, joissa tapaa nuoria.

ELÄMÄNTAIDON SIIRTYMINEN – MAHDOLLISUUKSIEN POHDINTAA

Väestön ikääntyminen tulkitaan usein yhteiskunnalliseksi ongelmaksi ja ikääntyvät rasitteeksi nuoremmille. Ikääntyneiden prosentuaalisen osuuden kasvu väestössä on tosiasia ja siihen liittyy terveydenhoidon ja vanhushuollon haasteita. Osa julkisesta keskustelusta on kuitenkin ollut omiaan lisäämään jopa vihamielistä suhtautumista vanhuksiin ja sukupolvien vastakkainasettelua. Tällainen lähestymistapa ei auta ongelmien ratkaisemisessa.

Hedelmällisempi tapa lähestyä ikäryhmien suhteita olisi oivaltaa, miten eri ikäiset vaikuttavat toisiinsa myönteisellä, kulttuuria kehittäväällä tavalla ja muodostavat menneen ja tulevan yhdistävän kokonaisuuden. Viime vuosina

on herännyt kiinnostus hyvinvoivien ja aktiivien eläkeläispolvien elämän tarkasteluun. Tämä eläkeläispolvi muodostuu tällä hetkellä suurelta osin suurista ikäluokista, vuosina 1945–1950 syntyneistä kansalaisista. On keskusteltu eläkkeelle jäämisen vaihtoehtoista ja nostettu eläkeikää, tehty muutoksia eläköitymisen joustavoittamiseksi ja kannustettu vapaaehtoistyöhön. On myös tutkittu sukupolvien vastavuoroisen avun ja yhteistyön muotoja ja pohdittu aktiivisen ja onnellisen ”kolmannen elämän” mahdollisuuksia.

Yksi ulottuvuus tähän keskusteluun on sukupolvien välisen elämäntaidon siirtymisen näkökulma. Ikääntyneille on kertynyt kokemuksia, kokeilun ja erehtymisen kautta syventynyttä viisautta ja elämisen taitoa. He siirtävät sitä nuorempien tietoisuuteen kertomuksin, esimerkein ja osallistumalla yhteiseen arkeen. Nuorimmat voivat nähdä heissä kuvan ihmisen elämänkaaren kokonaisuudesta ja löytää tietoa omista juuristaan. Ikääntyvien olemus, ajattelutapa ja heidän arkiset tottumuksensa kantavat lähiyhteisön historiaa tavalla, jota ei voi korvata virallisella historiantutkimuksella tai faktatiedoin kuvitetulla asiantuntijatiedolla. Parhaimmillaan he voivat olla uusille sukupolville nykykulttuurin kasvualustan hyväntahtoisia lähettäjiä.

Ikääntyneet vaikuttavat lähiympäristönsä lapsiin. Lapset ovat yleensä ennakkoluulottomia ja voivat nähdä vanhoissa ihmisissä sekä menneen elämäntavan että myös oman tulevan elämänsä mahdollisuudet. He imevät ympäristöstään tietoa ja havaintoja.

Ikääntyneet voivat vaikuttaa paitsi lapsiin myös nuoriin aikuisiin. Kulttuurissa, jossa korostetaan nuorten ja vanhojen vastakkaisuutta enemmän kuin yhteyksiä, ei ehkä kiinnitetä riittävästi huomiota ikääntyneiden ja nuorten vuorovaikutuksen positiivisiin mahdollisuuksiin työpaikoilla, yhteiskunnallisessa toiminnassa tai yhteisöissä.

Ikääntyville eläkkeelle siirtymistä seuraava aika on uusi vaihe uusine mahdollisuuksineen. Yksilöllinen itsensä toteuttaminen ja oman elämän reflektointi on mahdollista. Eläkkeelle jäämistä välittömästi seuraavaa aikaa on tulkittu itsensä toteuttamisen, mahdollisuuksien, riippumattomuuden ja toimeliaisuuden aikana. Ikääntyvät saattavat tässä iässä pyrkiä antamaan elämälleen kokonaiskuvaa kertomuksin ja muistelmin tai vain omissa ajatuksissaan.

Tätä ajattelutapaa tarvitaan yhteiskunnassa myös laajemmin. Ikääntyneiden elämänvaihe tulee nähdä mahdollisuutena, ei yhteiskunnallisena rasitteena. Ikääntyneillä on paljon annettavaa ja elämäntaidon siirtymistä on vahvistettava rakentamalla siltoja sukupolvien välille.

Ikänaisten elämisen taito on saatettava kuuluviin.

NOSTOJA IKÄÄNTYNEIDEN KOKEMUKSISTA – MIHIN PITÄISI HAVAHTUA?

Seuraavaan on koottu haastatteluaineistoon perustuvia nostoja, joihin on syytä kiinnittää huomiota ikäihmisten aseman parantamiseksi. Samalla tuetaan sitä, että ikääntyneiden elämäntaito siirtyisi sukupolvelta toiselle.

1. IKÄÄNTYNEITÄ NAISIA TULEE KUULLA ENEMMÄN JA HEIDÄN RESURSSINSA ON SAATAVA PAREMMIN KÄYTTÖÖN

Ikääntyneiden kuulemisen esteet ovat ikääntyneiden naisten kokemusten perusteella usein asenteellisia ja liittyvät nuoruuden ihailuun kulttuurissamme. Ne näkyvät myös vanhustenhuollon tilassa.

Siihen nähden, kuinka paljon arvostamme pitkää elämää ja kuinka tiede ponnistelee eliniän pidentämiseksi, välinpitämättömyys ikääntyneiden asemaa ja osaamista kohtaan on hämmentävää. Yhteiskunnassa tarvitaan kauttaaltaan ikääntyneiden vahvempaa arvostamista. Heillä on annettavaa, jota ei osata hyödyntää. Siitä ei myöskään osata kertoa, vaikka suuri osa ikääntyneistä on mukana välttämättömässä arjen toiminnassa kotitalouksissa ja yhteisöissä ja kantaa hoitovastuuta perhepiirissä. Olennaista on tuoda nykyistä paremmin esiin ikääntyneiden merkitys yhteiskunnalle.

Ikääntyneiden kokemuksia voisi hyödyntää enemmän myös yhteiskunnan kehittämisessä. Heidän näkemyksiään olisi hyvä saada paremmin mukaan esimerkiksi asuinalueiden ja -ympäristöjen suunnitteluun. Ikäihmisten huomiointi jää herkästi sivuun nopeasti kehittyvässä digitalisaatiossa, vaikka he väestön ikääntymisen myötä ovat yhä keskeisempi käyttäjäryhmä erilaisissa sähköisissä palveluissa. Omaishoitajina heillä on monesti vastuuta myös palveluja paljon tarvitsevien sairaiden läheistensä arjesta ja oikeuksista.

2. JULKINEN KESKUSTELU EI TUE IKÄIHMISTEN ROOLIN VAHVISTAMISTA

Ikääntyneiden kokemusten perusteella erityisen paljon kehittämistä on julkisessa keskustelussa. Osa julkisesta keskustelusta on omiaan lisäämään vihamielistä suhtautumista ikääntyneisiin ja lisäämään sukupolvien vastakkainasettelua. Julkisessa keskustelussa ikääntyneet näkyvät usein kuluerinä.

Lähestymistapa ei auta ongelmien ratkaisemisessa, eikä avaa väylää hyödyntää ikääntyneiden elämisen taitoa. Julkinen keskustelu voisi vahvistaa monipuolisempaa puhetapaa ikääntyneistä ja lisätä sukupolvien välisen kommunikaation väyliä.

3. LISÄÄ MAHDOLLISUUKSIA VUOROVAIKUTUKSEEN NUOREMPIEN SUKUPOLVIEN KANSSA

Haastattelujen perusteella suomalaisessa kulttuurissa on niukasti perheen ja sukujen ulkopuolisia tilanteita, joissa sukupolvet kohtaisivat luontevasti toisiaan.

Kulttuurissa, jossa korostetaan nuorten ja vanhojen vastakkaisuutta enemmän kuin yhteyksiä, ei kiinnitetä riittävästi huomiota ikääntyvien ja nuorten vuorovaikutuksen myönteisiin seurauksiin työpaikoilla, yhteiskunnallisessa toiminnassa ja yhteisöissä. On luotava kiinnostavia väyliä ja kohtaamispaikkoja, joilla eri-ikäiset pääsevät kosketuksiin toistensa kanssa.

4. TIETOTAIDON SIIRTYMISESTÄ SEURAAVILLE SUKUPOLVILLE ON HUOLEHDITTAVA

Ikääntyneet ovat tärkeässä roolissa siirtämässä suvun perintöä nuoremmille sukupolville. Haastattelujen perusteella he pyrkivät välittämään ennen kaikkea suvun perintöä, eivät niinkään oman elämänsä aikana saatua henkilökohtaista tietämystään.

Ikääntyneiden olemus, ajattelutapa ja heidän arkiset tottumuksensa kantavat lähiyhteisön historiaa tavalla, jota ei voi korvata virallisella historian-tutkimuksella tai faktatiedoin kuvitetulla asiantuntijatiedolla. On tärkeää, että yhteiskunnassa tuetaan siirtymisen prosessia ja kehitetään eri-ikäisten vuorovaikutusta esimerkiksi järjestöissä, asuinalueilla ja politiikassa.

5. SUKUPOLVIEN VÄLISTÄ VUOROVAIKUTUSTA KANNATTAA TUKEA TYÖYHTEISÖISSÄ

Ikääntyneiden haastatteluissa lähellä eläkeikää olevien suhteet työtovereihin ja esihenkilöihin kuvattiin usein pulmallisina. Heidän osaamisensa jakamiseen ei työyhteisöissä useinkaan kiinnitetä riittävästi huomiota.

Hiljaisen tiedon ja kokemuksen siirto ja esimerkit siitä, miten asioita saadaan yhdessä vietyä eteenpäin ovat kuitenkin tärkeitä. Työpaikalla eri-ikäisten yhteistyö ja vuorovaikutus tulee nähdä rikkautena ja menestystekijänä, jota kannattaa vahvistaa sukupolvien välisen oppimisen ja jatkuvuuden turvaamiseksi. Tämä korostuu entisestään, kun Suomi kamppailee osaajapulan kanssa. Ikääntyneillä on annettavaa työelämässä myös eläköitymisen jälkeen. Erilaisia vapaaehtoisen yhteistyön muotoja eläkeläisten ja työssä jatkavien välille olisi eduksi kehittää työpaikoilla.

6. IKÄÄNTYNEIDEN NAISTEN KOKEMUKSISSA NÄKYVÄ NAISTEN ASEMAN MUUTOS, MUTTA MYÖS EDELLEEN ESIINTYVÄT TASA-ARVON PUUTTEET

Haastateltujen näkemykset tuovat esiin myös heidän elinaikanaan vallinneet naiseuden rajat ja kulttuuriset tavat. Ikääntyneiden naisten kokemukset piirtävät esiin vähättelyä, syrjintää ja ahdistelua etenkin työelämän ja järjestöjen sekä politiikan piirissä, mutta myös yksityiselämässä. Moni on kokenut oppineensa taistelussa omanarvontuntoa ja varmuutta. ”Me too”-kampanja on uusi, mutta ilmiö sen takana vanha. Nuorten ja vanhempien naisten yhteinen keskustelu ja tasa-arvon puolesta käydyn taistelun eri muotojen pohdinta saattaisi lisätä keinoja ja uskoa muutoksen mahdollisuuksiin.

7. OSALLISUUS JA ELÄMÄN MERKITYKSELLISYYDEN KOKEMUS OVAT VÄLTTÄMÄTTÖMIÄ IKÄÄNTYNEIDEN HYVINVOINNILLE

Ikääntyneiden terveyden ja toimintakyvyn turvaamiseksi on tärkeää, että heillä on osallistumisen väyliä. On huolehdittava siitä, että ikääntyneet eivät koe arvottomuutta. On luotava tapoja, joilla he voivat kokea merkityksellisyyttä. Ikääntyneet tarvitsevat haastattelujen perusteella kannustusta ja tukea aktiiviseen elämään.

LOPPUVIITTEET

- 1 ks. esim. Walker 2018.
- 2 Virtanen 2001, 30.
- 3 ks. myös Hytönen & Rantanen 2013.
- 4 Virtanen 2001, 268–271.
- 5 Savioja ym. 2000, 60–62.
- 6 em., 59.
- 7 Purhonen 2007, 82.
- 8 Roos 1987, 56–57.
- 9 Hiilamo ym. 2012.
- 10 Jokinen & Saaristo 2002, 85; Julkunen 2010.
- 11 Jokinen & Saaristo 2002, 147.
- 12 Julkunen 2010, 224.
- 13 Julkunen 2010.
- 14 Julkunen 2010, 89–92.
- 15 Kosonen 2003, 28.
- 16 (em.).
- 17 Julkunen 2010, 89–92.
- 18 Julkunen 2010, 89–90, 224.
- 19 Julkunen 2010, 224.
- 20 Kosonen 2003, 24.
- 21 Jyrkämä 2001, 273–280.
- 22 Saarenheimo ym. 2014, 15.
- 23 esim. Tudor-Sandal 2006; Haarni 2010.
- 24 Laslett 1987, 137.
- 25 Jyrkämä 2014, 310.
- 26 Haarni 2010.
- 27 Haarni 2010, 14.
- 28 Taskinen 2016.
- 29 Härmäläinen ym. 2021.
- 30 em., 60–111.
- 31 em., 65.
- 32 Heimonen & Fried 2015.
- 33 Heimonen & Fried 2015, 18.
- 34 Siltala, 2013.
- 35 ks. esim. Prajapati ym. 2017.
- 36 Taskinen 2016, 176.
- 37 esim. Kostiaainen, 2008.
- 38 SVT 2020a, 181.
- 39 mt., 179.
- 40 esim. Roos 1987, 57; Vanha-Similä 2020; 2013.
- 41 SVT 2018.
- 42 SVT 2018.
- 43 SVT 2021; 2007.
- 44 SVT 2021; 2007.
- 45 SVT 2007.
- 46 Strandell ym. 2020.
- 47 SVT 2020b.
- 48 Perrels & Kangas 2007, 22.
- 49 ks. myös Härmäläinen 2021.
- 50 Taipale 2017.
- 51 Suomen tilastollinen vuosikirja 1964, 1968 ja 1970; SVT 1993a, 26–31; 1993b, 50–51 ja 2000, 53.
- 52 Myrskylä 2010.
- 53 Suikkanen ym. 2001, 57.
- 54 Myrskylä 2010.
- 55 SVT 2020c; 2007.
- 56 Kjellman ym. 2020.
- 57 Pitkänen & K. Niemi 2016.
- 58 Mäkelä, 2018.
- 59 Ruoho & Kuusipalo 2019; Arvola ym. 2021.
- 60 Walker 2018.
- 61 Haarni 2020, 14.
- 62 Yle 2011; Kevan eläketutkimus 2021.
- 63 esim. Kannisto 2020; Polvinen ym. 2019; Sohlman & Auvinen 2013.
- 64 SVT 2020d.
- 65 Graae 1994.
- 66 Haarni 2013.
- 67 ks. esim. Heimonen & Syrén 2008; Heimonen & Fried 2015 ja artikkeleita ks. esim. Pirhonen ym. 2019.
- 68 ks. Taskinen 2016, 70–74.
- 69 ks. esim. Sohlman ym. 2013; Kannisto 2020; Polvinen ym. 2019.
- 70 Härmäläinen ym. 2021.

LÄHTEET

- Arvola, P., Ruoho, I. & Kuusipalo, J. (2021). Miten medioitunut valta näyttäytyy? Kansanedustajien ja politiikan toimittajien läsnäolo Twitterissä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Graae, K. (1994). Suullista historiaa: Veteraanikansanedustajat haastateltavina. Eduskunnan kirjasto.
- Haarni, I. (2010). Kolmas elämä. Aktiiviset eläkeikäiset kaupungissa. Helsinki: Gaudeamus University Press.
- Haarni, I. (Suomen Mielenterveysseura) (2013). Elämän konkari -kirjoituskilpailu 2013 [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (2013-03-06). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja].
- Heimonen, S. & Syrén I. (toim.) (2008). Kokemus ja kokemuksellisuus ikääntyessä: Seminaariesityksiä 26.-27.11.2007. Viitattu 9.11.2021. Saatavissa: <<https://www.ikainstituutti.fi/content/uploads/2019/04/Oraita-1-2008-PDF.pdf>>
- Heimonen, S. & Fried, S.(toim.) (2015). Vanhuuden Mieli. Ikäinstituutti. Trinket Oy 2015.
- Hiilamo, H., Niemelä, H., Pykälä, P. Riihelä, M. & Vanne, R. (2012). Sosiaaliturva ja elämänvaiheet Suomen sosiaaliturvan kehitys esimerkkien ja tilastojen valossa. Kelan tutkimusosasto. Tampere: Juvenes Print – Tampereen yliopistopaino.
- Holmila, M., Raitasalo, K. & Tigerstedt, C. (toim.) (2016). Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Teema 25. Helsinki: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy
- Hytönen, K. & Rantanen, K. (2013). Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla. Jyväskylä: Atena kustannus Oy. Bookwell Oy Finland.
- Hämäläinen, H., Danielsbacka, M., Hägglund, A. E., Rotkirch, A. & Tanskanen, A. (2021). "Sukupolvien suhteet. Ikääntyminen ja vuorovaikutuksen muutos suurten ikäluokkien ja aikuisten laten elämäntilanteissa." Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D64/2021.
- Jokinen, K. & Saaristo, K. (2002). Suomalainen yhteiskunta. Helsinki: Wsoy.
- Julkunen, R. (2010). Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Kannisto, J. (2020). "Eläkkeellä ja työssä: tilasto eläkeläisten työnteosta vuosina 2007–2019". Eläketurvakeskuksen tilastoja 14/2020. Helsinki: Eläketurvakeskus.

- Kevan eläketutkimus 2021. Eläkkeellä työssä. <https://www.keva.fi/contentassets/ff2f778d2f7a4c1b97c94e93bc6b7do5/keva-elaketutkimus-2021-elakkeella-tyossa-ko-ko-maa.pdf>.
- Kjelman, M., Mannila, S. & Siivonen, J. (2020). GMMP Finland 2020 - National Report. Global Media Monitoring Project.
- Kosonen, U. (2003). Naisia työn reunoilla. Elämänkokemusta ja ikäsyrrintää. Jyväskylä: Sophi.
- Kostiainen, A. (2008). ”Suomalainen matkailun historian tutkimus”. *Matkailututkimus* 4(1): 42–67.
- Laslett, P. (1987). “The emergency of the third age”. *Ageing and Society*, 7: 133–160.
- Laslett, P. (1989). *A Fresh Map of Life. The emergence of the third age*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Myrskylä, P. (2010) ”Työvoiman kasvu hiipui lamaan”. *Hyvinvointikatsaus* 2/2010 - Elämänvaiheet. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 9.11.2021. Saatavissa: < https://www.stat.fi/artikkelit/2010/art_2010-06-07_006.html?s=0>.
- Mäkelä, J. (2018). *Naiset politiikan huipulla: Sukupuolittunut viestintä ja johtajuus. Akateeminen väitöskirja*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Perrels, A. & Kangas, E. (2007). “Vapaa-ajan asuntojen omistus ja käyttö – esiselvitys ekotehokkuuden kartoitusta varten”. *VATT-keskustelualoitteita* 417. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.
- Pitkänen, V. & K. Niemi, M. (2016). “Hallitsematon ja houkutteleva media. Yhteiskuntatieteilijöiden näkemyksiä julkisesta asiantuntijuudesta”. *Yhteisuntapolitiikka*, 81 (1): 5–16.
- Prajapati, R., Sharma, B., & Sharma, D. (2017). “Significance of life skills education”. *Contemporary Issues in Education Research (Online)*, 10(1), 1-6.
- Pirhonen, J., Tuominen, K., Jolanki, O., & Jylhä, M. (2019). “Hyvinvointi vanhuudessa – valmistautumista, sopeutumista, luopumista ja hyväksymistä”. *Gerontologia*, 33(3): 105–120.
- Polvinen, A., Rantala, J., & Kuivalainen, S. (2019). “Vanhuuseläkkeellä ja työssä: Tutkimus vanhuuseläkeläisten työssäkäynnin yleisyydestä ja sosioekonomisista eroista”. *Yhteisuntapolitiikka* 84(1), 80–91.
- Purhonen, S. (2007). *Sukupolvien ongelma: tutkielmia sukupolven käsitteestä, sukupolvi-tietoisuudesta ja suurista ikäluokista*. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Ruoho, I. & Kuusipalo, J. (2019). "The Inner Circle of Power on Twitter: How Politicians and Journalists Form a Virtual Network Elite in Finland". *Observatorio (OBS*) Journal*, 13(1): 70-85.
- Saarenheimo, M. Pietilä, M., Maununaho, S., Tiihonen, A. & Pohjolainen, P. (2014). *Sukupolvien taju. Elämänkulku ja ikäpolvet muuttuvassa maailmassa*. Vanhustyön keskusliitto. Vammalan Kirjapaino Oy 2014.
- Sankari, A. & Jyrkämä J. (toim.) (2001). *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino.
- Savioja, H., Karisto, A., Rahkonen, O. ja Helsten, K. (2000). "Suurten ikäluokkien elämänkulku". Teoksessa Heikkinen, E. ja Tuomi, J. (toim.) *Suomalainen elämänkulku*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. Vantaa: Tummavuoren Kirjapaino, 58-73.
- Siltala, Pirkko (2013). *Vanhuus – Elämä haluaa tulla eletyksi*. Helsinki: Kirjapaja.
- Sohlman, P. & Auvinen, L. (2013). "Eläkkeellä työskentely julkisella sektorilla – tilastokatsaus KuEL- ja VaEL vanhuuseläkkeellä työskenteleviin 2005–2011". *Kevan tutkimuksia 3/2013*. Helsinki: Keva.
- Strandell, A., Pitkänen, K., & Rehunen, A. (2020). "Miten kaupungistuminen ja väestön ikääntyminen vaikuttavat vapaa-ajan asumisen suosioon?". *Matkailututkimus*, 16(1), 74–92.
- Suikkanen, A., Linnakangas, R., Martti, S. & Karjalainen, A. (2001). "Siirtymien palkkatyö". *Sitran raportteja 16*. Helsinki: Sitra.
- Suomen Virallinen Tilasto [SVT] (1965). *Suomen tilastollinen vuosikirja 1964*.
- Suomen Virallinen Tilasto [SVT] (1969). *Suomen tilastollinen vuosikirja 1968*.
- Suomen Virallinen Tilasto [SVT] (1971). *Suomen tilastollinen vuosikirja 1970*.
- Suomen virallinen tilasto [SVT] (1993a): *Työmarkkinat, 7. Työvoimatilasto. Tietoja työllisyydestä, työttömyydestä ja työvoimasta vuosilta 1961–1991*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Suomen virallinen tilasto [SVT] (1993b): *17. Työvoimatilasto 1992*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Suomen virallinen tilasto [SVT] (2000): *Työmarkkinat 2000: 14. Työvoimatilasto 1999*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Suomen virallinen tilasto [SVT] (2007). *Koulutus Suomessa: yhä enemmän ja yhä useammalle [verkkajulkaisu]*. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 9.11.2021]. Saatavissa: <<https://www.stat.fi/tup/suomigo/marraskuu.html>>

Suomen Virallinen Tilasto [SVT] (2020a). Suomen tilastollinen vuosikirja 2020. 115. Vuosikerta. Helsinki: Tilastokeskus

Suomen virallinen tilasto [SVT] (2020b). *Rakennukset ja kesämökkit* [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-677X. Kesämökkit 2020. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 9.11.2021. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/rakke/2020/rakke_2020_2021-05-27_kat_001_fi.html>

Suomen virallinen tilasto [SVT] (2020c). *Ammatillisten tutkinnon suorittaneiden määrä väheni edelleen, uusien ylioppilaiden määrä ennallaan*. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 9.11.2021. Saatavissa: <https://tilastokeskus.fi/til/opiskt/2020/opiskt_2020_2021-06-10_tie_001_fi.html>

Suomen virallinen tilasto [SVT] (2020d). *Työssäkäynti* [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-5528. Ammatti Ja Sosioekonominen Asema 2019. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 9.11.2021. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/tyokay/2019/01/tyokay_2019_01_2020-12-14_tie_001_fi.html>

Suomen virallinen tilasto [SVT] (2021). *Väestön koulutus rakenne* [verkkójulkaisu]. ISSN=1799-4586. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 9.11.2021. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/vkour/2020/vkour_2020_2021-11-03_tie_001_fi.html>

Suomen virallinen tilasto [SVT] (2018). *Perheet* [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-3215. Vuosikatsaus 2018, 1. Perheisiin kuuluu 73 prosenttia väestöstä. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu: 9.11.2021. Saatavissa: <http://www.stat.fi/til/perh/2018/02/perh_2018_02_2020-01-31_kat_001_fi.html>

Taipale, V. (2017). *Isoäiti-kirja*. Into Kustannus Oy, Livonia Print, Latvia 2017 (1. laitos ilmestyi 2002 (WSOY)

Taskinen, S. (2016). *Hyvillä mielin eläkkeelle. Opas työelämän jälkeiseen aikaan*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Aula & Co.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos [THL] (2021). Tasa-arvon edistysaskeleita. Viitattu 9.11.2021. Saatavissa: <<https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/lait-ja-politiikka/tasa-arvon-edistysaskeleita>>.

Tudor-Sandahl, P. (2006). *Kolmas ikä*. Helsinki: Kirjapaja Oy

Vanha-Similä, M. (2020). ”Kun kone tuli kotiin – suomalaisten kotien koneellistuminen naisten arjen mullistajana 1950–1970-luvuilla”. *Tekniikan Waiheita*, 38(3-4): 29–47.

Vanha-Similä, M. (2013). ”Kyllä se aina jollainlailla sitten taas järjesty”: Lapsiperheiden arki Forssan tehdasyhteisössä 1950–1970-luvuilla. *Sananjalka*, 55(1), 149–170.

Virtanen, M. (2001). "Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka". *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 831. Stakesin julkaisuja. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Walker, A. (2018). "Why UK Needs a Social Policy on Aging". *Journal of Social Policy* 47(2):259-273.

World Health Organization [WHO]. (1999). *Partners in life skill education –Conclusions from a United Nations inter-agency meeting*. Department of Mental Health. Geneva: World Health Organization.

World Health Organization [WHO] (2004). "Skills for health: An important entry-point for health promoting/child-friendly schools". *Information series on school Health*. Geneva: WHO.

Yle 9.11.2021 Kysely: Joka neljäs eläkeläinen on kiinnostunut palkkatyöstä. <https://yle.fi/uutiset/3-12179615>. Luettu 11.11.2021.

